

Прыватная ўстанова адукацыі
«Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава»

Факультэт гуманітарны
Кафедра міжкультурнай камунікацыі

УЗГОДНЕНА
Загадчык кафедры
Рубанюк Э. В.

08.02.2023 г.

УЗГОДНЕНА
Дэкан факультэта
Іназемцава І. Я.

08.02.2023 г.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

*Электронны вучэбна-метадычны комплекс
для студэнтаў спецыяльнасцей 1-17 03 01 Мастацтва эстрады (на напрамках),
1-12 04 01 Культуралогія (на напрамках)*

Складальнік

Гурская А. С., дацэнт кафедры міжкультурнай камунікацыі прыватнай ўстановы адукацыі «Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава», кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні Савета Інстытута
праатакол № 2 ад 31.10.2023 г.

УДК 811.161.3'373(075.8)
ББК 81.40я73

Р э ц е н з е н т ы:

кафедра беларускага і рускага мовазнаўства ўстанова адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» (пратакол № 8 ад 16.02.2023 г.);

Тарасова Т. М., прафесар кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстанова адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», доктар філалагічных навук, прафесар

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння
кафедрай міжкультурнай камунікацыі
(пратакол № 7 от 31.01.2023 г.)

Б43 Гурская, А. С. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : вучэб.-метадыч. комплекс для студэнтаў спецыяльнасцей 1-17 03 01 Мастацтва эстрады (па напрамках), 1-12 04 01 Культуралогія (па напрамках) [Электронны рэсурс] / Склад. А. С. Гурская. – Электрон. дан. (0,6 Мб). – Мінск : Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава, 2023. – 115 с. – 1 электрон. апт. дыск (CD).

Сістэм. патрабаванні (мінім.) : Intel Pentium (альбо аналагічны працэсар іншых вытворцаў) 1 ГГц ; 512 Мб аператыўнай памяці ; 500 Мб свабоднай дыскавай прасторы ; прывад DVD ; аператыўная сістэма Microsoft Windows 2000 SP 4 / XP SP 2 / Vista (32 біт) ці больш познія версіі ; Adobe Reader 7.0 (альбо аналагічны прадукт для чытання файлаў фармату pdf).

Нумар дзярж. рэгістрацыі ў РУП «Цэнтр лічбавага развіцця» 1162333461
ад 23.03.2023 г.

Вучэбна-метадычны комплекс уяўляе сабой сукупнасць вучэбна-метадычных матэрыялаў, якія спрыяюць эфектыўнаму фарміраванню кампетэнцый падчас вывучэння дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)».

Для студэнтаў ВНУ.

ISBN 978-985-547-432-7

Ó Інстытут сучасных ведаў
імя А. М. Шырокава, 2023

Прадмова

Вучэбна-метадычны комплекс «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» падрыхтаваны ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай «Беларуская мова (прафесійная лексіка)», зацверджанай 12.12.2022 г. (рэгістрацыйны № УД – / 44). ВМК прызначаны для студэнтаў спецыяльнасцей 1-17 03 01 «Мастацтва эстрады (па напрамках)», 1-21 04 01 «Культуралогія (па напрамках)».

ВМК разлічаны на сістэматызацыю і паглыбленне ў студэнтаў ведаў, набытых у сярэднеадукацыйных навучальных установах, на пашырэнне і ўзбагачэнне прафесійнага лексічнага запасу будучых спецыялістаў-практыкаў, выпрацоўку ўмення практычнага карыстання тэрміналогіяй і прафесійнай лексікай па абранай спецыяльнасці, на павышэнне грамадскага прэстыжу беларускай літаратурнай мовы як тытульнай мовы нацыі ў Рэспубліцы Беларусь.

У ВМК змешчаны дыдактычны і практычны матэрыял, узяты пераважна з твораў беларускай мастацкай, навуковай і публіцыстычнай літаратуры і ахоплівае розныя раздзелы лінгвістыкі. У змест комплексу ўключаны таксама практыкаванні на пераклад моўных адзінак і фрагментаў тэкстаў з рускай мовы, што дазволіць наглядна ўпэўніцца і глыбей асэнсаваць спецыфічныя рысы беларускай мовы ў сітуацыі беларуска-рускага двухмоўя.

Прапанаваныя заданні маюць разнавектарную накіраванасць і розную ступень цяжкасці. Гэта дасць магчымасць выкарыстоўваць матэрыял пры індывідуальным і групавым навучанні, у аўдыторыі і пры выкананні дамашніх заданняў. Пры гэтым у залежнасці ад мэты і характару практычных заняткаў, узроўню тэарэтычнай падрыхтоўкі студэнтаў выкладчык можа спрасціць ці ўскладніць умовы некаторых практыкаванняў, узбагаціць іх дадатковымі заданнямі. Звязныя тэксты, апрача назіранняў над моўнымі з'явамі, можна скарыстаць для дыктантаў, пераказаў, пры падрыхтоўцы да вусных паведамленняў. Дапаможнік утрымлівае таксама пытанні для самакантролю, тлумачэнне асноўных навуковых паняццяў дысцыпліны, тэматыку дакладаў, рэфератаў, паведамленняў, а таксама бібліяграфічны спіс.

1. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

1.1. Змест вучэбнага матэрыялу

ТЭМА 1. БЕЛАРУСКАЯ МОВА ЯК ГРАМАДСКАЯ З'ЯВА

Ключавыя словы: мова, соцыум/грамадства, функцыі мовы (камунікатыўная, намінацыўная, пазнавальная, акумулятыўная, інфарматыўная, эмацыянальна-экспрэсіўная, эстэтычная), індаеўрапейская моўная сям'я, славянскія мовы, генезіс беларускай мовы, нацыянальная мова і культура, беларускія асветнікі, сучасная моўная сітуацыя.

Кантрольныя пытанні

1. Мова і соцыум. Функцыі мовы ў грамадстве.
2. Класіфікацыя моў свету ў залежнасці ад ступені роднасці.
3. Асноўныя этапы ў станаўленні і развіцці беларускай мовы. Сутнасць палітыкі беларусізацыі 1920-х гг.
4. Сэнс назвы «новая (сучасная) беларуская літаратурная мова». Характэрныя рысы сучаснай моўнай сітуацыі.
5. Беларуская мова - форма нацыянальнай культуры беларусаў. Уклад айчынных пісьменнікаў у развіццё беларускай мовы.

ТЭМА 2. СПЕЦЫФІКА ФАНЕТЫЧНАЙ СІСТЭМЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

Ключавыя словы: фанетычная сістэма, фанетыка, гук, зычныя і галосныя гукі, фанема, фанетычнае слова, маўленчы такт, націск, інтанацыя, склад, складаладзел, чаргаванні гукаў, аканне, яканне, дзеканне, цеканне, прыстаўныя гукі, асіміляцыя гукаў, фанетычная транскрыпцыя.

Кантрольныя пытанні

1. Прадмет і задачы фанетыкі. Асноўныя фанетычныя адзінкі.
2. Аспекты характарыстыкі гука (артыкуляцыйны, акустычны, функцыянальны).
3. Класіфікацыя гукаў беларускай мовы. Суадносіны гукаў з літарамі.
4. Фанетычныя законы беларускай мовы, іх сутнасць. Адметнасць беларускай фанетыкі ў параўнанні з рускай.
5. Фанетычная транскрыпцыя, правілы яе выкарыстання, адрозненне ад арфаграфічнага пісьма.

ТЭМА 3. НОРМЫ БЕЛАРУСКАГА ЛІТАРАТУРНАГА ВЫМАЎЛЕННЯ

Ключавыя словы: літаратурная норма, арфаэпія, вымаўленне галосных, вымаўленне зычных, вымаўленне спалучэнняў зычных, вымаўленне гукаў у запазычаных словах, арфаэпічная норма, арфаэпічная варыянтнасць, адхіленні ад норм, моўная інтэрферэнцыя.

Кантрольныя пытанні

1. Сутнасць паняцця «літаратурная норма». Нормы беларускай літаратурнай мовы.
2. Арфаэпія як рэалізацыя фанетычнай сістэмы. Асноўныя нормы беларускага літаратурнага вымаўлення.
3. Правілы вымаўлення галосных гукаў, зычных гукаў, спалучэнняў гукаў.
4. З’ява прыпадабнення зычных гукаў. Тыпы прыпадабнення (асіміляцыі).
5. Адхіленні ад норм літаратурнага вымаўлення і іх прычыны. Моўная інтэрферэнцыя.

ТЭМА 4. ЛЕКСІЧНАЯ СІСТЭМА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

Ключавыя словы: лексіка, слова, слоўнікавы склад, лексічная норма, лексікалогія, спрадвечна беларуская лексіка, запазычаная лексіка, уласнабеларуская лексіка, актыўная і пасіўная лексіка, устарэлыя словы, неалагізмы, агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага выкарыстання, нейтральная і стылістычна афарбаваная лексіка, спецыяльная лексіка, прафесіяналізмы, тэрміны, тэрміналогія, тэрмінаграфія, лексікаграфія, тыпалогія слоўнікаў.

Кантрольныя пытанні

1. Сутнасць паняццяў «лексіка», «лексікалогія». Крытэрыі дыферэнцыяцыі лексічнага складу мовы.
2. Спецыфіка адлюстравання лексічнага складу беларускай мовы ў лексікаграфічных даведніках. Віды слоўнікаў.
3. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання. Спрадвечна беларуская лексіка і яе гістарычныя пласты.
4. Запазычаныя словы ў беларускай мове. Прычыны, крыніцы і паказчыкі запазычання.
5. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле актыўнага і пасіўнага яе выкарыстання.
6. Падзел лексікі беларускай мовы паводле сферы яе выкарыстання.
7. Дыялектная лексіка. Дыялектызмы, іх тыпы. Дыялекты і гаворкі беларускай мовы.
8. Спецыяльная лексіка як частка лексічнай сістэмы. Тэрміналагічная і прафесійная лексіка: супастаўляльная характарыстыка.
9. Паняцце тэрміна. Спецыфічныя асаблівасці тэрмінаў.
10. Асаблівасці словаўтварэння беларускай тэрміналогіі (прадуктыўныя спосабы і сродкі).
11. Храналагічныя межы перыядаў у развіцці нацыянальнай тэрміналогіі.

12. Вынікі працы Навукова-тэрміналагічнай камісіі (1920-я гг.).
13. Тэрміналагічныя выданні 20-х і 90-х гг. XX ст. Сучасны стан развіцця тэрміназнаўства і тэрмінаграфіі.

ТЭМА 5. СІСТЭМА АРФАГРАФІЧНЫХ НОРМ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Ключавыя словы: графіка, алфавіт, літарныя і нялітарныя сродкі графікі, арфаграфія, арфаграма, апорнае напісанне, прынцыпы беларускай арфаграфіі, фанетычны прынцып, марфалагічны прынцып, традыцыйныя і дыферэнцыраваныя напісанні, арфаграфічная норма, рэформа правапісу, правілы беларускай арфаграфіі.

Кантрольныя пытанні

1. Прадмет і задачы арфаграфіі, яе грамадскае значэнне.
2. Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі.
3. Напісанні, заснаваныя на фанетычным прынцыпе правапісу.
4. Напісанні, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе правапісу.
5. Традыцыйныя і дыферэнцыраваныя напісанні ў беларускай мове.
6. Правілы напісання галосных і іх спалучэнняў. Правілы напісання зычных і іх спалучэнняў.
7. Асаблівасці правапісу складаных слоў, напісання слоў разам, праз дэфіс і асобна.
8. Этапы развіцця беларускай арфаграфіі. Уклад айчынных мовазнаўцаў у вырашэнне праблем беларускага правапісу.
9. «Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» 2008 г. Характар унесеныя змен.

ТЭМА 6. МАРФАЛАГІЧНЫЯ НОРМЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ ВА ЁМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Ключавыя словы: марфалогія, граматычнае значэнне, граматычная форма, граматычная катэгорыя, марфалагічная норма, часціны мовы, самастойныя часціны мовы, службовыя часціны мовы, назоўнік, прыметнік, займеннік, прыслоўе, лічэбнік, дзеяслоў, інфінітыў, дзеепрыметнік, дзеепрыслоўе, род, лік, склон, скланенне, пераходнасць, зваротнасць, стан, трыванне, час, лад, асоба, спражэнне.

Кантрольныя пытанні

1. Прынцыпы класіфікацыі часцін мовы. Самастойныя і службовыя часціны мовы, іх сэнсава-граматычныя прыметы і сінтаксічная роля.
2. Назоўнік. Разрады назоўнікаў. Граматычныя катэгорыі роду, ліку, склону.
3. Тыпы скланення назоўнікаў. Канчаткі назоўнікаў II скланення адзіночнага ліку ў Р. і М. склонах.
4. Асаблівасці скланення імёнаў, прозвішчаў, геаграфічных назваў.
5. Лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці прыметніка.
6. Утварэнне і ўжыванне ступеняў параўнання якасных прыметнікаў і прыслоўяў у беларускай мове (у параўнанні з рускай).
7. Прыметнік у структуры іменных тэрміналагічных мадэляў.
8. Лексіка-граматычная характарыстыка лічэбніка. Скланенне лічэбнікаў.
9. Асаблівасці спалучэння розных разрадаў лічэбнікаў з іншымі часцінамі мовы.
10. Дзеяслоў як часціна мовы. Граматычныя катэгорыі і формы дзеяслова. Пытанне пра аб'ём дзеяслоўнай парадыгмы ў сучаснай лінгвістыцы.
11. Дзеепрыметнік, дзеепрыслоўе: утварэнне, асаблівасці функцыянавання ў беларускай і рускай мовах.

12. Адхіленні ад марфалагічнай нормы. Маўленчыя памылкі, звязаныя з інтэрферэнцыяй ва ўмовах білінгвізму.

ТЭМА 7. СПЕЦЫФІКА СТРУКТУРЫ І ЗМЕСТУ БЕЛАРУСКІХ СЛОВАЗЛУЧЭННЯЎ

Ключавыя словы: сінтаксіс, сінтаксічныя адзінкі, слова, словазлучэнне, сказ, віды словазлучэнняў, падпарадкавальная сувязь, галоўнае слова, залежнае слова, дапасаванне, кіраванне, прымыканне, каардынацыя дзейніка і выказніка, колькасна-іменныя словазлучэнні, сінтаксічная норма.

Кантрольныя пытанні

1. Асноўныя аб'екты вывучэння сінтаксісу. Сінтаксічныя адзінкі, сінтаксічныя паняцці.

2. Словазлучэнне. Тыпы словазлучэнняў. Віды падпарадкавальнай сувязі ў словазлучэнні.

3. Каардынацыя дзейніка і выказніка ў родзе і ліку. Сувязь выказніка і дзейніка, выражанага колькасна-іменным словазлучэннем.

4. Асаблівасці беларускага дапасавання і кіравання. Спецыфіка беларускамоўных сінтаксічных канструкцый у параўнанні з рускамоўнымі.

ТЭМА 8. ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫЯ СТЫЛІ І ІХ МАЎЛЕНЧЫЯ ЯКАСЦІ

Ключавыя словы: стыль, стылістыка, функцыянальны стыль, падстыль, жанр, кампазіцыя, функцыі стылю, сфера выкарыстання, навуковы стыль, афіцыйна-справавы стыль, публіцыстычны стыль, мастацкі стыль, размоўны стыль, міжстылёвая лексіка, узаемапранікненне стыляў, моўныя, лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці стылю, стылістычная норма.

Кантрольныя пытанні

1. Асноўныя катэгорыі стылістыкі. Паняцце функцыянальнага стылю. Крытэрыі класіфікацыі функцыянальных стыляў.
2. Функцыянальныя стылі сучаснай беларускай літаратурнай мовы, сферы іх ужывання. Узаемапранікненне стыляў.
3. Асноўныя функцыі і прыметы навуковага стылю. Падстылі, іх жанры, кампазіцыйныя асаблівасці.
4. Структурная арганізацыя навуковых работ. Спецыфіка перакладу на беларускую мову навуковых тэкстаў.
5. Лексіка-граматычныя асаблівасці афіцыйна-справавога стылю. Спецыфіка напісання справавых папер. Рэквізіты дакумента.
6. Публіцыстычны стыль і яго прызначэнне. Лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці публіцыстычнага стылю.
7. Выяўленне індывідуальнасці, пазіцыі аўтара ў публіцыстычных тэкстах.
8. Паняцце стылістычнай нормы. Тыпы і віды стылістычных памылак. Матываванае выкарыстанне моўных сродкаў.

ТЭМА 9. КАМУНІКАТЫЎНЫЯ ЯКАСЦІ МАЎЛЕННЯ І ІХ ПРАЯЎЛЕННЕ Ў ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫХ СТЫЛЯХ

Ключавыя словы: мова, маўленне, камунікатыўныя якасці маўлення, маўленчая сітуацыя, маўленчая дзейнасць, правільнасць маўлення, дакладнасць маўлення, дарэчнасць маўлення, лагічнасць маўлення, багацце маўлення, чысціня маўлення, публічнае выступленне, прафесійна арыентаванае маўленне, маўленчы этыкет, культура зносін, красамоўства, тэхніка маўлення.

Кантрольныя пытанні

1. Мова і маўленне. Тыпы маўлення. Прафесійна арыентаванае маўленне.
2. Віды маўленчай дзейнасці. Культура маўлення і камунікатыўныя якасці маўлення, іх сутнасць.

3. Правільнасць маўлення і моўныя нормы. Тыповыя маўленчыя памылкі, іх прычыны, спосабы выпраўлення.

4. Падрыхтоўка да публічнага выступлення. Агульныя патрабаванні да публічнага выступлення.

5. Паняцце тэхнікі маўлення. Узаемадзеянне вербальных і невербальных сродкаў маўленчай дзейнасці.

6. Маўленчы этыкет і культура зносін у розных сферах маўлення. Залежнасць маўленчых паводзін ад умоў камунікацыі.

7. Нацыянальная спецыфіка маўленчага этыкету. Формулы беларускага маўленчага этыкету, іх адпаведнікі ў рускай мове.

8. Маўленчыя зносіны ў розных функцыянальных стылях. Змешванне стыляў і стылістычныя памылкі.

1.2. Тэматыка практычных заняткаў

Тэма 1. Беларуская мова як грамадская з’ява

Заданні

1. Паразважайце над сэнсам афарыстычных выказаў: «Мова – душа народа», «Мова – “адзежа душы”» (Ф. Багушэвіч), «Неруш ранішні – матчына слова...» (Р. Барадулін). Рэзюмуйце разважанні ў пісьмовай форме.

2. Праз аналіз верша У. Караткевіча «Мова» («Ёсць паданне вякоў, што разбурыць калісь...») раскрыйце ўплыў падзей грамадскага жыцця на функцыянаванне мовы. Завучыце твор на памяць. Прыгадайце вершы, асобныя выказванні пра мову пісьменнікаў, вядомых людзей Беларусі і замежжя.

3. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Ці падзяляеце вы пункт гледжання аўтара – рускага пісьменніка К. Паўстоўскага?

По отношению каждого человека к своему языку можно совершенно точно судить не только о его культурном уровне, но и о его гражданской ценности. Истинная любовь к своей стране немыслима без любви к своему языку. Человек, равнодушный к родному языку, – дикарь. Он вредоносен по самой своей сути потому, что его безразличие к языку объясняется полнейшим безразличием к прошлому, настоящему и будущему своего народа.

4. Растлумачце, як вы разумеете выказванне старажытных грэкаў «Загавары, каб я цябе ўбачыў».

5. Змадэлюйце некалькі жыццёвых сітуацый, у якіх мова выконвала б розныя функцыі.

6. Перакладзіце фрагмент са «Слова пра паход Ігаравы» на сучасную беларускую мову. Назавіце словы, лексічныя значэнні якіх не змяніліся. Якія словы і формы слоў не сустракаюцца ў сучаснай беларускай і рускай мовах?

На Немизѣ снопы стелють головами, молотятъ чеши харалужными, на тоцѣ животъ кладуть, вѣють душу отъ тѣла. Немизѣ кровави брезѣ не бологомъ бяхуть постѣяни, постѣяни костями рускихъ сыновъ. Всеславъ князь людемъ судяше, княземъ грады рядяше, а самъ въ ночь влъкомъ рыскаше: изъ Кыева дорискаше до куръ Тмутороканя, великому Хрѣсови влъкомъ путь прерыскаше. Тому въ Полотскѣ позвониша заутренюю рано у святыя Софеи въ колоколы, а онъ въ Кыевѣ звонъ слыша. Аще и вѣща душа въ друзѣ тѣлѣ, нь часто бѣды страдасше. Тому вѣщей Боянь и прѣвое припѣвку, смысленый, рече: «Ни хытру, ни горазду, ни птицю горазду суда Божиа не минути!»

7. Прачытайце ўрывак з прадмовы да зборніка «Дудка беларуская» (1891) Ф. Багушэвіча. Запішыце тэкст згодна з правіламі сучаснай беларускай мовы.

Bratcy miłyje, dzieci Ziarnli-matki majej! Wam afiarujuczy pracu swaju, muszu z wami pahawaryć trohi ab naszaj doli-niadoli, ab naszaj baćkawaj zpradwiecznaj mowie, katoruju my sami, da i nie adny my, a usie ludzi ciomnyje «mużyskaj» zawuć, a zawietca jana «b i e ł a r u s k a j».

Тэма 2. Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы

Заданні

1. Падкрэсліце ў тэксце галосныя літары, якія перадаюць два гукі.

Ехалі насустрач стагоддзям.

Праскочылі Прыпяць, праскочылі ўтульны ўзгорысты Мазыр. Дзень далёка пераваліў за палову, і я дамогся таго, каб гэтую ноч мы пераначавалі на беразе Прыпяці. Гэтую зямлю нельга глядзець стомленымі вачыма, яна такая адна, і перад ёю, як перад сур'ёзнай кнігай, павінен быць пралог або хаця лірычны ўступ. Лепей за Прыпяць у гэтым сэнсе нічога не прыдумаеш. Мы ад'ехалі далёка ад горада, разбілі палатку і пачалі шукаць рыбакоў...
(У. Караткевіч. Дрэва вечнасці)

2. Абзначце словы, у якіх колькасць гукаў і літар не супадае. Выбар абгрунтуйце.

Успаміны, пакой, вотчына, бездань, надвор'е, Біблія, ярына, маёр, вітаешся, здароўе, суддзя, гарадскі, Лявон, бядняк, Арсеньеў, Раіса, бязрыб'е, знячэўку, зусім, Ягор, бясконца, зязюля, п'яўка, сям'я, егіпецкі, селянін, Заслаўе, месяц, брызент, вуглярод, ад'езд, ягаднік, караваі, ручаіна, гасцінец, яечня, якраз, рэльеф, канферансье, ётавы, Дар'я.

3. *Выпішыце словы, у якіх спалучэннем літар дз, дж перадаюцца два гукі.*

Падзякаваць, аджыць, падзагаловак, асуджаны, нараджэнне, падзямелле, паджылкі, адзімаваць, дажджы, дзяўчына, ураджайны, падзяліць, адзінюткі, адгароджаны, адзначыць, ураджай, медзь, джгаць, хадзьба, адзінокі, адзвоньваць, адзначыць, адзічэць, адзіхацець, падземны, агароджа, падзея.

4. *Запішыце словы па-беларуску. Падкрэсліце зацвярдзелыя зычныя, растлумачце напісанне галосных пасля іх.*

Широкий, резать, календарь, черный, дверь, гореть, ночью, желудь, черствый, черепаха, ребро, шелк, чернила, желтый, ружье, жизнь, живой, пшеничный, тревога, арифметика, свежий, растревожилась, щедрый, кричать.

5. *Абазначце выпадкі, дзе дапушчаны памылкі ў транскрыпцыі. Папраўце іх.*

Сур'ёзны [сурйо'зны], сон і спакой [сон ы спако'й], перыяд [п'эры'ад], снегіры [с'н'эг'ір'і'], вераб'і [в'эраб'і'], аб'ява [аб'а'ва], дыета [дыйэ'та], здароўе [здаро'ўйэ], бактэрыі [бактэ'рыйі], нос і вушы [нос ы ву'шы], псіхалогія [пс'іхало'гі'а].

Тэма 3. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення

Заданні

1. *Прачытайце ўрывак з артыкула У. Караткевіча «Родная мова». Пра якія асаблівасці артыкуляцыйнай базы беларускай мовы ідзе гаворка? Што, на думку аўтара, яднае нашу мову і характар?*

Яна вечная, бо ўся яна як наш характар. Здаецца, кволая ад пяшчотнай мяккасці, яна раптам кідае наверх схаваную ад усіх жалезную мужнасць і сілу.

І, як быццам дамогшыся свайго, б'е, як перапёлка ў жытах – мякка, а за тры вярсты чуваць. «Эль» – як салодкае віно, «дзе» – як шкляной палачкай па крышталю, мяккае «с», як соннае ціўканне сінічкі ў гняздзе. І побач «р», як гарошына ў свістку, і доўга, спявуча, адкрыта гучаць галосныя. А «г» прыдыхае так ласкава, як маці на лобік дзіцяці, каб перастаў сніць дрэнны сон.

2. Выдзеліце словы і словазлучэнні, вымаўленне якіх не адпавядае напісанню.

Адчыніць, дзынкаць, зжоўклы, бясхітрасны, скінуць, нясвіжскі, Полацк і Гародня, легенда, без увагі, канадскі, сезон, счапіць, экзатычны, пад Слонімам, цераз рэчку, ад інстытута, яна ідзе, ручнік, лук і страла, цераз шашу, тэкстыль, падстава, эсперанта, анекдот, паджаць, сядзь ды едзь, падзолісты, не ведаю.

3. Знайдзіце ў тэксце і затранскрыбіруйце словы з асіміляцыяй, падаўжэннем зычных, дзеканнем і цеканнем. Патлумачце, пры якіх умовах адбываюцца гэтыя з'явы.

Першыя навальніцы былі літасцівыя. Але наступная спраўдзіла гразьбу: зіхала, ляскала – ды і кінула грымучы агонь свой на гумны. У гэтым зіханні і лясканні не адразу ўхапілі, што на гумнах гарыць. Пакуль ухапілі, пакуль аціхла, адышло страхотнае лясканне і дапалі да пажару, агонь узяў ужо тры гумны. Хоць ліў безупынку дождж, хоць, як маглі, стараліся стрымаць агонь, да світання ад трох гумнаў засталіся толькі мокрыя абгаркі... Ранкам ужо адкрылася, што навальніца кінула маланку і на крыж за сялом, на разгалку дарог. Куранёўскія жанкі, калі ўбачылі гэтую неспадзеўку, затрывожыліся: большасць іх меркавала цвёрда, што гэта не на добрае, што чорны крыж – знак божай няміласці. Мужчыны найбольш маўчалі, але было відаць – нямала каму з іх здарэнне з крыжам таксама было не даспадобы. Былі і такія – і не толькі з маладых, якія не толькі не трывожыліся, а нават пасмейваліся: глядзіце, маўляў,

і Бог сам крыжы паліць. Прызнае, што пара святая прайшла... (І. Мележ. *Подых навальніцы*)

4. *Спішыце, абзначце ў дужках, як вымаўляюцца выдзеленыя галосныя, зычныя ці спалучэнні зычных.*

У з о р. Разбіць (зь), згіб (з), адчапіць (чч):

Лётчык, скідка, бязмен, зжаты, пераязджаць, перабежчык, на кладачцы, адступіць, лёгкі, швагерка, падцёк, адцэджаны, скіба, не ідзе, адшумець, сувязь, дзверы, скіраваць, вакзал, схема, малацьба, на печы, займаешся, падводчык, рыжскі, чэшскі, медінстытут, купіла іголки, Брэстчына, горад і вёска.

5. *Пастаўце правільна націск.*

Прывід, алфавіт, грамадзянін, блукаць, цяжар, бульбяны, сівы, крапіва, індустрыя, заечы, спіна, вадзяны, вусы, дзевяцера, дакумент, слабы, квартал, імя, чатырнаццаць, выпадак, фурман, камбайнер, муляр, камбала, хрысціянін, садавіна, кулінарыя, металургія, аер, пурпур, нікуды, ласкавы, мезенец, фарфор, форзац.

6. *Адзначце словы, у якіх пры змяненні формы ліку мяняецца месца націску.*

Архіў, сцяна, камень, акуль, вобласць, таварыш, дзяжа, сядло, шынель, пяро, доктар, вус, настаўнік, князь, кніга, эксперт.

Тэма 4. Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы

Заданні

1. *Прачытайце тэкст. Патлумачце, чым абумоўлена даўгавечнасць мовы.*

Індаеўрапейскія і агульнаславянскія словы самыя старажытныя ў лексіцы сучасных славянскіх моў. Гэтых слоў налічваецца каля дзвюх тысяч. Калі ўлічыць, што «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў пяці тамах засведчыў каля 100 тыс. слоў, то стане відавочным, што індаеўрапейскія і агульнаславянскія словы складаюць 1/50 частку ўсіх слоў, зафіксаваных у памянёным слоўніку. Аднак паколькі гэтыя словы абазначаюць самыя важныя прадметы, з’явы, прыметы, дзеянні ў прыродзе, акаляючай рэчаіснасці, фізічным і духоўным жыцці чалавека, яны да нашага часу з’яўляюцца найбольш ужывальнымі і ў паўсядзённых моўных зносінах складаюць не менш 1/4 усіх слоў. Па сваім месцы і ролі індаеўрапейскія і агульнаславянскія словы адносяцца да агульнаўжывальных, стылістычна нейтральных лексічных адзінак, якія ўваходзяць у ядро слоўніка беларускай мовы і служаць базай для ўтварэння шматлікіх разрадаў новых слоў. (В. Красней)

2. *Правядзіце супастаўляльны аналіз слоў, суаднясіце іх з пэўным гістарычным пластом лексікі.*

бел.	рус.	укр.	польск.	чэшск.	балг.
маці	мать	мати	matka	matka	майка
сонца	солнце	солнце	słońce	slunce	слънце
зямля	земля	земля	ziemia	země	земя
поле	поле	поле	pole	pole	поле
вясна	весна	весна	wiosna	vesna	пролет
ноч	ночь	ніч	noc	noc	нощ
хмара	туча	хмара	chmura	mrak	облак
бліскавіца	молния	бліскавіця	błyskawica	blesk	мълния
жыць	жить	жители	żyć	žít	на живо
хадзіць	ходить	ходити	chodzić	procházka	разходка
адзін	один	один	jeden	jeden	един

3. *Знайдзіце ў вершы Н. Гілевіча агульнаславянскія і ўласнабеларускія словы. Якія з іх у дадзеным выпадку пераважаюць і чаму?*

Высока ў небе воблачка плыве,
Плыве бялюткае, адно ў блакіце.
Яму ці сонцу ў чыстай сіняве
Жнярка крыллямі махае ў жыце?

Яму ці сонцу з берага ракі
Смяюцца дзеці – рэха тоне ў далях?
Яго ці сонца ловяць хлапчукі
Рукамі загарэлымі на хвалях?

Яму ці сонцу весела пяюць
Жанкі ў палях, забыўшыся на стому?
Яно ці сонца? – хочацца зірнуць
У вочы любай хлопцу маладому.

Жыццё і радасць, праца і любоў –
На ўсё тут сэрца песняй адгукнецца!

4. Падкрэсліце ў тэксце не менш за 10 запазычаных слоў (уласныя імёны не ўлічвайце). Назавіце прыметы, на якіх вызначаецца іншамоўнае паходжанне слова.

У адным з раёнаў Прагі <...> на працягу 1517–1519 гг. з-пад дошак друкарскага станка Скарыны выходзяць 23 біблейскія кнігі. Фінансавую дапамогу Скарыне ў ажыццяўленні яго геніяльнай задумы аказваў віленскі купец Багдан Онькаў, або Аньковіч. Пасля выхаду кніг ён скупіў увесь тыраж, каб затым прадаць з выгадай для сябе.

Скарына спыняе сваю выдавецкую дзейнасць у Празе і ўзнаўляе яе толькі ў 1525 г. у Вільні. Дырэктар Вроцлаўскай бібліятэкі прафесар Маркграф (канец

XIX ст.) у кнізе пратаколаў пракуратуры г. Вроцлава (Польшча) выявіў вялікую колькасць лістоў з васьмі розных пражскіх выданняў Скарыны. Калі Скарына друкаваў свае кнігі ў Празе, у Германіі пачаўся ўзняты Марцінам Лютэрам бунт супраць Ватыкана. У сувязі з гэтым папа рымскі Ляон X выдаў булу, якой заклікаў знішчаць ерэтычныя кнігі. Відаць, былі прызнаны ерэтычнымі і канфіскаваны кнігі, якія вёз з сабой Скарына, вяртаючыся праз Польшчу ў Вільню. Гэтыя кнігі, магчыма, былі перададзены затым у пракуратуру. Можа, былі канфіскаваны і шрыфты, бо ў Вільні Скарына друкуе ўжо іншымі шрыфтамі. (У. Свяжынскі. Слова Скарыны)

5. Размяркуйце словы ў калонкі табліцы. Якімі крытэрыямі вы карысталіся?

Актыўная лексіка	Пасіўная лексіка	
	Устарэлыя словы	
	Гістарызмы	Архаізмы

Андарак, аршын, вярста, ураднік, світшот, чэлядзь, цар, карчмар, галава, дзядзькаванне, коўч, ноўтбук, кніга, блэкаўт, шопінг, імпрэза, плотар, грабар, інсталяцыя, драфт, акно, лабіраванне, будзёнаўка, гута, выя, рабфак, чало, імідж, перст, смузі, саялярый, рэкрут, вада, лапці, каршэрынг, дыягназ, паліклініка, аўтамабіль, чалавек, гала-канцэрт.

6. Знайдзіце ў прапанаваным тэксце (урывак з аповесці У. Арлова «Дзень, калі ўпала страла») устарэлыя словы. Размяжуйце гістарызмы і архаізмы.

Толькі ва ўмывальні, скінуўшы кальчугу і на хвілю прысеўшы на шырокі ўслон, ён адчуў, як гудуць ад стомы рукі, як ные левая нага, зачэпленая некалі ў сечы літоўскім кап'ём-суліцай. Але стома была не прыкрая, а ўсцешлівая. Князь ведаў, што заўтра ўранні зноў, поўны спрыту і маладой моцы, у кароткай

кальчуге і шаломе з барміцай, выйдзе на ганак з разьблёнымі балясамі, і дружына так выгукне «Слава князю Валодшу!», што ва ўсім наваколлі на момант здзіўлена замоўкнуць жаўрукі.

Другі месяц князь не дае спачыну ні сабе, ні дружыннікам. Нават ваявода Віславус і той дзіву даецца, як улёг ён у ратныя забавы. «Не маладзён ты ўжо, князь, – сказаў неяк ваявода, – не дваццаць табе летаў. Дай удам перадых». Уладзімір адно засмяўся і па-ранейшаму дзень пры дні выводзіў дружыну на падсохлую галявіну за сцяною княжага двара, што стаяў на левым беразе Дзвіны, у Бельчыцах. Як і ўсе, браў князь у рукі адмысловы тупы меч, страляў з лука, кідаў у дубовага, глыбока ўкапанага ў зямлю балвана цяжкую дзиду, цялячы то ў голаў, то ў грудзі, і не бачыў, але адчуваў ухвальныя позіркі Віславуса і ваяроў.

7. Падкрэсліце ў вершаваных радках Р. Барадуліна індывідуальна-аўтарскія неалагізмы. Як вы разумееце іх значэнні?

1. Па лясках блакадзіў з брыгадамі. 2. Радаслоўнае дрэва князеў Радзівілаў галінілася. 3. Імжыць дождж-імжынiст. 4. І нясеш, і весела ад такога несiва. 5. Планета нявесціцца, у планеты хрэсьбіны – нараджаюцца маладыя дзяржавы. 6. Вячэрні горад трамваіцца. 7. І ад спраў і ад тэстрадаў засынаюць мае Ушачы. 8. Абкульгала сасонка салдата. 9. У Белавежы – лосьна, язьна ў Шчары. 10. Хай, як тыя павукі, не павучацца. 11. Чаіцца далягляд белабрысы. 12. Вершапраходцы крывіцкай мовы, іх шлях не ўсыпаны быў васількамі. 13. Камяняр крута камень кую. 14. Што ні дзень – сандзень. Можна й пасандзеніцца! 15. Журба звiла вянок з пустакалосся. 16. Вы са сваімі салаўямі, сваімі песнямі аселі, ветратрывалыя славяне, славянскай нiвы дабрасеі.

8. Прыгадайце некалькі дыялектных слоў з вашай мясцовасці (ці з малой радзімы бацькоў, сваякоў). Назавіце іх літаратурныя адпаведнікі.

9. *Прачытайце ўрывак з дыялекталагічнага запісу. Якія фанетычныя, граматычныя, лексічныя разыходжанні з літаратурнай мовай вы заўважылі? Унармаваны тэкст запішыце.*

Даўна н'і так было, йак ц'ап'ёр, што н'і трэба н'і прас'ц'і н'і ткац'. В'эдайш, можа н'і забылас'а, кол'к'і трэба было напрас'ц'і на дванаццац' губак в'ерац'аном! Ды прал'і н'е дн'ам'і, а в'ечарам'і і додн'ечкам'і, а цэлы дз'ен' малац'іл'і жыта цапам'і ды на кул'і п'ератрасал'і. Во йак было.

А йак пойдз'ім у пól'а, ды малойа за пл'эчы ў калыску-палатн'анку ды йаду п'ерат сабой, за тры к'ілом'етры на вуз'ін'куйу н'іўку жац' да поту – і так да ц'ёмнай нóчы! А йак прыдз'іш дамóў, пот абатрэш ды зноў за рабóту: карóва рыкайа, с'в'ін'н'і в'ішчац'. Зус'ім было н'і так, йак ц'ап'ёр, што маладúх'і панúйуц' за мужыкам'і, с'эдз'ачы дома з' дз'эц'м'і.

А йак бывала ўстан'іш, ды н'і па часах, а па п'атухах, ды н'і за л'ампачкай, а за курал'ом у часы чатыры, ды трэба ў ступ'а таўкачóm груцы натаўчы, пасушыц' на прып'ачку п'ерат пóлым'ам, зварыц' ды с'ам'ейку пакарм'іц'. Трэба кап капúстачка ўпрэла ды груцка ўварылас'а, вос' тады будз'а й на ран'іцу й на аб'ёт. І н'і было гэтак, йак ц'ап'ёр', хто прыйшоў, той і йес', а ўс'іх чакáйуц'... (Е. Мяцельская, Я. Камароўскі. *Беларуская дыялекталогія: хрэстаматыя*)

10. *Падбярыце навуковы тэкст па сваёй спецыяльнасці. Зрабіце яго пераклад на беларускую мову, выпішыце тэрміны.*

11. *Вызначце, якую функцыю выконваюць словы спецыяльнай лексікі ў рамане В. Гігевіча «Доказ ад процілеглага». Да якога разраду (тэрміны ці прафесіяналізмы) яны адносяцца?*

Лабараторыя электрасхемнага рамонту знаходзіцца ў вялікім прадаўгаватым пакоі, з аднаго боку якога – тры акны, што выходзяць на вуліцу,

а з другога – глухая сцяна, ля якой упрытык стаяць сталы, застаўленыя прыборамі для кантрольных праверак. Там, на гэтых сталах, можна ўбачыць і асцылографы, і генератары токаў як высокай, так і нізкай частаты, і тыя ж усім вядомыя са школы омметры, амперметры, вальтметры, там жа меліся і спецыяльныя праверачныя стэнды, – усё гэта, бліскуча-стрэлачнае, мелася не толькі на сталах, а то і падвешана для зручнасці на сцяне, дзе акрамя прыбораў ці то для саліднасці, ці то для патрэбы вісяць жаўтаватыя выцвілыя ад часу аркушы са складанымі схемамі.

12. Запішыце тэрміны, вызначце спосабы іх утварэння. У якой сферы дзейнасці яны часцей за ўсё запатрабаваны?

Даведка, іпатэка, культура маўлення, гіпатэнуза, пялёстак дольчаты, дапушчальны прыбытак, перакупшчык, работадаўца, наймальнік, сінтаксіс, дыялектыка, пестыцыд, ідэнтыфікацыя, дэфект, арфаэпія, біялогія, выпраменьванне, ізатоп, валютная біржа, АТС, ВНУ, насякомыя, размыканне электродаў, тып сцябла пучковы, падпарадкавальная сувязь, сабекошт прадукцыі, культуралогія, кампазіцыя, дызайн віртуальнага асяроддзя, рашэнне сістэм лінейных ураўненняў.

13. Падкрэсліце лінгвістычныя тэрміны, прапанаваныя аўтарам «Беларускай граматыкі для школ» Б. Тарашкевічам. Наколькі яго дэфініцыі адрозніваюцца ад сучасных?

Зьменная часьціна мовы, што азначае імя або назоў прадмету, называецца **імя прадметнае** або **прадметнік**.

Прыметнікам або **іменем прыметным** называецца зьменная часьціна мовы, што выражае ня зьвязаную з часам асаблівасць прадмету і адказвае на пытаньні **які, -ая, -ое, чый, -я, -ё**.

Зьменная часьціна мовы, што паказвае колькасьць прадметаў або іх парадак, называецца **лічэбнікам** або **іменем лічэбным**.

Зьменная часьць мовы, што ўжываецца *заместа імені* прадметнага, прыметнага або лічэбнага, называецца **займеньнікам**.

Дзеяслова гэта зьменная часьціна мовы, што азначае *дзеянне* або *стан* прадмету.

14. Супастаўце тэрміны, выпрацаваныя Навукова-тэрміналагічнай камісіяй у 1920-я гг., з іх сучаснымі аднаведнікамі. Ці ўсе ранейшыя найменні варта было замяняць? Адказ абгрунтуйце.

Крываўка – дызентэрыя, пошэсць – эпідэмія, хаўрус – саюз, забясьпека – гарантыя, усяленьне – іміграцыя, сусьветнік – касмапаліт, злучнасьць – асацыяцыя, прыпадабленьне – асіміляцыя, апекаваньне – пратэкцыянізм, непаручнасьць/незачэпнасьць – імунітэт, падстава – базіс, рыбазьверы – кітападобныя, скрутка – сьпіраль, аднавок – цыклоп, заціскач – зажым, пантофлік – інфузорыя-туфелька, лётніцтва – паветраплаванне, райптушка – райская птушка, кут падання – вугал падзення, шасьціногія – насякомыя.

15. Прачытайце, вызначце тып лінгвістычных слоўнікаў, з якіх узяты слоўнікавыя артыкулы.

ВЫРА́ЗНЫ, -ая, -ае. **1.** Такі, у якім кожная дэталё, момант яскрава вылучаюцца. *Выразныя абрысы гор. В. почырк. Выразнае вымаўленне.* **2.** Яскравы, пераканаўчы. *Выразная перавага.* **3.** Дакладна і ясна сфармуляваны. *В. адказ* || наз. **выразнасць**, -і, ж.

ДЭ́ЛЬТА (гр. delta = назва чацвёртай літары грэчаскага алфавіта, якая мае форму трохвугольніка) – вусце ракі з наноснай раўнінай, разрэзанай шматлікімі рукавамі і пратокамі (назва паходзіць ад дэльты Ніла, падобнай на грэчаскую літару).

ЗБЛЫТАЦЬ КАРТЫ. Няпоўная калька з французскай мовы (*brouiller les cartes*), абазначае ‘разбурыць планы, разлікі, намеры’: Я ў гэтым манастыры так зблытаю карты, што свой свайго не пазнае (*К. Краніва. Хто смяецца апошнім*).

Паходзіць з арга карцёжнікаў. Папярэджваючы чарговыя хітрыкі шулера або выкрыўшы іх, адзін з ігракоў знарок зблытваў карты, пасля чаго пачыналі гульнію спачатку.

РЕСТАВР//АТОР рэстаўратар, -ра *м*; ~ **АТОРСКИЙ** рэстаўратарскі; ~ **АТОРСТВО** рэстаўратарства, -ва *ср*; ~ **АЦИОННЫЙ** рэстаўрацыйны; ~ **АЦИЯ** рэстаўрацыя, -цыі *ж*; ~ **ІРОВАНИЕ** рэстаўрыраванне, -ння *ср*; ~ **ІРОВАННЫЙ** рэстаўрыраваны; ~ **ІРОВАТЬ** *сов. и несов.* рэстаўрыраваць; ~ **ІРОВАТЬСЯ** *несов. страд.* рэстаўрыравацца.

Тэма 5. Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы

Заданні

1. Прачытайце выразна верш Я. Янішчыц «Каліна зімы». Знайдзіце ў ім прыклады напісанняў, заснаваных на: а) фанетычным прынце; б) марфалагічным прынце. Падумайце, дзякуючы чаму ствараецца экспрэсіўнасць паэтычнага радка.

Полымем зыркiм душу апалiла.

Полымем белым ўзняло з небыцця.

...Ой жа зімой закіпае каліна,

Гронка яе – як надзея жыцця.

Позняя ягадка позняй спакусы.

Вэлюм маёвы растаў па вясне.

Запунсавела-прыпухлыя вусны

Свецяцца ціха-шчасліва праз снег.

Выберу сённа якую вандроўку,

Каб неўталоннай душы дагадзіць?
Светла аклікну каліну-сяброўку –
Сумам маім на мяне паглядзіць.

Белапушыстыя ўскінуты бровы.
Час замірання. І час адкрыцця.
Доля мая – нібы гронка любові
Б'ецца над сцішанай голькай жыцця.

2. Спішыце, устаўце прапушчаныя арфаграмы. Растлумачце правапіс. Вызначце, на якім прыцыпе беларускай арфаграфіі заснаваны гэтыя напісанні.

Н..злапам..тнасць, з..л..наваты, дз..вяты, зам..ць, выгл..д, б..з стомы, аб..ліск, ц..жжавата, ц..гнікі, т..лецэнтр, др..васек, др..жаць, гр..чанішча, выскр..бці, світ..р, Піт..р, Ч..люскін, д..рманцін, д..прэсія, р..сора, шпат..ль, шніц..ль, в..лікадзяржаўны, выс..каразвіты, г..рнальжнік, ф..такартка, сл..ваформа, Н..ваполацк, рады..тэрапія, рады..аматар, р..дкалессе, жыцц..ўстойлівы, др..бнатраўе, рака ..са, ла..ры, Крэўская ..нія, ва ..ніверсітэце, у «Выбраныя творы» ..вайшлі, па-..дарнаму, ла..рэат, кло..н.

3. Выберыце з прыведзеных слоў тыя, што адпавядаюць арфаграфічным нормам.

Бясшкодны, жымчужына, чацьвёрты, журналісцкі, па-сусецку, кантрасны, фальклёр, камандыроўка, сямнаццаць, дзяжурны, почарк, інтылігент, актор, брусчатка, трыю, рэформа, сенсацыя, водыр, экзекуцыя, паланэз, кангрэсмэн, шынель, рэформа, жалацін, медзвядзяня, цэгляны, рагламент, жоўцізна, секунда, медаль, дысерт, ветыран, энэргія, абыйсці, паіменна, палітінфармацыя, аудыторыя, аўдыенцыя, тайм-аўт.

4. Раскрыйце дужкі, прапануйце правільны варыянт напісання вялікай/малой літары. Растлумачце выбар.

(Д/д)зень (П/п)ерамогі, (Б/б)ярэзінскі (З/з)апаведнік, (З/з)аслужаны (Д/д)зеяч (М/м)астацтваў, (Л/л)аўрэат (Д/д)зяржаўнай (П/п)рэміі (Б/б)еларусі, (Р/р)агвалодавы ўнукі, (Д/д)алёкі (У/у)сход, (Э/э)поха (А/а)драджэння, (Г/г)рунвальдская (Б/б)ітва, (Н/н)ацыянальны (А/а)кадэмічны (Т/т)эатр імя Янкі Купалы, (В/в)ялікае (К/к)няства (Л/л)ітоўскае, (Н/н)арачанскія краявіды, (М/м)ележавы раманы, (Б/б)ыкаўская аповесць, (Т/т)анкаўскія чытанні, (П/п)ершая сусветная вайна, (Г/г)рамадзянская вайна, (П/п)апа (Р/р)ымскі, (У/у)ладыка (Н/н)ябесны, (З/з)еўс, (Ч/ч)ырвоная (Ш/ш)апачка, (Ш/ш)арыкава будка, (К/к)ашчэева смерць, (М/м)іністр (А/а)дукацыі, (В/в)учоны (С/с)авет універсітэта.

5. Размяркуйце словы ў табліцы паводле напісання.

Разам	Праз дэфіс	Асобна

(Прэс)сакратар, (агіт)пункт, (норд)ост, (альма)матар, (паў)Еўропы, (паў)аўтамат, (як)раз, (электра)манцёр, (вэб)старонка, (форс)мажор, (дзярж)бюджэт, (з)малку, (з)большага, (у)чатырох, крыж(на)крыж, (зноў)такі, (такі)агледзеў, (высока)адукаваны, (вышэй)сказаны, (мікра)аб'ект, (міні)спадніца, (медыя)форум, (па)меры, (па)роўну, (на)бакавую, (на)славу, (на)памяць, (мульти)медыя, (лаціна)амерыканскі, (умоўна)асуджаны, (усходне)славянскі, (народна)паэтычны, (тур)аператар, (інтэрнэт)форум, (бела)сценны.

6. Устаўце патрэбныя літары ў складаных словах.

В...льналюбiвы, м...вазнавец, св...еасаблiвы, земл...карыстанне,
в...страслоўiць, ш...сцьсот, ф...таграфiя, п...ўкіламетра, в...каiмгненна,
с...нцапёк, н...вамодны, сярэдн...сутачны, в...льнадумец, кiн...часопiс,
зерн...сховiшча, ч...рнавалосы, кiн...матограф, мал...чнакiслы, ш...равокi,
п...лiмер, iд...лапаклоннiк, св...тлатэхнiк, в...семсот.

7. Падбярэце да слоў рускай мовы беларускiя аднаведнiкi, растлумачце правапiс e, ё i я.

Спектакль, весенний, дежурный, Печора, березка, легендарный, гербарий,
сержант, темноватый, металл, Валентин, ведете, пойдете, возьмете, Нева, При-
пять, змеелов, Швейцария, перрон, Вьетнам, тяжеловатый.

**Тэма 6. Марфалагiчныя нормы беларускай лiтаратурнай мовы
ва ўмовах бiлiнгвiзму**

Заданнi

1. Запишыце беларускамоўныя аднаведнiкi. Параўнайце род i лiк назоўнікаў у беларускай i рускай мовах.

Последняя перепись, нестерпимая боль, правая туфля, стройный тополь,
ранние сумерки, огромная щука, актовый зал, светлый кафель, созревшая мали-
на, прошлогодняя черника, овсяная крупа, замороженная клюква, старинный
комод, выцветшие чернила, коровье копыто, неправильная дробь, древняя ле-
топись, высокая прибыль, автобусная остановка, длинная тень, резвый жеребе-
нок, запечатанная пачка, приятное воспоминание, старый гусь, розовый пион,
заброшенное кладбище, приятные хлопоты, примерное поведение, собранные
овощи, брошенный жребий, женский вопрос, сломанный стебель.

2. Пастаўце назоўнікі першага абзаца ў родным склоне адзіночнага ліку, другога – у творным, трэцяга – у месным.

I. Сшытак, абеліск, адэкалон, стыль, хлеб, шпіталь, твар, узгорак, хмызняк, авёс, торф, снег, тыдзень, поплаў, абавязак, краявід, універсітэт, вецер, Мазыр, білет, калектыў, смутак, бераг, гаёк, лясок, Уладзімір, дыялог, блакіт, закон, рэалізм, сорам, радыкуліт, рэферэндум.

II. Іней, Сібір, глыб, мыш, дроб, туфель, шчолач, пропаведзь, горыч, Прыпяць, бандэроль, верф, даль, распач, боль, тунэль, цень, далонь, кроў, любоў, грязь, арцель, Рагачоў, ясень, гараж, спіраль, лён, жэньшэнь, Лоеў, Беларусь, накіп, прамень, суддзя, дзядуля, Куляшоў, Чаплін.

III. Размах, сябар, пан, эпілог, Пецябург, Рыгор, гарох, снег, чытач, выбар, Мележ, фланг, Алесь, Багдановіч, рыцар, продаж, арэх, шалаш, порт, трамвай, спакой, позірк, Цімох, мурог, верх, масіў, бур'ян, крышталь, Пінск, зяць, муж.

3. Утварыце дзеяслоўныя словазлучэнні з прыведзенымі ўласнымі назоўнікамі. Растлумачце правапіс склонавых канчаткаў.

Не бачыць (Аляксей Зянюк, Кірыл Панчанка, Аляксандр Саладуха, Алена Хмара, Таццяна Сарока, Мікалай Шыла, Святлана Бандаровіч); даручыць (Кацярына Шыбка, Аксана Вечар, Міхась Зарэмба, Андрэй Федарэнка, Вадзім Спрынчан, Ганна Новік, Алесь Наварыч); папярэдзіць (Віктар Гоўзіч, Міхась Каляда, Ірына Шкраба, Юлія Кішкурна, Марына Капуста, Сымон Баранавых, Андрэй Муха); ганарыцца (Францыск Скарына, Тадэвуш Касцюшка, Пётр Машэраў, Стэфанія Станюта, Уладзімір Мулявін, Марыя Захарэвіч, Віталь Цвірка); знаходзіцца пры (Платон Галавач, Іван Мележ, Андрэй Рымша, Алесь Адамовіч, Вераніка Кунцэвіч, Наталля Дапіра, Сяргей Хоміч).

4. Адзначце сказы, у якіх ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў утвораны з адступленнем ад нормы.

1. Добрая слава даражэйшая за багацце. 2. Самалёт хутчэй, чым цягнік. 3. Пахвала маці была для мяне самай найвышэйшай узнагародай. 4. Менш усяго любіў Міця біялогію. 5. Я хачу, каб ён застаўся такі, які ён стаіць у маіх вачах: найлепшы для мяне куток Беларусі, якая для мяне зноў-такі найпрыгажэйшая ў свеце зямля. 6. На вайне перамагае той, хто знаходлівей і смялей за ўсіх. Далёкі захад пераліваўся найтанчэйшымі адценнямі фарбаў. Глыбей узарэш – болей збрэш. 9. І хочацца чым найдаўжэй нагою босай чуць цяпло зямлі. 10. Дарога дамоў заўсёды карацейшая, чым з дому. 11. Час – найлепшы доктар чалавеку. 12. Гэты пакой быў большы першага, светлы і ўтульны.

5. Праскланяйце (вусна) колькасна-іменныя спалучэнні. Растлумачце асаблівасці скланення састаўных колькасных і парадкавых лічэбнікаў.

400 гектараў, 652 вёскі, 267 падручнікаў, 742 старонкі, 424 студэнты, 2008 год, 2867 кіламетраў, пяцёра хлопцаў, абедзве спявачкі, паўтара пакоя.

6. Раскрыйце дужкі. Пастаўце займеннікі ў патрэбнай форме.

З (хто-небудзь), у (хтосьці), у (якісьці), з (абы-хто), у (абы-які), на (абы-што), пра (хтосьці), пра (якісьці), пра (ніхто), па (штосьці), па (якісьці), у (ніхто), пры (нішто), у (штосьці), у (абы-што).

7. Вызначце, якія з прапанаваных слоў спалучаюцца з лічэбнікамі двое, трое. Утварыце і запішыце аднаведныя словазлучэнні.

Кнігі, джынсы, мы, вуліцы, сябры, коні, зайчаняты, аднакурсніцы, футбалісты, акуляры, фігурысткі, нажніцы, суткі, спартсмены, перамовы, лісяняты, аўтамабілі.

Тэма 7. Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў

Заданні

1. *Вызначце від сінтаксічнай сувязі, пабудуйце схему словазлучэння.*

Увайсці ў клас, прафесійны поспех, усім вядомы, аб'яднаныя намаганні, аб'яднаныя па-сапраўднаму, збірайся займацца, займацца ўсур'ёз, раман у вершах, працаваць бесперапынна.

2. *Запішыце словазлучэнні, паставіўшы залежныя словы ў патрэбных склонах.*

Цешыцца (дзіця), дзякаваць (усе прысутныя), кватэра (два пакоі), загадчыца (дзіцячы садок), накіравалі (адрас), пайшлі (лісічкі), захварэць (адзёр), клапаціцца (птушкі), падобны (маці), сумаваць (дачка), паехаць (дровы).

3. *Назавіце словазлучэнні, у якіх парушаны сінтаксічныя нормы (памылкі кіравання).*

Дзякуй вам, бачыў сваімі вачамі, у пяці кіламетрах ад мястэчка, жаніцца на ёй, загадчык кафедры, прабачце мяне, адправіць у грыбы, пайсці за вадой, хадзіць па палям і лугам, хварэць грыпам, паджартоўваць над сабой, вышэй дрэва, вызначыць на смак, пісаць на адрас, падобны грому, прыйшоў праз дзень, гаварыць праз смех.

4. *Знайдзіце сказы, якія не адпавядаюць патрабаванням сінтаксічнай нормы. Выпраўце памылкі.*

1. Гледзячы на залацістае поле пшаніцы, сэрца нападуняецца радасцю.
2. Тры гарманісты, расцягваючы мяхі гармонікаў ад пляча да пляча, рэзалі

бесперапынку. 3. Праязджаючы па вуліцы, яго позірк шукаў некага сярод моладзі. 4. Сцяпан узяў звычку штораніцы хадзіць на рэчку купацца, не зважаючы на надвор'е. 5. Добра прыгледзеўшыся, мне быў відаць ля слупа сілуэт чалавека. 6. Падыходзячы да інстытута, у хлопцаў узнікла спрэчка. 7. Скончыўшы школу, Міця цвёрда вырашыў паступаць у танкавае вучылішча. 8. Даведаўшыся аб хуткім расстанні з роднымі мясцінамі, адчай ахапіў юнака. 9. Сядзячы ля акна вагона, Сяргею ўзгадалася адна гісторыя. 10. Збіраючыся ў падарожжа, хлопцы дэталёва прадумалі маршрут.

5. Падкрэсліце галоўныя члены сказа. Растлумачце ўжыванне выказніка ў адзіночным ці множным ліку.

1. Да поўначы раіўся Міколка з дзедам, як лепш справу зрабіць. 2. Часам прыязджала сюды некалькі сот фурманак. 3. Некалькі жанчын завіхаліся ў дзедавай хаце. 4. Пяць чалавек сядзелі каля агню. 5. Сабралася чалавек каля дваццаці. 6. Большая частка студэнтаў першага курса паспяхова здалі сесію. 7. З лесу выскачыла чалавек з дзесяць. 8. Песняй вясны лебядзінаю, скінуўшы зімнія чары, шэпчуцца явар з калінаю ў сумнай даліне над ярам. 9. Антось з Міхалам на сняданні даюць адказы на пытанні... 10. Нямала сватоў прыязджала здалёк, але іх адмова чакала.

Тэма 8. Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці

Заданні

1. Вызначце стылёвую прыналежнасць тэкстаў. Назавіце выяўленыя ў кожным фрагменце прыметы адпаведнага стылю.

I. Сцвярджаць, што мы жывём у час цёплага клімату, было б не зусім правільна. Справа ў тым, што сёння ледавікі займаюць каля 15 млн кв. км зямной сушы. Гэта яе дзвятая частка. Пад лёдам цэлы кантынент Антарктыда і самы буйны востраў Грэнландыя. Каля чвэрці паверхні Сусветнага акіяна

знаходзіцца пад пльвучым лёдам. Да таго ж, значная частка сушы скаваная вечнай мерзлатой. Цяпер, калі некалькі пакаленняў геологаў вывучылі распаўсюджанне і склад ледавіковых парод, стала відавочным, што ў недалёкім геалагічным мінулым ледавіковае пакрыва толькі на сушы займала ўтвая большую прастору. Яго сляды знаходзяць амаль на ўсіх кантынентах – у Еўразіі, Амерыцы, Аўстраліі, Антарктыдзе. Сучасная навука даволі дакладна аднавіла храналогію абледзяненняў – час зараджэння ледавікоў, перыяды іх спаўзання на поўдзень і поўнага знікнення.

Каля аднаго мільёна гадоў назад у гарах Скандынаўскага паўвострава ўтварыўся гіганцкі ледавіковы шчыт. Таўшчыня лёду тут дасягала 3-4 км. Ледавіковыя языкі, што спаўзалі з гор, відаць, паглыбілі катлавіну Балтыйскага мора і рушылі на раўніны Паўночнай Еўропы. Ад моцнага пахаладання цеплалюбівыя расліны і жывёлы або адступілі на поўдзень, або загінулі. Настаў час, калі гіганцкі ледзяны шчыт пакрыў большую частку Еўропы. (*Э.А. Ляўкоў. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны*)

II. Выдатны расказчык. Захоплены апавядальнік. І душа, здаецца, любой кампаніі. Слухаючы яго [У. Караткевіча] успаміны пра неверагодныя сустрэчы і здарэнні, думалася, што ён толькі тое і робіць, што трапляе ў нестандартныя, як кажуць зараз, сітуацыі: то ён прысутнічае на вяселлі цыганскага караля, то ён аказваецца ў нейкай вясковай краме, заваленай пад столь крабамі, то ён разам з кіношнікамі ў нейкім раённым гарадку мае з брандспойтаў Ісуса Хрыста, то ён адзін, абараняючы гонар дзяўчыны, размахвае цэлую плойму нягоднікаў. Гэтыя ўспаміны былі настолькі незвычайныя, што многія паблажліва ўсміхаліся – ну-ну, давай-давай, залівай. (*Я. Сіпакоў. Між Дняпром і крыкам жураўліным*)

III. У радасці свая вясна, і калі стане вясновай душа – народзіцца радасць.

І неабавязкова ёй прыходзіць да чалавека вясной: ёсць яшчэ лета і зіма, ёсць восень і ёсць яшчэ дзень і ноч, усход і захад сонца. Зімою трашчыць уночы

на рэках лёд, і гул ідзе высока, аж да неба, а раніцай ляжаць снягі, ружовыя і чыстыя, як радасць. А ў жытнёвае лета вісіць над зямлёю яблык, пераспелы і светлы, як даўня журба; ён упадзе – і надызде восень, а восенню хлапчукі пякуць на полі бульбу, і ўвосень прыходзяць да чалавека ўспаміны пра маленства.

Але толькі вясною высока ў небе клічуць радасць журавы, і калі яна запазнілася да цябе, зімой ці летам, удзень ці ўночы, дык абавязкова прыйдзе з гэтай песняй, і ты, можа, спазнаеш тады і трывогу, і шкадаванне, і журбу, але ўсё адно гэта будзе радасцю. (*М. Стральцоў. Жураўліная песня*)

IV. С т о р а ж (*здзіўлены*). Ах, каб на вас чума, столькі смецця за адзін вечар нарабілі, адных коркаў ды акуркаў повен кут назмятаў. Ну, і людзі, апундырыліся гарэлкай (*метучы*), смакталі гэту няшчасніцу да таго, што і памяць страцілі. Пісар да таго дапіўся, што мяне, старога чалавека, за бабу палічыў і цалаваць пачаў, абзываючы нейкай Забэлькай, во каб яго свінні цалавалі, намысліўся; а старшыня і ваўком выў, і сабакам брахаў, і плаваў па падлозе; адзін фельчар маладзец: той калі пачуў, што ногі адняліся, падазваў мяне і папрасіў, каб занёс у пуню на салому, а мне што кажуць – слухаю, ужджабурыў, як ягнё, на плечы і завалок па адрасу. І як у іх голавы на карках трымаюцца: сягоння суд, а яны, як мухаморы, п’яныя. Пісар ад гарэлкі азыск, галава, як церліца, вочы акуртаціліся, а рукі, як машына, маланкаю паперы скрыгаюць – шась, шась! Я з венікам так не спраўлюся. (*У. Галубок. Суд*)

V. Пецяргбургскім студэнтам-беларусам

[*Люты*] 1914 г.

Дарагія браткі! Беларусы-студэнты! Вам пашчаслівілася: вы ўжо аж у універсітэце вучыцеся. Але вашы браты, дзе каторыя мо родныя вам, асталіся ў вёсцы, там яны працуюць ад світання да змяркання, а ім жа таксама хочацца, як і вам, шмат чаго ведаць, пазнаць. Ось для гэтых-то працаўнікоў на нашай роднай зямельцы цяпер выходзіць «Лучынка» (месячнік). Браткі-студэнты! Не

маеце права атрасці рукі ад працы ў «Лучынцы», на вашым сумленні будзе ляжаць найбольшая часць сорама, калі «Лучынка» будзе дрэнна свяціць вашым братам і сёстрам у вёсцы беларускай, што для вас хлеб сеюць і жнуць.

Вы, можа, будзеце рагатаць, чытаючы маё казанне. Смейцеся, затое кажу чыстую праўду і веру, што знойдуцца такія між вамі, што будуць працаваць для «Лучынкi».

З пашанай для вас усіх, цісну рукі. Цётка – старожка запаленай «Лучынкi».

Адрас для пасылкі матэрыялаў для «Лучынкi»: Вільня, Звярынец, Сасновая вул., д. 11. А. Кейрыс.

VI. Першы сацыякультурны канал адзначыў сваю першую гадавіну. Сёння «Беларусь-3» смела замацоўвае свае пазіцыі ў статусе пазнавальнага, адукацыйнага, асветніцкага канала, дзе раскрываюцца тэмы культуры і гісторыі.

«З першых дзён, калі ў нашай краіне пачалося вяшчанне тэлеканала «Беларусь-3», з'явілася ўнікальная магчымасць уголас заявіць пра нашу культуру і спадчыну... Упэўнены, што ўжо зусім хутка тэлеканал стане паўнацэннай дыскусійнай пляцоўкай для людзей мастацтва, інтэлігенцыі, настаўнікаў, творчай моладзі, чыноўнікаў ад міністэрстваў культуры, інфармацыі і адукацыі. Адначасова з гэтым мы можам зрабіць «Беларусь-3» нацыянальным Discovery», – адзначыў старшыня Белтэлерадыёкампаніі Генадзь Давыдзька.

Тэлеканал «Беларусь-3» разлічаны на аўдыторыю розных узростаў. А яго фармат дазваляе запрашаць розных гасцей і пашыраць жанравую разнастайнасць праграм. Так, аснову будняў складае тэматычная падборка відавых фільмаў, дзе аб'ядноўваюцца лепшыя ўзоры тэле- і кінадакументалістыкі. На працягу дня ў эфіры транслююцца праграмы, разбітыя па рубрыках: «Кіно», «Тэатр», «Літаратура», «Музыка», «Асобы», «Гісторыя», «Навука», «Музеі» і шэраг іншых. (*Звязда*)

2. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову, суаднясіце іх з пэўным стылем, размясціўшы ў асобныя калонкі.

Путевые заметки, судебный иск, два сапога пара, новый политический курс, кандидатская диссертация, последний репортаж, демографический взрыв, лирическое стихотворение, экологическая катастрофа, уголовное право, политический памфлет, бить баклуши, творческое вдохновение, динамика общественного развития, золотая пшеница, в семье пять ртов, зеленый парень, международное коммюнике, ученые записки, речь на митинге, убираться прочь, восходящая звезда, воет ветер, уровень жизни, цепная реакция, грунтовые воды, в целях выполнения, зачетная ведомость.

3. Прачытайце сказы са школьных сачыненняў. Зрабіце іх моўна-стылёвую праўку.

1. У наш час паэма «Тарас на Парнасе» не толькі не зменшылася, але яшчэ больш узрасла. 2. У вершах А. Куляшова ваеннага часу гучыць светлы, пранікнёны праклён людзей. 3. Ганна прагне стаць сапраўднай жанчынай у літаральным сэнсе, аднак не жадае, каб яе патапіў бруднымі лапамі Яўхім. 4. Ён (В. Быкаў) як бы распранае душы і Сотнікава, і Рыбака, каб убачыць іх унутранасці. 5. Аляксандр Пятровіч (Гарлахвацкі) прывык коўзацца на чужых плячах. 6. Кандрат Крапіва стрэліў у самае яблычка і сказаў: «Гарлахватчыкам не месца ў нашым грамадстве». 7. Менавіта да высокай красы імкнуўся М. Багдановіч. Але ён жыў на зямлі сярод жаб, якіх люта ненавідзеў. 8. Сцепаніда – сапраўдная беларуская жанчына, тая сіла, якая лье малако ў траву і цягне бомбу, а Пятрок паводзіць сябе як абшчыплены верабей, але ён не дае самагонкі паліцаям. 9. На нагах у яго былі лапці і чорная світка, перавязаная на поясе вяроўкай.

4. *Устанавіце прыналежнасць тэкстаў да пэўнага жанру і падстылю. Патлумачце сваё меркаванне.*

I. Ва **Уводзінах** абгрунтоўваецца навуковая і сацыяльна-культурная актуальнасць тэмы даследавання, раскрываецца метадалагічная адметнасць працы ў параўнанні з папярэднімі даследаваннямі, прысвечанымі творчасці М. Багдановіча. Адзначаецца, што дасягнуць пастаўленай мэты – значыць з пазіцый сённяшняга дня акрэсліць месца М. Багдановіча ў «нашаніўскім» літаратурным працэсе і сістэме беларускага паэтычнага слова наогул.

У першым раздзеле **«Нашаніўскі» перыяд як эпоха складвання нацыянальнай літаратурнай класікі»** на аснове аналізу ўзаемадзеяння ў сістэмах «аўтар – твор – чытач», «літаратура – грамадства» выяўлены праблемы складвання нацыянальнага класічнага стылю ў беларускіх сацыяльна-культурных умовах пачатку ХХ ст., акрэслены некаторыя змястоўна-стылёвыя асаблівасці «нашаніўскай» паэзіі, абумоўленыя спецыфікай сацыяльнага складу айчыннай чытацкай і аўтарскай аўдыторыі, прасочаны акалічнасці ўключэння М. Багдановіча ў літаратурна-мастацкі працэс, ахарактарызаваны спосабы арганізацыі мастацкай камунікацыі, актуалізаваныя ў беларускай паэтычнай прасторы Багдановічам. *(Т. І. Вабішчэвіч. Максім Багдановіч і станаўленне нацыянальнай паэтычнай традыцыі)*

II. Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі належыць да самых выдатных беларускіх адраджэнцаў. Ён сцвердзіў сябе як неардынарны дзяржаўны, палітычны і грамадскі дзеяч нацыянальнага кірунку, арыгінальны навуковец у галіне гісторыі, этнаграфіі, фалькларыстыкі і мовазнаўства, таленавіты літаратуразнаўца і пранікнёны крытык. Па сутнасці, самавучка, бо афіцыйна скончыў толькі пачатковую школу, ён урэшце стаў акадэмікам Беларускай акадэміі навук. Прыкметны след у нашай шматпакутнай гісторыі пакінулі яго выдавецкая дзейнасць і, вядома ж, публіцыстычная і ўласна мастацкая творчасць на ніве, як некалі казалі, прыгожага пісьменства. Займаўся ён і

перакладамі з розных літаратур свету – рускай і польскай, дацкай, галандскай і англійскай.

Кніга «Выбраныя творы» (важкі том памерам звыш пяцісот старонак), як паказвае і сама назва, ахоплівае далёка не ўсю спадчыну Ластоўскага. Але ёсць усе падставы разглядаць яе выхад у свет як істотную падзею ў нашым культурным жыцці. Бо перад намі выданне, у якім упершыню разам сабрана вядомая цяпер мастацкая і мемуарная проза, паэзія, літаратурная крытыка, пераважная большасць даступнай на сённяшні дзень беларускім даследчыкам публіцыстыкі і частка эпісталарыя выдатнага адраджэнца. Творы пісьменніка выдадзены тыражом у шэсць тысяч экзэмпляраў, наклад па цяперашнім часе, асабліва для беларускай кнігі, салідны. Ён дазваляе даволі шырокаму колу чытачоў далучыцца да духоўнага свету яшчэ аднаго нашага падзвіжніка, лепш зразумець, які багаты патэнцыял мела наша літаратура ўжо ў першай чвэрці XX стагоддзя, якія магутныя постаці адданых сыноў Беларусі працавалі ў ёй у гэты час. (*Д. Бугаёў. Доўгачаканая сустрэча*)

III. Шумская, І. М.

Музыка ў кантэксце беларуска-польскага міжкультурнага ўзаема-дзеяння : манаграфія / І. М. Шумская. – Мінск : Медысонт, 2011. – 160 с.

Кніга распавядае пра творчую спадчыну і жыццёвы лёс шматлікіх прадстаўнікоў беларуска-польскай культурнай прасторы, дзейнасць якіх пераважна адбывалася ў першай палове XX стагоддзя. Нягледзячы на тое, што сваім паходжаннем і ідэйнымі памкненнямі гэтыя выдатныя асобы маюць непасрэднае дачыненне да Беларусі, іх імёны для большасці нашых суайчыннікаў па-ранейшаму невядомыя.

Адрасуецца прафесійным музыкантам і творцам-аматарам, выкладчыкам і студэнтам гуманітарнага профілю, мастацтвазнаўцам і культуролагам, а таксама ўсім, хто цікавіцца гісторыяй музычнай культуры.

5. Замяніце словы і словазлучэнні афіцыйна-справавога стылю міжстылёвымі.

Аказаць садзейнічанне, прыняць меры, ажыццяўляць кіраўніцтва, дапусціць адставанне, прымаць захады, распачаць вытворчасць, прыцягнуць да адказнасці, прыняць пад увагу, выключыць магчымасць, мабілізаваць сілы, мець месца, асвятліць пытанне, займаць жылплошчу, ажыццявіць выплаты, давесці да ведама, праявіць цікавасць, аказаць уплыў, мець на ўвазе, узяць пад кантроль.

6. Прачытайце ўрывак з нататак Н. Гілевіча «Між былым і наступным». Ці падзяляеце вы пункт погляду аўтара? Што вам вядома пра паходжанне і семантыку вашага імені? Дакажыце, што тэкст вытрыманы ў публіцыстычным стылі.

У дзяцінстве, ды і пазней, я звяртаўся да знаёмых мужчын так: дзядзька Змітрок, дзядзька Тодар, дзядзька Тамаш, дзядзька Аніс, дзядзька Акім, дзядзька Кастусь. Перамерлі гэтыя дзядзькі і іх імёны. Унукаў і праўнукаў імёнамі дзядоў ужо не называюць. Да знаёмых жанчын у дзяцінстве сваім я звяртаўся на роднай мове і ў духу нацыянальных звычаяў так: цётка Марыля, цётка Рыпіна, цётка Луцэя, цётка Зося, цётка Еўка, цётка Тэклія... Адышлі на вечны супачын гаротніцы-цёткі, зніклі і іх імёны. Унучкам і праўнучкам яны ўжо не дасталіся.

Нехта ў свой час пераканаў, што Марыля, або Гілена, або Зося – гучыць непрыгожа, некультурна. Зрэшты, пераканалі ўвесь народ, што яго імёны брыдкія, немілагучныя і што іх трэба памяняць на лепшыя. І пачалі мяняць. І напераменьвалі так, што ўжо нічога, ані знаку свайго не засталася. Па імені ўжо не пазнаеш, што перад табой беларус. Паляка пазнаеш, што паляк, літоўца пазнаеш, што літовец, армяніна пазнаеш, французца пазнаеш – у кожнага народа свае імёны, чаму ж не пазнаць. А мы сваіх імёнаў не маем, нас па імені не

адрозніш... Але ж быў час, мілыя мае браткі беларусы, калі пазнавалі па імені і нас, грэшных. Пачуеш: Міхась, Юрась, Тамаш, Антоць, Язэп, Лукаш, Змітрок, Пятрусь, Абросім – ну, ясна, з Беларусі таварыш! Свет увесь пазнаваў і паважаў нас за гэта, што свае імёны мелі.

Тэма 9. Камунікатыўныя якасці маўлення і іх праяўленне ў функцыянальных стылях

Заданні

1. *Адзначце словы, у якіх няправільна пастаўлены націск. Якая літаратурная норма ў дадзеным выпадку парушана?*

Крыху, крапіва, адзінаццаць, арышт, жалюзі, грамадзянін, садавіна, аддалі, дзеяч, назіркам, бліжэй, на працягу, знахар, пурпур, узялі, аб'інелы, фартух, гліняны, вышэй, імя, напісаны, фетыш, шчасліва, спіна, мезенец, брала.

2. *Прачытайце ўрыўкі з рамана рускага пісьменніка В. Ерафеева «Масква–Петушкі». Якія законы логікі парушаны ў кожным з фрагментаў? Абгрунтуйце мэтазгоднасць ужывання алагізмаў.*

Не, гэтыя двое ўкрасці не маглі. Адзін з іх, праўда, у целагрэйцы, а другі не спіць, – значыць, абодва, у прынцыпе, маглі б украсці. Але ж адзін спіць, а другі ў каверкотавым паліто, – значыць, ні той, ні другі ўкрасці не маглі...

– А дзе ж ён цяпер, твой Яўцюшкін?..

– А хто яго ведае дзе? Ці ў Сібіры, ці ў Сярэдняй Азіі. Калі ён прыехаў у Растоў і ўсё яшчэ жывы, значыць ён дзе-небудзь у Сярэдняй Азіі. А калі да Растова не даехаў і памёр, значыць у Сібіры...

А з раніцы, яшчэ да адкрыцця магазінаў, адбыўся Пленум. Ён быў пашыраным і кастрычніцкім.

– Ды навошта мне цябе будзіць! У гэтым вагоне цябе нечага было будзіць, таму што ты спаў у тым. А ў тым – навошта цябе было будзіць, калі ты ў гэтым і сам прачнуўся? (Пераклад наш. – А.Г.)

3. Падкрэсліце ў прапанаваным тэксце (урывак з апавядання Л. Калодзежнага «Чмель») жарганізмы, ахарактарызуйце іх сацыяльную замацаванасць. Наколькі дарэчныя яны ў дадзенай сітуацыі зносін?

Ля гастранома аклікнулі. Сівы, Сівы! Павярнуўся. Глядзіць – пад таполяю Біба і астатнія: хваравіта-худы высокі Генка, празваны за доўгія, да плячэй, як і ў самога Валеркі, падфарбаваныя валасы Бітлам, шыракароты, вусаты, апрануты па апошняй модзе Жора ды чарнявы, заўсёды насуплены Дзімка. Усе, апроч Дзімки, які вясной вярнуўся з турмы і якога ўладкавалі слесарам, былі вольнымі – нідзе не працавалі.

– Куды хіляеш, Сівы? – пераступіў з нагі на нагу даўно няголены – адпускаў бараду – Біба. – На хавіру?

– Не ведаю. Можа, і дамоў.

– А чаго кіслы?

– Ай.

Нехаця Валерка прызнаўся – звольнілі.

– Фу. Не бяры да галавы, – перасмыкнуў Біба рассечанай заячай верхняй губой і праз шчарбіну, што зеўрала там, дзе некалі быў зуб, цвыркнуў далёка слінай. – Падумаеш. Такая бяда. Няхай чэрці ўкалваюць. Мы ж – пачакаем. Не млей. Паплывём лепш у булдыр. Піўка сербанём. Далей – пабачым. Сёння жалезка аванс атрымлівае. Смурнякоў навалам будзе. Разжывёмся. А пакуль Дзімка пачастуе, – ён павярнуўся да хмурнага Дзімкі. – Коль там маеш? Дубы тры збярэцца?

– Рубель з капейкамі, – паведаміў Дзімка і для доказу ляпнуў па кішэні шырокіх паласатых штаноў.

Біба прыжмурыў вока, другім акінуў кампанію, са скрухай уздыхнуў:

– Малавата. Кухаль на рыла толькі.

– Жыдка, – глуха азваўся Дзімка і спахмурнеў больш звычайнага.

4. Прачытайце верш Г. Бураўкіна «Гэта тайна...». Ці ўласціва яму такая якасць маўлення, як чысціня? Адказ абгрунтуйце.

Гэта тайна

Спрадвечнай

На свеце была:

Паміж зоркай і свечкай

Ёсць нітка святла.

У начы безгалосай

Шлях пакажуць і мне

Зорка ў цёмных нябёсах,

Свечка ў дальнім акне.

Сумна ў сэрцы асядзе,

Як у даўніх вяках, –

Зорка ў мілым паглядзе,

Свечка ў мёртвых руках.

Дажывуся і сам я

Да самотнай пары,

Калі зорка згасе,

А свечка гарыць,

Кожнай кропляй гарачай

Лье святло, як спакон...

І не мне перайначваць

Гэты вечны закон.

5. *Выпраўце маўленчыя памылкі ў словазлучэннях. Адкажыце, у выніку чаго яны ўзніклі?*

Карэнны абарыген, свабодная вакансія, калега па рабоце, прэйскурант цэн, мая аўтабіяграфія, грашовая прэмія, турыстычны кемпінг, канчатковы вынік, у красавіку месяцы, арганізаваць арганізацыю, супраціўляцца супраць, наблізіцца бліжэй, малады юнак, першая прэм'ера.

6. *Складзіце віншавальны тэкст з нагоды юбілею маці (сябра, першага школьнага настаўніка, інстытута, часопіса, вакальна-інструментальнага ансамбля, тэлеканала). Спалучыце ўстойлівае формул этыкету з выяўленнем вашага творчага «я».*

7. *Папрасіце прабачэння за тое, што:*

1) не патэлефанавалі бацькам; 2) спазніліся на заняткі; 3) своечасова не вярнулі пазычаную рэч; 4) выпадкова штурхнулі прахожага; 5) пакрыўдзілі старэйшага чалавека; 6) забыліся павіншаваць аднагрупніка; 7) праходзіце на сваё месца ў кінатэатры, калі фільм пачаўся; 8) злоўжываеце гасціннасцю гаспадароў.

8. *Назавіце найбольш пашыраныя формы вітання і развітання сярод моладзі.*

9. *Падрыхтуйце невялікае (не больш чым сто слоў) выказванне адвольнага зместу праявічнага характару, якое павінна цалкам адпавядаць усім патрабаванням літаратурнай мовы. Тэкст выказвання павінен быць лагічна несупярэчлівым, не ўтрымліваць дыялектызмаў, жарганізмаў і да т. п. Абраная тэма павінна ўяўляць цікавасць для аўдыторыі. Тэкст выказвання запішыце ў сшытку.*

10. *Азнаёмцеся з рознацацьянальнымі варыянтамі дзелавога этыкету, прадстаўленымі часопісам «Секретарь». Перакажыце асноўныя палажэнні публікацыі па-беларуску. У чым, па-вашаму, спецыфіка дзелавога этыкету беларусаў? Што варта (ці не варта) пераняць айчынным менеджарам з вопыту замежных партнёраў?*

Англичане стремятся избежать категоричности. Любимые выражения англичан – «мне кажется», «я думаю», «возможно, я не прав». <...> Сам английский язык идиоматичен, одно слово может иметь много значений, и потому понимание английской речи, понимание того, что на самом деле хотел сказать англичанин и чего он не хотел сказать, бывает нелегким делом. Англичанин исключительно вежлив и требует такого же обращения от других, он молчалив, с незнакомыми людьми не вступает в беседу и не обсуждает какие-либо вопросы, он может быть холоден, и его надо «разговорить». В то же время он чуток к намекам, хорошо понимает юмор, но не любит «грязных» шуток и потому иногда осуждает шумные и не слишком приличные немецкие шутки. Существует поговорка: «Молчание – знак согласия». Но для англичан молчание означает именно молчание, нежелание отвечать и больше ничего. Оно не подразумевает согласия с вами.

Английские бизнесмены отличаются высоким профессионализмом. Они охотно идут на сделки, отдача от которых будет через 5–10 лет. Они, как правило, интеллигентные люди, интересуются искусством, спортом. Англичане умеют не только работать, но и отдыхать и укрепляют свои контакты во время игры в теннис, гольф, во время скачек и посещения театров. Они очень активны на различных семинарах, симпозиумах, выставках. Бизнесмены тесно связаны с парламентом, консервативной партией и правительством и благодаря этому умеют отстаивать свои деловые интересы.

При установлении и поддержании контактов англичане широко используют подарки (не слишком дорогие, сувенирного характера) и любят сами их по-

лучать. Представители крупного бизнеса близки по манерам к аристократии, они ценят утонченные приемы с участием представителей правящей элиты и знаменитых деятелей искусства. Бизнесмены среднего ранга – попроще. Их юмор носит характер более деловой, профессиональный, увлечения – ближе к интересам среднего класса.

Американцы, как правило, контакты заводят легче, чем англичане, без особых соблюдения правил этикета. Они уделяют большое внимание поискам контактов и сбору посредством их необходимых сведений, а также презентациям и рекламе. В США правила этикета и протокола проще, чем в Англии. Смокинги носят реже, чем в других странах (больше в артистических кругах), фраки еще реже. Слова *mister* и *mistress* на конвертах и в письмах не пишутся; употребляются сокращенные варианты: *Mr* или *Mrs*. Написанные полностью, эти слова имеют другой, неприятный смысл. Полностью пишется только *Miss*. В США распространены рекомендательные письма. Их следует послать по почте, предоставив инициативу запроса письма адресату. Если вы звоните по телефону, назовите свое имя и фамилию (не следует представляться как «мистер» или «мадам»).

Французы при контактах никогда не преуменьшают силу партнера. Они очень внимательны к тому, чтобы сохранить свою независимость и не уступить. Они жестко ведут переговоры и, как правило, не имеют запасной позиции, рассчитывая только на победу. Из национальных черт французских деловых кругов следует отметить такую: они уделяют большое внимание предварительным договоренностям. Французы предпочитают заранее обсудить те или иные деловые вопросы, даже по отдельности, чтобы затем решить вопрос окончательно. Они очень учтивы, вежливы, доброжелательны, склонны к шутке, но при серьезном обсуждении не избегают конфронтационного стиля.

И еще две особенности. Во-первых, разнообразие методов и приемов. С одними людьми беседы и контакты могут вестись в элитном тоне, на ту же тему с другими – в совершенно ином. Во-вторых, между французами велики различия как в образовании, культуре, так и в политических взглядах, и расхождения

эти растут. Вот почему к каждому собеседнику следует отнестись очень внимательно и, только хорошо узнав партнера, выработать тактику общения с ним. Французы, конечно, менее холодны, чем англичане. Высший слой французского общества чем-то напоминает англичан, а рядовые французы идут на контакты свободно.

Несколько слов о том, как французы вступают в контакты и переговоры. Они значительно более консервативны в этом плане, чем, скажем, немцы или итальянцы.

Во-первых, у них уже вековой опыт – чиновничество, контакты устанавливаются по званию. Во-вторых, они очень разборчивы в контактах. Вы им нужны – они идут на связь с вами, пропал интерес – сразу отрезали контакт, пропали, как будто вас и не знали. Принцип – никаких лишних контактов. В-третьих, французы не любят приглашать к себе домой. Делают это только в исключительных случаях: или в отношении лиц высокого ранга, или в случае крайней необходимости. Все контакты ведутся, как правило, в рабочие дни и часы. Конец недели, начиная со второй половины пятницы, – только для отдыха, семьи, развлечений. Как и итальянцы, они не очень аккуратны со временем: опоздание для них – обычная вещь. Но если опаздываете вы, они обязательно это заметят. Последнее тем более странно, что они очень вежливы, предупредительны, того же требуют от собеседника и сами очень остро реагируют на любые замечания. Французские деловые круги – истинные патриоты своей страны. В собеседниках, партнерах по бизнесу они ценят знание французской культуры и искусства. Французы эмоциональны, могут перебить собеседника, высказать по ходу беседы критические замечания, но не обижаются, когда перебивают их. О делах французские бизнесмены не любят говорить во время еды (они гурманы), предпочитая вопросы бизнеса обсуждать за кофе. Личных проблем, болезней, доходов, расходов предпочитают не касаться. Приглашение на ужин – большая честь для французов, а опоздание на него на четверть часа считается нормой. На ужин гости приходят с подарком (цветы, но не белые хризантемы, которые во Франции считаются символом скорби; вино дорогих ма-

рок, шоколадные конфеты). Устанавливаются контакты главным образом за столом. Недопустимо критиковать еду, а в особенности вино. В больших домах есть свои винные погреба, свои марки, и если вы похвалили вино хозяина, то это может стать первым шагом к установлению добрых отношений (кстати, французы не чокаются).

Во Франции не принято обращаться по имени. Обычно употребляют обращение «мсье» и «мадам». Французы не любят, когда до них дотрагиваются собеседники. В визитной карточке обычно указывается образование, которое очень ценится.

Немцев отличает хорошая юридическая подготовка, глубокое изучение проблем. На переговорах им свойственна систематичность, они любят обсуждать вопросы последовательно, один за другим. Они очень находчивы, умеют налаживать контакты и высоко ценят установленные связи. Немецкие бизнесмены аккуратны, пунктуальны, имеют огромный опыт в бизнесе и ведении переговоров. Они точны в соблюдении сроков и условий договора и требуют этого от партнеров. Предпочитают, чтобы партнеры обращались к ним с учетом их титулов. Подарки в деловом общении не приняты. На переговорах не тратят попусту время, предпочитая сразу приступить к делу.

Немцы называют титул каждого, с кем разговаривают (г-н президент и т. д.). Если титул собеседника вам неизвестен, обычное обращение – Herr Doktor, замужнюю женщину можно назвать Frau Doktor.

Итальянцы на контакты идут легко, в том числе семейные, домашние. В Италии проявляют особое уважение к детям. Поэтому, здороваясь со знакомыми, сначала спрашиваетесь о здоровье детей, затем – взрослых.

Итальянские бизнесмены придают большое значение визитным карточкам и ждут, что вы вручите им свою. Переговоры они обычно ведут с людьми, равными им по положению. Итальянцы очень гордятся своей историей и культурой. Знание их, упоминание латинских выражений найдет отклик у вашего собеседника-итальянца.

Неформальные, дружеские отношения между партнерами приветствуются. Они любят обсуждать деловые вопросы в неофициальной обстановке, в ресторанах, гордятся своей кухней. Еда у итальянцев – предмет культа. За столом могут вестись и самые серьезные переговоры.

Первое, на что обращают внимание иностранцы, сталкиваясь с **японцами**, это их «загадочная улыбка» и искусство скрывать свои мысли. Существует поговорка: на Западе люди говорят вам правду либо лгут. Японцы же никогда не лгут, однако им никогда не придет в голову говорить вам правду.

Известно, что дипломаты предпочитают не говорить «да» и «нет» и делают это только в крайнем случае. Для японцев произнести «да» или «нет» – далеко не простое дело. Тщательно избегаются также слова «не могу», «не знаю». Данный обычай распространяется и на область деловых отношений. Японцы не склонны выражать свои мысли прямолинейно, а смысл фраз преднамеренно затуманивается оговорками, в которых заложена неопределенность. Из поколения в поколение их приучали говорить обиняками, чтобы уклониться от столкновения мнений, советовали избегать прямых утверждений.

Этика японских бизнесменов значительно отличается от норм делового мира западных стран. Обычно они устанавливают контакты по рекомендации третьих лиц – посредников, услуги которых могут вознаграждаться. Отказ дать визитную карточку может обидеть японца. Контакты устанавливаются с лицами, равными по положению. Тот, кто вступает в контакт с вышестоящим по рангу бизнесменом, выступает в роли просителя.

Японские бизнесмены точно соблюдают назначенное время встреч и болезненно относятся к опозданиям, чем бы они ни были вызваны. В качестве приветствия японцы предпочитают поклоны и избегают рукопожатий – отсюда совет: не протягивай руку первым ни при встрече, ни при расставании.

При переговорах японцы иногда кивают головой – это не означает, что они согласны, они просто хотят сказать, что поняли вас. Японцы очень вежливы и ценят такое же отношение к ним. Бизнесмены не позволяют, чтобы на них давили, они могут уйти с переговоров.

В разговорах, контактах с японцами следует иметь в виду еще одну черту – они не терпят ни малейшего оскорбления или грубо сказанного слова и сами воздерживаются от подобных выражений. Вежливость делает их приятными собеседниками. Деликатность ценится японцами превыше всего. И, может быть, еще больше, чем у англичан, у японцев ценится молчание, которое считается категоричнее слов. Все это надо иметь в виду, когда вы устанавливаете контакты с японцами.

Японцы много внимания уделяют тем, с кем устанавливают контакты и ведут переговоры, личностным отношениям с партнерами. С более слабым партнером они могут отойти от своего тактичного общения и прибегнуть к угрозам. Японцам свойственна аккуратность. Их стиль – обязательность, точность во времени, в исполнении обещаний. Японцы умеют слушать партнера, демонстрируют внимание, поощряя собеседника высказаться, что, однако, отнюдь не следует понимать как знак согласия с вашей точкой зрения.

Латиноамериканцы, как правило, ведут переговоры не спеша, упорно, на практические предложения идут, а если есть финансовые проблемы, материальные затраты, то действуют осторожно.

При заключении двусторонних соглашений тщательно проверяют их соответствие внутреннему законодательству. Беседы ведут обычно один на один. Некоторые латиноамериканцы не всегда обязательны, поэтому желательно соглашение держать под контролем.

Латиноамериканцы экспансивны, дружелюбны. Ярко проявляют свои симпатии. Не очень любят долгие и пустые беседы, предпочитают давать и получать точные ответы. Не склонны выслушивать инструкции, предпочитают живой разговор. Они более открыты, чем западноевропейцы. Этикет по сравнению с принятым в западных странах упрощенный.

Арабы умеют устанавливать контакты, славятся гостеприимством. Пожелание гостя для них закон, но того же они требуют от партнеров, будучи сами гостями. Арабы немного актеры. Когда они не хотят отвечать, то улыбаются,

уверяют, что не знают этого вопроса, тянут время или отделиваются общими, обтекаемыми фразами.

Для арабов одним из важнейших условий контактов, связей, переговоров является установление доверия. Они стараются не столько предугадать решение проблемы путем анализа событий, сколько извлечь решение из опыта прошлого.

В арабских странах существуют свои нормы этикета, протокола, обычаи, как правило, связанные с образом жизни, религией, идеологией. Их, конечно, надо знать при установлении контактов, при беседах, переговорах, в особенности, если вы едете в арабскую страну. Прежде всего – это отношение к Корану, к мусульманской религии. Не следует допускать никакой критики Корана и, конечно, нужно проявлять уважение к нему. Учитывать то отношение к женщине, которое принято в стране: ни в коем случае не подавать руку женщине. Не подавать ни в коем случае мужчине левую руку для приветствия.

При знакомстве, контакте не рекомендуется расспрашивать о жене, передавать ей приветы, и наоборот: если вы знаете, что у вашего партнера есть дети, нужно расспросить о них, рассказать о своих детях.

У мусульман, арабов не принято употреблять вино и, приглашая на ланч, обед, коктейль, не надо принуждать их пить его. Нельзя подавать к столу свинину. *(Цит. по выданні: Зразікава В. А., Губкіна А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка)*

2. РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

2.1. Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні самастойнай работы студэнтаў

Арганізацыя самастойнай работы студэнтаў (СРС) ажыццяўляецца ў адпаведнасці з Палажэннем аб самастойнай рабоце студэнтаў.

Самастойная работа як метады навучання заснавана на самаарганізацыі студэнта пры вывучэнні новага матэрыялу, выкананні практыкаванняў, заданняў без непасрэднага ўдзелу выкладчыка.

Пры засваенні вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» самастойнай работай студэнтаў з'яўляецца выкананне заданняў рознага характару непасрэдна на практычных занятках, а таксама за межамі аўдыторных заняткаў.

Самастойная работа студэнтаў прадугледжвае грунтоўнае знаёмства з навуковай і навукова-папулярнай літаратурай па дысцыпліне, а таксама з лексікаграфічнымі выданнямі, што выкарыстоўваюцца пры аналізе тэкстаў старажытнага перыяду, пры перакладзе з адной мовы на другую, пры складанні тэрміналагічнага слоўніка па спецыяльнасці.

Самастойная работа ўключае падрыхтоўку вусных паведамленняў па вызначанай тэматыцы, пісьмовых рэфератаў і дакладаў, канспектаванне неабходных тэарэтычных крыніц па пэўнай праблеме, рэферыраванне і анатаванне прафесійна арыентаваных тэкстаў.

Вывучэнне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» патрабуе выкарыстання хрэстаматыйных тэкстаў, у тым ліку электронных, з мэтай выпрацоўкі ў студэнтаў навыкаў адбору, сістэматызацыі разнастайных моўных фактаў, фарміравання ўменняў моўна-стылёвай праўкі публікацый у СМІ, аналізу мовы радыё- і тэлеперадач.

2.2. Тэматыка дакладаў, вусных паведамленняў, рэфератаў

1. Беларусь у сусветным супольніцтве.
2. Наша літаратура (культура) – наш гонар.
3. Самапазнанне праз культуру (літаратуру).
4. Славутыя асобы Беларусі: Усяслаў Полацкі, Давыд Гарадзенскі, Вітаўт, Канстанцін Астрожскі і інш.
5. Іх юбілеі адзначала ўсё культурнае чалавецтва (пра класікаў беларускай літаратуры).
6. Нашы асветнікі – наш гонар.
7. Нацыянальнае аблічча горада.
8. Творчыя саюзы Рэспублікі Беларусь.
9. Беларускі этнас сёння.
10. Роздум пасля спектакля.
11. Сцены і вежы старадаўняга замка.
12. Герб Скарыны.
13. Славутая царква ў Полацку.
14. У краязнаўчым музеі.
15. У музеях беларускай літаратуры.
16. Беларуская батлейка.
17. Помнікі беларускім асветнікам у гарадах Беларусі.
18. Беларускія асветнікі ў Маскоўскай дзяржаве.
19. Таямніцы Мірскага замка.
20. Старажытны Менск.
21. Мастацтва пэндзля і разца: жывапісныя палотны, фрэскі і скульптуры старажытнага Нясвіжа.
22. Радзівілы і тэатр.
23. Алтарны жывапіс Беларусі XVIII–XIX стст.
24. Іканаграфія Маці Божай Адзігітры ў мастацкай культуры Беларусі.

25. Культурна-гістарычная спадчына Беларусі ў турысцка-экскурсійным паказе.

26. Чырвоная кніга Беларусі.

27. Тапанімічныя назвы Беларусі.

28. Геалагічныя помнікі прыроды Беларусі.

29. Кветкі – жывыя барометры.

30. Адлік часу. Гісторыя календара.

31. Славутыя жанчыны Беларусі.

32. Саламея Пільштынова-Русецкая – знакамітая лекарка і падарожніца XVIII ст.

33. Ігнат Дамейка – сын Беларусі і народны герой Чылі.

34. Напалеон Орда і яго знакамітая серыя «Альбомы».

35. Язэп Драздовіч у гісторыі беларускага мастацтва.

36. Аляксандр Чыжэўскі – Леанарда да Вінчы XX ст.

37. Міхал Клеафас Агінскі – аўтар паланэза «Развітанне з Радзімай».

38. Станіслаў Манюшка і яго музыка.

39. З гісторыі беларускіх музычных інструментаў.

40. Беларуская старадаўняя музыка.

41. Славутыя музычныя калектывы Беларусі.

42. Музычная культура Беларусі XVI–XVIII стст.

43. Праваслаўнае пеўчае мастацтва.

44. Вытокі жанраў камерна-вакальнай музыкі ў Беларусі.

45. Музычнае жыццё Беларусі канца XIX – пачатку XX ст.

46. Беларускія кампазітары XIX ст.

47. Рыгор Шырма і яго харавая капэла.

48. Інструментальная музыка.

49. Аркестравае і ансамблевае выканальніцтва.

50. Музычная культура Мінска на мяжы XX–XXI стст.

51. Тэмбравая палітра беларускіх народных музычных інструментаў.

52. Рэпрэзентацыя дзіцячай песні ў сучаснай медыяпрасторы Беларусі.

53. Дзіцячы фальклор у беларускай музычнай культуры.
54. Музыка ў маім жыцці.
55. Песня пра долю: з гісторыі сцэнічнага касцюма ансамбля «Песняры».
56. Апрацоўка народнай музыкі як самастойны жанр кампазітарскай творчасці.
57. Асаблівасці станаўлення беларускай нацыянальнай оперы.
58. Пастаноўка «Сівай легенды»: опера Дзмітрыя Смольскага паводле аднайменнага твора Уладзіміра Караткевіча.
59. Асаблівасці опернай паэтыкі Сяргея Картэса.
60. Народная танцавальная культура.
61. Танцавальнае мастацтва сучаснай Беларусі.
62. Асаблівасці музычнага матэрыялу ў навучанні бальнаму танцу.
63. Нацыянальны стыль у адзенні.
64. Класічны стыль у адзенні.
65. Беларускі ткацкі арнамент.
66. Значэнне ручніка ў звычаях і абрадах беларусаў.
67. Стан і перспектывы развіцця сучасных інтэрнэт-рэсурсаў.
68. Узаемасувязь тэлевізійнай рэкламы і сучаснага мастацтва.
69. Эмоцыі і эмацыянальны стан чалавека.
70. Почырк і характар.
71. Мова жэстаў.
72. Інтэлект і яго развіццё.
73. Міжнародныя нормы дзелавых зносін.
74. Тэмперамент і паводзіны чалавека.
75. Нацыянальныя беларускія гульні.
76. Мова беларускага радыё і тэлебачання.
77. Жаргонная лексіка ў мове сучаснай моладзі.
78. Новая лексіка на старонках беларускага перыядычнага друку.
79. Пісьменнікі і вучоныя аб роднай мове.
80. Мая будучая прафесія.

81. Дакумент па-беларуску.
82. Тэлефонныя размовы дзелавога чалавека.
83. Беларускае слова на старонках газет і часопісаў.
84. Псіхалогія і культура спрэчкі.
85. Гісторыя ў назвах вуліц майго горада.

2.3. Кантрольныя пытанні па тэмах практычных заняткаў

1. Роля мовы ў жыцці грамадства. Асноўныя функцыі мовы.
2. Беларуская мова – форма нацыянальнай культуры беларусаў.

Пісьменнікі і культурныя дзеячы пра родную мову.

3. Славянскія мовы ў індаеўрапейскай моўнай сям’і.
4. Узнікненне беларускай народнасці і старабеларускай мовы.
5. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIV–XVI стст. Моўная палітыка ў XVII–XVIII стст.
6. Фарміраванне новай беларускай мовы ў XIX – пач. XX стст.
7. Аднаўленне беларускай дзяржаўнасці. Палітыка беларусізацыі.
8. Сучасная моўная сітуацыя. Сутнасць, асаблівасці і тыпы білінгвізму.
9. Беларуская нацыянальная мова. Літаратурная і дыялектная мова.
10. Прадмет фанетыкі. Асноўныя фанетычныя адзінкі.
11. Фанетычная транскрыпцыя. Правілы транскрыпцыі.
12. Паняцце гука, аспекты яго характарыстыкі.
13. Класіфікацыя гукаў беларускай мовы. Суадносіны гукаў з літарамі.
14. Фанетычныя законы беларускай мовы. Чаргаванні гукаў.
15. Склад і складаладзел. Асаблівасці беларускага націску.
16. Арфаэпія. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення і прычыны адхілення ад іх.
17. Змест і задачы графікі. Алфавіт. Нялітарныя графічныя сродкі.

18. Паняцце лексікі. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання.
19. Спрадвечна беларуская лексіка і яе гістарычныя пласты.
20. Запазычаныя словы ў беларускай мове.
21. Актыўная і пасіўная лексіка сучаснай беларускай мовы.
22. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле сферы яе выкарыстання.
23. Спецыяльная, прафесійная, тэрміналагічная лексіка: сутнасць паняццяў.
24. Асаблівасці тэрмінаў, іх адрозненне ад агульнаўжывальных слоў.
25. Спосабы ўтварэння тэрмінаў. Тэрміналогія і тэрмінаграфія.
26. Фразеалагізмы, іх прыметы, семантыка-стылістычная роля ў маўленні.
27. Тыпы слоўнікаў. Прызначэнне, функцыі лінгвістычных слоўнікаў.
28. Арфаграфія, яе змест і задачы. Прынцыпы беларускай арфаграфіі.
29. Напісанні паводле фанетычнага прынцыпу.
30. Напісанні паводле марфалагічнага прынцыпу.
31. Традыцыйныя і дыферэнцыйныя напісанні ў сучаснай беларускай мове.
32. Этапы развіцця беларускай арфаграфіі.
33. «Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» 2008 г. Характар унесеныя змен.
34. Асноўныя паняцці марфалогіі. Сістэма часцін мовы.
35. Марфалагічная норма. Нарматыўнае ўжыванне назоўнікаў, прыметнікаў і іншых самастойных часцін мовы.
36. Асноўныя сінтаксічныя адзінкі мовы.
37. Словазлучэнне. Адрозненні ў будове некаторых словазлучэнняў у беларускай і рускай мовах.
38. Каардынацыя дзейніка і выказніка ў родзе і ліку.
39. Паняцце функцыянальнага стылю. Класіфікацыя функцыянальных стыляў і іх характарыстыка.
40. Мова і маўленне. Камунікатыўныя якасці маўлення.
41. Падрыхтоўка да публічнага выступлення.
42. Маўленчы этыкет і культура зносін.

2.4. Прыкладны пералік пытанняў да заліку

1. Мова і соцыум. Функцыі мовы ў грамадстве.
2. Беларуская мова – форма нацыянальнай культуры беларусаў.
3. Беларуская мова сярод іншых моў свету. Этапы, умовы яе развіцця.
4. Паняцце лексікі. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання (спрадвечна беларуская і запазычаная).
5. Змены ў лексічнай сістэме беларускай мовы. Актыўная і пасіўная лексіка.
6. Агульнаўжывальная лексіка і лексіка абмежаванага выкарыстання.
7. Лексіка беларускай мовы паводле стылістычнай афарбоўкі.
8. Фразеалагізмы, іх сэнсава-стылістычная роля ў маўленні. Адметнасць беларускай фразеалогіі.
9. Спецыяльная лексіка як частка лексічнай сістэмы сучаснай беларускай літаратурнай мовы.
10. Тэрміналагічная і прафесійная лексіка, іх дыферэнцыяцыя.
11. Паняцце тэрміна. Спецыфічныя крытэрыі тэрміналагічнай лексікі.
12. Асаблівасці словаўтварэння беларускай тэрміналогіі (прадуктыўныя спосабы і сродкі).
13. З гісторыі беларускай навуковай тэрміналогіі. Беларуская навуковая тэрміналогія на сучасным этапе.
14. Тыпалогія слоўнікаў, іх прызначэнне і функцыі.
15. Тыпы лінгвістычных слоўнікаў.
16. Тэрміналагічныя слоўнікі беларускай мовы.
17. Паняцце білінгвізму. Моўная інтэрферэнцыя як вынік білінгвізму. Віды інтэрферэнцыі.
18. Асаблівасці беларускай літаратурнай мовы ў параўнанні з рускай (фанетычныя, марфалагічныя).
19. Паняцце моўнай нормы. Нормы беларускай літаратурнай мовы.
20. Арфаэпічныя нормы беларускай літаратурнай мовы і прычыны іх парушэння.

21. Прынцыпы беларускага правапісу. Гісторыя станаўлення беларускай арфаграфіі.

22. Змены ў беларускім правапісе ў адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008 г.).

23. Правапіс вялікай і малой літар у асобных назвах.

24. Асаблівасці скланення прозвішчаў, імёнаў і геаграфічных назваў.

25. Правілы напісання разам, праз злучок і асобна.

26. Правапіс часціц *не (ня)*, *ні* з рознымі часцінамі мовы.

27. Скланенне назоўнікаў. Канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду 2-га скланення ў родным склоне адзіночнага ліку.

28. Канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду 2-га скланення ў месным склоне адзіночнага ліку.

29. Ступені параўнання прыметніка. Пераклад рускамоўных прыметнікаў у формах ступеняў параўнання на беларускую мову.

30. Скланенне лічэбнікаў. Асаблівасці спалучэння лічэбнікаў *два (дзве)*, *тры*, *чатыры* з некаторымі групамі слоў.

31. Ужыванне дзеепрыметнікаў у беларускай мове. Сродкі замены іх пры перакладзе з рускай мовы.

32. Сінтаксічныя асаблівасці беларускай літаратурнай мовы. Адрозненні ў будове некаторых словазлучэнняў у беларускай і рускай мовах.

33. Паняцце функцыянальнага стылю. Класіфікацыя функцыянальных стыляў.

34. Навуковы стыль, яго асноўныя падстылі. Жанравая разнастайнасць навуковага стылю. Моўныя сродкі навуковага стылю.

35. Афіцыйна-справавы стыль, яго асноўныя рысы і функцыі. Моўныя сродкі афіцыйна-справавога стылю. Віды афіцыйна-справавых тэкстаў, правілы іх напісання і афармлення.

36. Публіцыстычны стыль і яго характэрныя асаблівасці. Узаемапранікненне стыляў.

37. Мова і маўленне. Тыпы маўлення. Прафесійна арыентаванае маўленне.

38. Культура маўлення і яе кампаненты.

39. Правільнасць маўлення і моўныя нормы. Тыповыя маўленчыя памылкі, іх прычыны, спосабы выпраўлення.

40. Падрыхтоўка да публічнага выступлення. Маўленчы этыкет і культура зносін.

41. Пераклад як від работы з тэкстам. Асаблівасці перакладу з рускай мовы на беларускую.

42. Закон «Аб мовах у Беларускай ССР» (1990). Сутнасць дапаўненняў і змяненняў, унесеныя Законам Рэспублікі Беларусь у 1998 г.

2.5. Тэксты для перакладу

а) з рускай мовы на беларускую

1. Четыре столетия назад испанские конкистадоры огнем и мечом истребили самобытную культуру индейцев майя в Центральной Америке. В 1562 г. французский монах Диего де Ланда, организатор инквизиции на полуострове Юкатан, где в ту пору находились основные города и поселения майя, сжег библиотеки майя. На кострах погибли древние рукописи, написанные волосяной кисточкой на бумаге из луба фикуса, покрытые рисуночными знаками и разноцветными рисунками. «Книги эти не содержат ничего, кроме суеверий и вымыслов дьявола», – объявил Ланда. До нашего времени дошли только три чудом сохранившиеся рукописи. Об этих рукописях наука узнала лишь в середине XIX века. А через несколько лет французский ученый Брассер де Бурбур отыскал в запыленных архивах рукопись самого Диего де Ланда. В ней приводились подробные сведения о культуре и письменности майя. Археологи обнаружили свыше тысячи надписей на зданиях, алтарях, стелах и других памятниках архитектуры майя, а также на сосудах, подвесках, пластинках и других мелких предметах. Расшифровать письма, насчитывающие около тысячи раз-

личных иероглифов, долгое время не могли. Достоверно читались лишь цифровые и календарные знаки. Остальные иероглифы оставались загадкой. Неясно было также, что они передают – понятия, слова или отдельные слоги. Но вот из Советского Союза в начале 1950-х гг. приходит сенсационная весть о том, что молодой ученый Юрий Кнорозов сумел найти ключ к письменам индейцев майя. «В 1951 г. мне удалось доказать наличие в письме майя алфавитных знаков, – писал он. – В первых прочтенных мною словах – «куц» (индюк) и «цул» (собака) – звук «ц» был передан одним и тем же знаком». (*Энциклопедический словарь юного филолога*)

2. Остров Пасхи, затерянный в просторах Тихого океана, справедливо называют таинственным. Кем была создана удивительная и своеобразная культура острова Пасхи? Кто воздвиг каменных гигантов на этом клочке суши? О чем говорят изображения, покрывающие скалы и стены пещер острова? Нерешенных вопросов, связанных с историей и культурой острова Пасхи, множество. До нас дошло два десятка табличек с острова Пасхи, покрытых рисуночными знаками, вырезанными зубом акулы на дереве. Может быть, расшифровка этих письмен, называемых кохау ронго-ронго – «говорящее дерево», послужит ключом к тайнам острова Пасхи. Проблема расшифровки кохау ронго-ронго является и по сей день основной загадкой «таинственного острова». Русский ученый-путешественник Миклухо-Маклай, доставивший в нашу страну две дощечки с острова Пасхи, приводит в своих записках разговор со знаменитым английским ученым Т. Гексли, который считал, что кохау ронго-ронго – это всего лишь «своеобразный штемпель при выделывании тканей». Маклай, в свою очередь, полагал, что «ряды значков действительно изображают письмена». Нигде больше в Океании не удалось найти следов письма, похожего на письменность острова Пасхи. Быть может, и в самом деле, кохау ронго-ронго являются не письменами, а чем-то вроде орнамента? И уже в наше время, когда по-прежнему велись споры специалистов, ленинградский школьник Борис Кудрявцев сделал открытие, убедительно показавшее, что

кохау ронго-ронго было письменностью, а не декоративным шрифтом или «заметками для памяти». (*Энциклопедический словарь юного филолога*)

3. Несколькоими штрихами автор книги Яхвиста мастерски изображает блаженную жизнь наших прародителей в счастливом саду, который Бог устроил для их жилья. Здесь прорастали в изобилии всевозможные деревья, «приятные на вид и хорошие для пищи»; здесь животные жили в мире с человеком и друг с другом; здесь мужчина и женщина не знали стыда, ибо не знали ничего дурного: то был век невинности. Но это счастливое время продолжалось недолго, и скоро ясный день омрачился тучами. Вслед за описанием того, как была создана Ева и приведена к Адаму, автор непосредственно переходит к рассказу об их грехопадении, о потере ими невинности, об изгнании из рая и осуждении их со всем потомством на вечный труд, горе и смерть. Посреди сада росло дерево познания добра и зла; Бог запретил человеку употреблять в пищу плоды его, сказав: «...В день, в который ты вкусишь от него, смертью умрешь». Но змей был коварен, а женщина слаба и легковерна: он убедил ее вкусить от рокового плода, а она дала его отведать своему мужу. Лишь только оба отведали этого плода, у них открылись глаза; они поняли наготу свою и, смутясь, стыдливо прикрыли ее поясами из фиговых листьев; с тех пор век невинности ушел безвозвратно. В тот самый злосчастный день, когда спала полдневная жара и длинные тени ложились в саду, Бог по своему обыкновению совершал там прогулку в вечерней прохладе. Адам и Ева слышали его шаги или, может быть, шум листьев, падающих к ногам Бога, и поспешили спрятаться за деревьями, боясь быть замеченными в своей наготе. (*Дж. Дж. Фрэзер. Фольклор в Ветхом завете: пер. с англ.*)

4. Первоначально термин «культура» (от лат. *cultura* – возделывание, обработка) употреблялся вполне конкретно и довольно узко – в качестве определения воздействия человека на природу, означая возделывание почвы, ее культивирование. Хотя уже в рамках архаического сознания обозначается процесс по-

степенной дифференциации природного и культурного, которое начинает отражать грани сверхприродного. Мифические персонажи, так называемые культурные герои, добывают или создают орудия труда, культурные растения, огонь, обучают охотничьим приемам, ремеслам, искусству, вводят определенную социальную организацию, брачные правила, ритуалы. Наряду с добыванием культурных благ и участием в общественном мироустройстве, культурные герои выступают борцами со стихийными природными силами, которые в виде многоликих чудовищ посягают на установленный порядок. В античном обществе культура рассматривается в качестве объекта философского осмысления, отражая определенный уровень развития творческих сил и способностей человека, результатов его деятельности. Анатомия природного и культурного довольно отчетливо осознается уже в V в. до н. э. у софистов. Согласно Протагору, основа общественной жизни совершенно иная, чем у животных. Ибо человек способен создавать вокруг себя вторую природу, связанную с умением, искусством. Софисты впервые продемонстрировали веру во всемогущество образования, воспитания. В духовной, культурно-исторической деятельности они увидели специфическое назначение человека. В I в. до н. э. Цицерон использовал понятие «культура» в смысле необходимости возделывания разума, души, чтобы не быть отброшенным к варварству. (*В. Ф. Мартынов. Мировая художественная культура*)

5. Официальному, церковному пониманию красоты противостояли иные типы художественного мироощущения, которые нашли отражение в народной смеховой культуре, в утверждении рыцарского идеала. Поэтому мировосприятие средневековой цивилизации не следует представлять сугубо готическим, суровым, безрадостным, аскетическим, пронизанным единым, монолитным устремлением к Богу. Существовал пласт внерелигиозной, исконно народной культуры, который лучился языческим весельем, иронией, шутовством, сарказмом. Именно в нем Гете первым разглядел подлинную эстетическую ценность. Прежде всего это яркая, неистовая, безудержная, предельно насыщенная игрой

человеческих эмоций красота карнавала, внецерковных обрядово-зрелищных форм, организованных на началах смеха и принципиально отличавшихся от чопорных, серьезных, строгих, торжественных культовых форм и церемониалов. Карнавальные формы создавали иной мир, иную жизнь, к которой многие средневековые люди были причастны. Карнавал – это яркое, праздничное зрелище, массовое народное гулянье, позволяющее реализовать дух свободы, переступить через жесткую регламентацию жизни и дающее чувство максимального раскрепощения. В карнавальном шествии нарушаются все нормы и правила принятого в обществе поведения. Эстетический эффект карнавального зрелища заключается в приеме инверсии (перестановки), в процессе которой подданный становился царем, слуга – господином, мужчина – женщиной, дурак – мудрецом и все высокое, возвышенное выступало как предельно «заземленное». (В. Ф. Мартынов. *Мировая художественная культура*)

6. При изучении музыкальных инструментов необходимо не только четко представлять себе конструкцию и музыкальные особенности изучаемого объекта, но и знать его отношение к другим объектам, ко всем музыкальным инструментам в целом. Кроме того, следует осознавать системность распределения музыкальных инструментов по группам, сохраняя единый классификационный критерий, исходя из основного принципа, положенного в основу предполагаемой классификации. Попытки классифицировать музыкальные инструменты делались неоднократно, и каждая последующая классификация учитывала положительные и отрицательные особенности предыдущей. Инструменты классифицируются по-разному, некоторые из них частично совпадают. Китайцы делят их согласно материалу, из которого они сделаны, например, каменные, деревянные, шелковые и металлические. Индусы по крайней мере еще в I столетии до н. э. признавали струнные, духовые и ударные инструменты из дерева или металла, и ударные инструменты – с кожаной мембраной (т. е. барабаны). Эта древняя система, основанная на материале, производящем звук, была принята бельгийским изготовителем инстру-

ментов и акустиком Viktor-Charles Mahillon (1841–1924), который назвал свои четыре основных класса: Autophones (самозвучащие), инструменты, изготовленные из звучного материала (например, колокола, трещотки); Membranophones (мембранные), в которых вибрирует растянутая кожа (например, барабаны); Aerophones, в которых звук производится вибрирующим столбом воздуха (духовые инструменты); Chordophones, или струнные инструменты. Однако все известные на сегодняшний день классификации страдают рядом недостатков: 1) нарушениями классификационных критериев; 2) неправильным отношением к акустике духовых инструментов, что вносит определенную путаницу практически во все системы; 3) внесением в системы «бытовых» названий музыкальных инструментов, нарушающих целостность предлагаемой классификации; 4) исключением из классификационных признаков такого важнейшего элемента музыкальных инструментов, как резонатор. (С. В. Муратов. *Классификация музыкальных инструментов*)

7. Музыка, как и всякий другой вид искусства - театр, живопись, скульптура, поэзия, кино, - является одной из форм общественного сознания. В отличие от науки, которая систематизирует знания об объективном мире в научных понятиях, искусство отражает существующую действительность в художественных образах. Специфика музыки - отображение жизненных явлений в звуковых художественных образах, способствующих эмоциональному постижению мира. Музыка - этот древнейший вид искусства - издавна играет в обществе весьма существенную идейную, культурно-воспитательную и организующую роль. Прогрессивное профессиональное музыкальное искусство всегда теснейшим образом связано с народным национальным музыкальным творчеством. Не случайно М. И. Глинка говорил: «Создает музыку народ, а мы, композиторы, только ее аранжируем». Опора на передовые идеи своей эпохи способствует подъему, расцвету музыкального искусства. Наоборот, отрыв музыки от передовых идей своего времени ведет к деградации, упадку и вырождению музыки как искусства. Средствами воплощения музыкальных образов, непо-

средственно воздействующих на восприятие, являются музыкальные звуки. Различные стороны организации музыкальных звуков образуют и различные выразительные средства музыки. К ним относятся: мелодия, гармония, инструментовка, музыкальный синтаксис, ладовая организация, ритм, фактура и т. п. Однако не все они (как и их сочетания) играют всегда одинаковую роль. Так, например, известно, что первостепенную роль играет мелодия. Тем не менее, мелодия сама по себе не может существовать без ладовой основы и ритма. (Б. Алексеев, А. Мясоедов. *Элементарная теория музыки*)

8. Мюзикл – один из самых молодых жанров современного музыкального театра и один из самых популярных. Сегодня точно сказать – что такое мюзикл – сложно, настолько различны произведения, которые определяют как мюзиклы. Энциклопедическое определение мюзикла звучит так: «музыкально-сценический жанр, использующий выразительные средства музыки, драматического, хореографического и оперного искусств. Их сочетание и взаимосвязь придали мюзиклу особую динамичность; характерной чертой многих мюзиклов стало решение серьезных драматургических задач несложными для восприятия художественными средствами». Мюзикл – сокращенная форма понятий *Musical comedy* («музыкальная комедия») и *Musical play* («музыкальная пьеса»). Предшественниками мюзикла были множество легких жанров. Его истоки можно проследить с музыки XVIII века – английской балладной оперы. Это была комедийная пьеса со вставными песенными номерами, и именно эти пьесы и прибыли с эмигрантами на американский континент и получили своеобразное продолжение в менестрельном театре. Следующий предшественник мюзикла – французский жанр «экстраваганца», для которого характерна экстравагантность («необычность»), фантастичность представления, мелодраматичность событий (мелодрама – пьеса с острой интригой, резким противопоставлением добра и зла, преувеличенной эмоциональностью), яркие сценические эффекты, песни, танцы, варьете, цирковые аттракционы. Именно постановку американской экстраваганцы считают исходной точкой нового жанра, впоследствии названной

«мюзикл». Ближе всех к жанру мюзикла стоит оперетта. Как и в оперетте, язык мюзикла – бытовая и эстрадная музыка. Но в мюзикле большее внимание отводится литературной основе, его действие более насыщено, в оперетте же главный элемент – музыка. Тонкими нитями мюзикл связан и с джазом. С 1910 - 1920-х годов трудно найти любое эстрадное представление, где не было джазовых номеров; его музыкальный язык стал одной из главных составляющих американской музыки, что повлияло и на музыкальный язык мюзикла. (Е. В. Стригина. Музыка XX века)

9. Музейный мир богат и многогранен. Чтобы попытаться в нем разобраться и сориентироваться, необходима топографическая музейная карта – справочник, каталог, путеводитель, указатель, план экспозиции. Современный музей является концентрированным выражением духовных устремлений культуры прошлого и настоящего. Он помогает решать насущные проблемы и адаптироваться человеку уже в новом тысячелетии. По утверждению специалистов, сейчас в мире едва не ежедневно открывается новый музей, и за последние пять лет их стало больше, чем за последние полвека. Продолжается выставочный бум, извлекаются из запасников и хранилищ уникальные музейные предметы, которые становятся экспонатами. В музейной среде посетитель вступает в диалог культур, круг общения личностных ценностных представлений. Зритель по-разному воспринимает музейные ценности посредством понимания, сопереживания, объяснения и созерцания. Музей в современном мире допускает множественность в оценке сущностных характеристик. Музей – уникальное явление истории и культуры человечества, овеществленное хранилище времени. До сих пор ученые ведут дискуссии о времени и месте возникновения первого музея, начальной точки отсчета: либо в Японии начала тысячелетия, либо в Европе эпохи Возрождения. И нет человека, который бы не нашел для себя экспоната, выставки или музея по душе, ориентируясь на глубокий или спонтанный интерес. Книга ждет своего читателя, так и музей постоянно пребывает в ожидании своего посетителя. Музеи, равным образом как и библиотеки, театры, архивы,

являются «хранителями» знаний, в том числе и в области искусства. Музей обладает незримой притягательной силой для человека интересующегося, стремящегося познать новое, открыть для себя неведомое. (О. В. Лыскова. *Музеи мира*)

10. Художественный музей – это научно-просветительское, исследовательское учреждение искусствоведческого профиля, осуществляющее комплектование, экспонирование, хранение, изучение, популяризацию произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства, памятников архитектуры. История возникновения художественных музеев восходит к древности, их прообразы – собрания произведений искусства в термах Древнего Рима, в церквях и монастырях средневековой Европы. Систематическое коллекционирование складывается в эпоху Возрождения. К XVI в. восходит история создания старейших художественных музеев – Уффици, Прадо, Лувра, Дрезденской картинной галереи. В XVI в. для лучшей сохранности коллекций застеклялись лоджии дворов в замках, дворцах, особняках. Возникли специальные помещения для хранения произведений искусства – галереи, получившие широкое распространение в западноевропейских странах. В XVII в. в ряде частных художественных собраний полотна стали группировать по национальным школам, нумеровать, инвентаризировать предметы хранения, составлять каталоги. Формирование основных европейских музеев завершилось в XIX в., когда большинство из них сделались доступными широкой публике, в том числе Музей истории искусств в Вене, Национальная галерея и Галерея Тейт в Лондоне, Баварские государственные собрания картин в Мюнхене, национальные музеи и галереи в Мадриде, Будапеште, Праге, Стокгольме, Гамбурге, Лейпциге. В России функцию хранилищ произведений искусства в эпоху Средневековья выполняли ризницы церквей, соборов, монастырей, например, Троице-Сергиевой лавры. С XVI в. начала создаваться коллекция Оружейной палаты в Москве. В XVII в. художественные произведения собирали образованные бояре – В. В. Голицын, А. С. Матвеев, Б. М. Хитрово, Ф. Я. Милославский. В начале XVIII в.

Петр I положил начало организации музеев, в которых (например, Кунсткамере) коллекция художественных произведений не отделялась от предметов естественнонаучного характера. (*О. В. Лыскова. Музеи мира*)

б) з беларускай мовы на рускую

1. Калекцыя народных тканін, у тым ліку традыцыйнага касцюма, ручнікоў, абрусаў, пасцілак і г. д., што захоўваюцца ў Музеі старажытнабеларускай культуры ІМЭФ НАН Беларусі, – адна з самых значных у рэспубліцы. Аснову яе складае невялікі па памерах, але вельмі каштоўны ў навуковых і мастацкіх адносінах збор, атрыманы ў свой час з Гісторыка-этнаграфічнага музея Літвы. Традыцыйны касцюм канца XIX – пачатку XX ст., а менавіта гэты перыяд адлюстраваны экспазіцыяй, з поўным правам можна аднесці да найбольш цікавых і змястоўных старонак народнай культуры беларусаў.

Асаблівасці народнага адзення склаліся пад уздзеяннем многіх фактараў: прыродна-геаграфічных умоў, асноўных заняткаў насельніцтва, пэўнага ўзроўню прадукцыйных сіл, ідэалагічных уяўленняў, гістарычных традыцый і г. д. На народнае адзенне аказалі ўплыў іншаэтнічныя кампаненты, што ўвайшлі ў склад беларускай народнасці. У ім адлюстраваліся гісторыка-культурныя сувязі беларусаў з іх суседзямі – украінцамі, рускімі, палякамі, літоўцамі, латышамі. Усе гэтыя фактары, пераплаўленыя ў ходзе паступовага развіцця ў адзінае цэлае, з’явіліся прычынай стварэння своеасаблівых комплексаў адзення, кожны з якіх быў характэрным для канкрэтнай мясцовасці, рэгіёна, этнічнай групы і якія больш ярка, чым іншыя галіны вытворчай дзейнасці, указвалі на спецыфіку традыцыйнай культуры і яе лакальных варыянтаў.

Асноўнай сыравінай для вырабу адзення былі валокны льну, канпель, скура, воўна жывёл. Карпатлівы і працаёмкі працэс апрацоўкі сыравіны ад першапачатковых этапаў да стадыі шыцця і аздаблення гатовых прадметаў

праходзіў уручную, з дапамогай нескладаных прылад. Ткалі пераважна на двух, чатырох нітах, палатняным, саржавым, рыпсавым перапляценнямі. Арнаментавалі тканіны нашываннем, браным тканнем. (М. М. Віннікава. *Народны касцюм*)

2. Традыцыйны побыт беларуса нельга ўявіць сабе без ручніка – белага падоўжнага кавалка палатніны з узорыстымі канцамі. Ён быў абавязковым у абрадавым жыцці, прысутнічаў і ў штодзённым побыце. Знешні выгляд ручніка, яго даўжыня, асаблівасці аздаблення, арнаменту, каларыстычных вырашэнняў залежалі ад функцыянальнага прызначэння і ад рэгіянальных асаблівасцей. Паўсюдна на Беларусі ўжываліся «ўціральнікі» – ручнікі для выцірання рук і твару; набожнікі – самыя прыгожыя і багата аздабленыя ручнікі, якімі пакрывалі бажніцу. Не выключана, што набожнік знаходзіўся ў чырвоным куце – найбольш пачэсным месцы хаты, з даўніх часоў, яшчэ да ўвядзення хрысціянства і ў эпоху язычніцтва, выконваў ролю культавага прадмета. Узорыстымі ручнікамі ўпрыгожвалі аконныя праёмы, люстэркі, сямейныя фотаздымкі, іх развешвалі на сценах «для красы», ствараючы тым самым з чырвона-ўзорыстых тканін яркі маляўнічы інтэр’ер. На радзінах ручнік звычайна выконваў функцыю дару паміж парадзіхай і кумамі, паміж кумам і кумой, за паслугі пры родах адорвалі бабку-павітуху. Традыцыйны падарунак на радзінах – хлеб, абгорнуты ручніком. Ручнік з’яўляўся адным з асноўных атрыбутаў у абрадах ачышчэння нованароджанага, парадзіхі і бабкі-павітухі, а дзе-нідзе ўсіх прысутных. Вось як ён праводзіўся ў XIX ст.: павітуха налівала ў міску вады, насыпала аўса і гэтай сумессю працірала твары ручніком, пачынаючы з парадзіхі, яе мужа, дзіцяці, кумоў. Кожнаму яна выказвала наступныя пажаданні: «Дай жа, Божа, каб ты быў крэпак, як вада, багат, як зямля, вясёл, як пчала, а красён, як вясна». У рытуалах вяселля ручнік фігураваў, пачынаючы з першых момантаў абраднасці. На запоінах практыкавалася наступная форма дарэння: калі сваты ад’язджалі, бацькі

маладой клалі ў іх торбу ручнік, хлеб і пляшку гарэлкі, абкручаную поясам. Гэта быў знак згоды на шлюб. *(В. Я. Фадзеева. Традыцыйны ручнік)*

3. Святло і колер у прыродзе! Колькі загадкавых светлавых і колеравых з'яў мы назіраем у ёй. Мы ведаем, што сонечнае святло, якое падае на розныя прадметы, адлюстроўваючыся ў іх і пранікаючы ў наша вока, выклікае колеравыя адчуванні. Каб паказаць іх разнастайнасць, чалавек стварыў фарбы, пры дапамозе якіх імкнецца адлюстраваць усё цудоўнае ў навакольнай рэчаіснасці. Хто з нас не любуецца прыродай у розныя поры года? Якое багацце колеру мы бачым восенню, калі ў чырвань і золата апрануты лес... Не кожнаму з нас прыйшлося назіраць палярнае ззянне... Гэта відовішча назаўсёды застаецца ў памяці. Або вячэрні захад сонца, калі на нашых вачах мяняецца прырода, нябёсы. У навакольным свеце мы бачым разнастайнасць колеравых адносін, але, параўноўваючы на палітры фарбы з вясёлкай, мы пераконваемся, што яны не адпавядаюць чыстым спектральным колерам. У той жа час на палотнах мастакі праўдзіва ствараюць дзень, вечар і г.д. Усё гэта дасягаецца не ўжываннем чыстых колераў, а выкарыстаннем танальных і колеравых суадносін. Колеравую разнастайнасць мастак перадае не капіруючы кожны колер паасобку, а параўноўваючы некалькі іх тонаў у натуры, дабіваючыся правільных вырашэнняў паміж імі. Мастакі ведаюць, што ўсе халодныя колеры (сінія, блакітна-зялёныя) пры святле цямнеюць, прычым блакітныя зелянеюць, цёмна-сінія набліжаюцца да чорнага колеру. Таму працаваць над карцінай трэба ў адзін і той жа час, пры аднолькавым асвятленні. Дзякуючы блакітнаму паветру пры аддаленні прадметы набываюць сінь. У прыродзе існуюць тры асноўныя колеры: чырвоны, сіні і жоўты. Злучаючы іх папарна, атрымаем састаўныя колеры, якія сумесна складаюць спектр. Размешчаныя побач дадатковыя колеры зрокава ўзмацняюць іх інтэнсіўнасць, успрымаюцца больш ярка, чым узятыя паасобку. Таму вельмі важнае значэнне мае ўзаемаўплыў колераў, якія знаходзяцца побач. *(А. Бяспалы. Колер вакол нас)*

4. Выхаванне новага пакалення сялянскай моладзі ў XIX – пачатку XX ст. у поўнай меры з’яўлялася справай сялянскай сям’і. Ад якасцей, якія набывала асоба, залежалі не толькі ўзаемаадносіны паміж членамі сям’і, але і яе дабрабыт. У XIX ст. сялянская праца ў цэлым трымалася на фізічнай сіле чалавека. Знакаміты беларускі этнограф А. Багдановіч у працы «Педагагічныя погляды беларускага народа» так сфармуляваў галоўны прынцып сялянскай педагогікі: «Усе павінны працаваць – вось асноўнае палажэнне ў сялянскіх поглядах на працу». Менавіта таму фізічнае выхаванне дзяцей было цесна звязана з працоўным, але падпарадкоўвалася прынцыпу прыроднай мэтазгоднасці. «З пестуна нічога не будзе» – так лічылі сяляне і пачыналі фізічнае выхаванне сваіх дзяцей ледзь не з першых дзён нараджэння. Ужо з малых гадоў дзяцей прывучалі да лазні з парай і венікам, якая не толькі выконвала гігіенічную функцыю, але і была сродкам загартоўкі, масажу ды аздараўлення. Лазня як элемент фізічнай культуры добра ўсведамлялася беларускім сялянствам, што знайшло адлюстраванне ў народнай мудрасці: «У лазню хадзіць – здаровым быць». Дадатковым сродкам фізічнага выхавання былі гульні. Яны мелі месца на працягу ўсяго жыцця селяніна. Гульні становіліся своеасаблівай школай, якая дапамагала авалодваць мараллю і нормамі паводзін, знаёміла з традыцыямі народа. Большасць гульняў праводзілася на свежым паветры, а летам – басамож, што з’яўлялася дадатковым фактарам загартоўвання. Метадамі выяўлення ўзроўню фізічнага развіцця вясковай моладзі былі выпрабаванні і спаборніцтвы, якія арганізаваліся ў час масавых гулянняў і свят. Ацэнка фізічнага развіцця вынікала з грамадскай думкі, якая ўхваляла ці ганіла асобу. Пэўныя элементы фізічнай культуры ўтрымліваліся ў традыцыйных абрадах і святах беларусаў. Так, на Купалле паўсюдна ладзіліся скачкі цераз вогнішча, якія ў многіх месцах чаргаваліся з гульнямі, танцамі. (А. А. Шамак. *Фізічная культура на Беларусі*)

5. Ідуць гады і стагоддзі, змяняюцца сацыяльныя фармацыі і ўклад жыцця, але заўсёднай застаецца пяшчота да нованароджанага чалавечка. Схіляючыся над калыскаю, кожная маці па-свойму спявае адвечную песню любові, песціць дзіця адной ёй уласцівымі словамі, гукамі, пачуццямі. З гэтай самай простаю і самай геніяльнай на зямлі мелодыі і пачынаецца чалавек. Па сваім паходжанні калыханкі належаць да найстаражытнейшых песенных жанраў, аб чым, да прыкладу, сведчыць старажытнаславянскі дзеяслоў «баяць» (гаварыць, казаць, шаптаць). Відавочна, што ад яго паходзяць уласцівыя калыханкам прыпевы «баю», «бай», «баюшкі» і міфічны Бай, што ходзіць «па сцяне ў чырвоным жу-пане». У калыханках часткова захаваліся рэшткі міфалагічных уяўленняў нашых продкаў: адухоўленыя вобразы Сну, Дрымоты. У некаторых калыханках існуюць элементы замоваў, пажаданні дзіцяці долі, здароўя, засцярога ад усялякіх бедаў. Дзіцячы фальклор развіваўся ў непасрэднай сувязі з гэтак званай народнай педагогікай, таму ў асобных калыханках прысутнічаюць элементы маралі, павучання. Праз учынкі, да прыкладу, непаслухмянага ката дзіцяці даецца ненавязлівае павучанне аб паводзінах. Праз матчыну калыханку дзіця, якое яшчэ не разумее ніводнага слоўца, далучаецца да гукаў роднай мовы, атрымлівае першыя ўяўленні аб навакольным свеце. Гэтыя акалічнасці абумовілі мастацкія асаблівасці калыханак. Усе яны маюць каротны тэкст, зымальны змест, простую кампазіцыю, выразны рытм, які перадае пагойдванне калыскі, і даволі багатую рыфмоўку. Напеўнасць, пяшчотнасць калыханак дасягаюцца паўтарэннем слоў і гукаў, ужываннем дзіцячай лексікі і памяншальна-ласкавых слоў. Паўсядзённая патрэба ў калыханках прадвызначыла іх жыццёвасць на ўсе часы, спарадзіла даволі актыўную імправізацыю, якую кожнаму з нас даводзілася чуць у маленстве (або імправізаваць самім ля калысак малодшых брацікаў і сястрычак). Часцей за ўсё імправізацыя трымаецца ў рамках традыцыйных тэкстаў і мелодый. *(Л. Камінская. Ходзіць сон каля акон... Беларускія народныя калыханкі)*

6. Калі чалавек упершыню знаёміцца са старажытнымі абразамі, з іканапісам, то ў яго часта ўзнікае пачуццё неадпаведнасці гэтых выяваў жыццёвай рэальнасці. Чалавек заўважае іх непадобнасць да раней бачаных твораў жывапісу. Выявы Хрыста, Божай Маці, Святых – але партрэтамі іх не назавеш, не гістарычныя карціны... Сапраўды, ікона, абраз – гэта асобны від мастацтва, які мае сваю, адметную сутнасць і мэту. У партрэце мастак дае характарыстыку чалавеку, імкнецца раскрыць асаблівасці характару, што склаўся пад уплывам пэўных інтарэсаў, памкненняў, абставін жыцця, намагаецца пранікнуць ва ўнутраны свет асобы, перадаць яе псіхічны стан, пачуцці і перажыванні. Аб'ектам мастака тут з'яўляецца менавіта асоба чалавека ў яе існых рысах і адносінах да навакольнага свету – людзей, прыроды, грамадства. Гэта зямная асоба ў зямным свеце. У партрэце адлюстроўваецца і характар самога мастака, ягонае стаўленне да гэтага чалавека – заўсёды глыбока індывідуальнае і суб'ектыўнае. Аднаго і таго ж чалавека розныя мастакі бачаць па-рознаму – па-рознаму і адлюстроўваюць. Іншая справа – ікона: яна выяўляе не душу, а духоўную сутнасць, свядома адыходзіць ад зямных дэталей, страстей, хваляванняў. Паводле вучэння Царквы, чалавек складаецца з цела, душы і духу. Дух – гэта Божы пачатак у чалавеку, які менавіта толькі чалавек атрымаў падчас тварэння і які надаў чалавеку вобраз Божы. Вось гэтую духоўную, надчасавую сутнасць чалавека і адлюстроўвае абраз праз выявы святых. У іх – прадстаянне чалавека перад Богам, Ягонай веліччу, малітва і ўдзячнасць. Сапраўдны абраз – гэта малітва, прамоўленая ў лініях і колерах, бо «дыханне душы ёсць малітва», яна – аснова несмяротнасці ў адзінстве з Богам. Ікона, паводле царкоўнага разумення, – гэта багаслоўе ў фарбах, акно ў іншы свет, праз які ідзе да чалавека Божая ласка, дабраславенне, міласць як адказ на шчырую веру чалавека, на яго малітву, пакорлівасць і пакаянне. *(В. Дышыневіч. Для абразоў схіляю галаву)*

7. Спрадвечныя пытанні наконт прыналежнасці музыкі да сусветнай гармоніі, яе дапасаванасці да выяўлення ўнутранага свету чалавека

адлюстроўваюць асэнсаванне гэтай мастацкай з’явы як неад’емнай часткі нашага жыцця. Таямніцы музычнай творчасці на працягу стагоддзяў хвалявалі душы мільёнаў людзей і станавіліся прадметам даследаванняў шматлікіх навук – мастацтвазнаўства і культуралогіі, гісторыі і сацыялогіі, эстэтыкі і псіхалогіі. Гісторыя культуры і этнамузыказнаўства ў Беларусі набралі моц напрыканцы мінулага стагоддзя і зараз выступаюць у якасці паўнаважных раздзелаў сістэмы гуманітарных ведаў. Пры аналізе музычных твораў існуе пэўная цяжкасць, абумоўленая спецыфікай музычнага мыслення, а менавіта асацыятыўным характарам выяўленчых сродкаў і звязанымі з імі асаблівасцямі ўнутранай пабудовы гукавога матэрыялу, прэзентаваных у невербальнай форме. Музычныя вобразы складаюць абагульненае прадстаўленне з’яў рэчаіснасці, і ў той жа час яны канкрэтна-гістарычныя – раскрываюць тыповыя, сацыяльна-акрэсленыя характары людзей, карціны прыроды, жыццё народа, краіны ў пэўную эпоху. Але адзінкі музычнай «мовы» не маюць дакладных значэнняў, у адрозненне ад мовы вербальнай. Яны фарміруюць гукавы вобраз на аснове шматграннага ўзаемадзеяння кампанентаў рытмікі, метрыкі, мелодыі, гармоніі, поліфаніі – уласных элементаў камунікацыі. Абсалютна ўнікальнай уласцівасцю ў гэтым плане валодае інструментальная музыка, бо яна не стварае ні моўнага, ні сацыяльнага бар’ераў пры выкарыстанні яе ў міжэтнічных стасунках.

(І. М. Шумская. Музыка ў кантэксце беларуска-польскага міжкультурнага ўзаемадзеяння)

8. Першаасновай прафесійнай музычнай культуры і крыніцай яе нацыянальнай акрэсленасці з’яўляецца народ, а ключавую місію ў музычнай культуры кожнага народа нясе асоба кампазітара, бо менавіта ён фарміруе стрыжань усёй сістэмы музычна-творчай дзейнасці. Цікава, што кампазітар, апрача непасрэднага выканання ролі творцы, першапачаткова спалучае ў сабе функцыі выканаўцы, слухача і крытыка адначасова. У працэсе мастацкага засваення рэчаіснасці кампазітар спасцігае і рэтранслюе пераважна не

дакладныя, асобныя, адзінкавыя сувязі паміж існуючымі з’явамі і чалавечымі адносінамі да іх, а найбольш агульныя, універсальныя. Таму, з пункту гледжання культуралогіі, сэнс музычнага твора выяўляецца пры яго ўспрыманні як зафіксаваны ў гукавой субстанцыі вобраз свету, увасоблены з улікам аўтарскага перажывання культурнага кантынуума («хранатопа»), з якога гэты вобраз вынікае. Але нават калі кампазітар і слухач умоўна належаць да аднаго сацыякультурнага асяроддзя, гэта яшчэ не гарантуе лёгкасць успрымання і разумення апошнім прадстаўленага музычнага матэрыялу. Яшчэ больш складана ўявіць сабе ўзнікненне кампазітара кшталту А. Шнітке, напрыклад, у эпоху Рэнэсансу, – ужо само фармуляванне пытання такім чынам выглядае парадаксальна, бо дзейнасць кожнага творцы заўсёды знаходзіцца ў пэўнай карэляцыі з «духам эпохі», да якой ён належыць. *(І. М. Шумская. Музыка ў кантэксце беларуска-польскага міжкультурнага ўзаемадзеяння)*

9. У Беларусі ўжо ў сярэдзіне XVIII ст. распаўсюдзілася і стала папулярнай так званая «польская» сяміструнная гітара. У сваіх мемуарах вядомы расійскі літаратар Фадзей Булгарын (ураджэнец Міншчыны) пісаў, што напрыканцы XVIII ст. на Міншчыне амаль кожная бедная шляхцяначка іграла на «польскай гітары з сямю жалезнымі струнамі». У канцы XVIII – першай палове XIX ст. у гісторыі гітары пачаўся так званы «класічны перыяд» – і ў Еўропе, і ў Расіі пачынаецца росквіт гітарнага выканальніцтва. Многія еўрапейскія гітарысты прыязджалі ў Расію, наведваючы па дарозе беларускія гарады. У пачатку XIX ст. узровень аматарскага музыкавання на гітары быў у Беларусі досыць высокі. Гітара гучала ў асяроддзі шляхты, інтэлігенцыі і нават духавенства, пра што пакінуў згадкі этнограф Адам Багдановіч (бацька Максіма Багдановіча). Некаторыя аматары станавіліся сапраўднымі віртуозамі, як, напрыклад, Андрэй Галаван (стрыечны брат М. Багдановіча), які рабіў транскрыпцыі для гітары твораў Баха і Бетховена. У XIX ст. гук гітары заваяваў усеагульную сімпатыю. За невялікі кошт яе можна было набыць у крамах і на кірмашах. Гітара стала своеасаблівым сімвалам аматарскай музыкі. Упрыгожаная бантамі гітара часта

вісела на сценах у многіх дамах. Папулярнасць гітары сярод гараджан значна вырасла ў пачатку XX ст. (З. А. Сасноўскі. *Гісторыя беларускай музычнай культуры XIX-XX стст.*)

10. Найбольш старажытныя літаратурныя творы ўзніклі ў самы ранні перыяд егіпецкай цывілізацыі – у эпоху Старажытнага Царства. Тэксты пісалі на стэлах і сценах пахавальняў-пірамід, на саркафагах, папірусах. Выкарыстоўваліся розныя тыпы пісьма – спачатку іерагліфічнае (налічвалася некалькі соцень іерогліфаў); затым іератычнае (або «скорапіс», жрэчаскае пісьмо); яшчэ пазней, каля 700 г. да н. э. з былога скоракісу ўзнікла дэматычнае (курсіўнае) пісьмо. У егіпецкім пісьме выкарыстоўваліся як ідэаграмы (знакі, якія перадаюць асобныя паняцці), так і фанаграмы (знакі, якія перадаюць асобныя гукі). Літаратура Егіпта падзялялася на рэлігійную (сакральную) і свецкую, прычым большую частку літаратурных помнікаў складаюць рэлігійныя творы, у т. л. звязаныя з культам памерлых. Да рэлігійнай літаратуры адносяцца разнастайныя малітвы, гімны, заклінанні, якія былі зафіксаваны ў «Тэкстах пірамід» і «Тэкстах саркафагаў» і прызначаліся для фараонаў і вышэйшай знаці. Найбольш важным сакральным творам старажытнаегіпецкай літаратуры з’яўляецца «Егіпецкая кніга памерлых». Яе тэксты, створаныя ў эпоху ад Старажытнага да Новага Царстваў, мелі магічны характар і павінны былі забяспечыць душы памерлага (Ка) добрае жыццё ў іншасвеце, у «Царстве Захаду». Свецкая літаратура разнастайная па жанрах і прадстаўлена казкамі, павучэннямі, апісаннямі падарожжаў, песнямі, любоўнай лірыкай, апавяданнямі і аповесцямі, байкамі, аўтабіяграфіямі. (Э. Дубянецкі. *Сусветная культура: ад старажытнасці да нашых дзён*)

2.6. Пералік рэкамендаваных сродкаў дыягностыкі

Для бягучага кантролю і самакантролю ведаў і ўменняў студэнтаў па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» можна выкарыстоўваць наступны дыягнастычны інструментарый:

правядзенне вусных і пісьмовых апытанняў на практычных занятках;

правядзенне тэсціравання па асобных тэмах;

пераклад тэкстаў па спецыяльнасці;

стылістычны і лінгвістычны аналіз тэкстаў;

стварэнне ўласных тэкстаў розных стыляў (індывідуальныя заданні);

складанне тэрміналагічнага слоўніка (індывідуальныя заданні);

моўна-стылёвая праўка тэкстаў;

падбор і афармленне бібліяграфічных спісаў па канкрэтнай тэме.

3. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

3.1. Вучэбная праграма дысцыпліны

ПРЫВАТНАЯ ЁСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«ІНСТЫТУТ СУЧАСНЫХ ВЕДАЎ ІМЯ А. М. ШЫРОКАВА»

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Рэктар Інстытута сучасных ведаў

імя А. М. Шырокава

А.Л.Капілаў

. .2022

Рэгістрацыйны № УД– 02– /вуч.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

Вучэбная праграма ўстановы вышэйшай адукацыі

па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасцей:

1-17 03 01 «Мастацтва эстрады (па напрамках)»

1-21 04 01 «Культуралогія (па напрамках)»

2022 г.

Вучэбная праграма складзена на аснове тыпавай вучэбнай праграмы «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» ад 20.06.2017 г. № ТД–С.292/тып. і вучэбных планаў па спецыяльнасцях «Мастацтва эстрады (па напрамках)», «Культуралогія (па напрамках)»

СКЛАДАЛЬНІК:

А. С. Гурская, дацэнт кафедры міжкультурнай камунікацыі Прыватнай установы адукацыі «Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава», кандыдат філалагічных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай міжкультурнай камунікацыі Прыватнай установы адукацыі «Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава»

(пратакол № 4 ад 29.11.2022 г.);

Навукова-метадычным саветам Прыватнай установы адукацыі «Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава»

(пратакол № 2 ад 12.12.2022 г.)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» выкладаецца ў адпаведнасці з прынцыпамі сацыяльна-гуманітарнай падрыхтоўкі студэнтаў ва ўстанове вышэйшай адукацыі. У сферы культуры беларуская мова павінна вывучацца не толькі як сродак прафесійных і сацыяльна-бытавых зносін, але і як сродак эстэтычнага і патрыятычнага выхавання асобы студэнта і састаўная частка беларускай нацыянальнай культуры.

Вучэбная дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» – гэта пераважна практычны курс, некаторыя раздзелы якога ўтрымліваюць веды экстралінгвістычнага характару і дапамагаюць паказаць багацце беларускай мовы, складаны шлях і этапы яе развіцця, сучасны стан і гісторыю складання беларускай навуковай тэрміналогіі, усвядоміць месца сучаснай беларускай мовы сярод славянскіх і іншых моў свету, а таксама ролю роднай мовы ў станаўленні асобы і фарміраванні яе творчага патэнцыялу. Названая дысцыпліна звязана з іншымі вучэбнымі дысцыплінамі: «Беларуская і сусветная літаратура», «Гісторыя беларускай дзяржаўнасці», «Этнаграфія, міфалогія і фальклор беларусаў», «Тэорыя і гісторыя культуры», «Гісторыя мастацтва эстрады», «Рыторыка і культура маўлення» і інш.

Праграма вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» накіравана на сістэматызацыю і паглыбленне ведаў студэнтаў у галіне фанетыкі і арфаэпіі, марфалогіі і правапісу, лексікалогіі і лексікаграфіі, функцыянальнай стылістыкі і культуры маўлення; на фарміраванне навыкаў і ўменняў у розных відах маўленчай дзейнасці, на навучанне прыёмам самастойнай работы з моўным і маўленчым матэрыялам у штодзённай вучэбна-навуковай і будучай прафесійнай дзейнасці.

Мэта вучэбнай дысцыпліны – падрыхтаваць не толькі пісьменнага спецыяліста ў галіне прафесійна арыентаванага навучання, але і камунікатыўна развітую асобу, якая зможа на дастаткова высокім узроўні ўдасканалваць сацыяльна-асобасныя кампетэнцыі. Гэта дапаможа будучаму работніку культуры наладжваць зносіны на роднай мове ў сучаснай сацыякультурнай

прасторы, захоўваць нацыянальную спадчыну, праяўляць грамадзянскасць і патрыятызм, што ў сваю чаргу будзе спрыяць павышэнню грамадскага прэстыжу беларускай літаратурнай мовы як мовы тытульнай нацыі ў Рэспубліцы Беларусь.

Асноўныя задачы дысцыпліны:

– паглыбляць і замацоўваць тэарэтычныя веды па сучаснай беларускай літаратурнай мове з арыентацыяй на прафесійнае маўленне з улікам сучасных, найноўшых тэарэтычных распрацовак і метадычнага вопыту;

– дыферэнцыравана ўводзіць у моўную практыку спецыяльныя лексемы і фраземы тэрміналагічнага характару;

– развіваць моўна-эстэтычны густ студэнтаў;

– выпрацоўваць у студэнтаў патрабавальнасць да чысціні і правільнасці маўлення ў сацыякультурнай і вучэбна-навуковай сферах дзейнасці;

– узбагачаць прафесійны слоўнікавы запас будучых спецыялістаў;

– навучыць карыстацца рознымі лексікаграфічнымі даведнікамі, у тым ліку галіновымі тэрміналагічнымі слоўнікамі;

– пашыраць моўную (вусную і пісьмовую) кампетэнцыю студэнтаў у вучэбна-прафесійнай, вучэбна-навуковай і сацыякультурнай сферах дзейнасці;

– навучыць кваліфікавана карыстацца сродкамі афіцыйна-справавога і навуковага стылю ў адпаведнасці з маўленчай сітуацыяй;

– далучаць да інтэлектуальнага жыцця грамадства, выходзяць інтарэс і павагу да мастацкага слова як часткі духоўнай культуры беларускага народа, інтэлектуальнай спадчыны, развіваць пачуццё нацыянальнага ўсведамлення.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнты павінны *ведаць*:

а) асаблівасці фанетычнай сістэмы сучаснай беларускай мовы;

б) асноўныя нормы беларускага літаратурнага вымаўлення ў тэрміналагічнай лексіцы;

в) сучасныя нормы беларускага правапісу;

г) асаблівасці і заканамернасці ўтварэння тэрміналагічных слоў;

умець:

а) перакладаць, анатаваць і рэферыраваць прафесійна арыентаваныя тэксты;

б) знаходзіць і выпраўляць недахопы і памылкі ў перакладзе тэкстаў па спецыяльнасці;

в) самастойна ствараць розныя віды тэкстаў, у тым ліку навуковага; *валодаць*:

а) арфаэпічнымі, графічнымі, марфалагічнымі, лексічнымі нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

б) асноўнымі паняццямі і тэрмінамі спецыяльнай лексікі.

Засваенне вучэбнай праграмы павінна забяспечыць фарміраванне наступных кампетэнцый:

універсальных:

УК – 1. Валодаць асновамі даследчай дзейнасці, ажыццяўляць пошук, аналіз і сінтэз інфармацыі;

УК – 3. Ажыццяўляць камунікацыі на замежнай і дзяржаўных мовах для рашэння задач міжасобаснага і міжкультурнага ўзаемадзеяння;

УК – 7. Валодаць гуманістычным светапоглядам, якасцямі грамадзянскасці і патрыятызму;

базавых прафесійных:

БПК – 2. Вызначаць і прымяняць у прафесійнай дзейнасці сучасныя метады, формы, сродкі і тэхналогіі навучання і выхавання;

спецыяльных:

СК – 1. Разумець мэту і задачы будучай прафесіі.

Вучэбная дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» разлічана на 90 акадэмічных гадзін, з якіх 34 прыпадае на аўдыторныя (праводзяцца ў форме практычных заняткаў), 56 гадзін – самастойная работа студэнтаў. Завочная форма атрымання адукацыі: на вывучэнне дысцыпліны адпущана 8 аўдыторных гадзін, 82 гадзіны – самастойная работа.

Форма прапежкавай атэстацыі па вучэбнай дысцыпліне – залік.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Тэма 1. Уводзіны. Беларуская мова як грамадская з'ява і аб'ект вывучэння

Прадмет і задачы вучэбнай дысцыпліны, яе месца ў сістэме сацыяльна-гуманітарных навук, узаемасувязь з іншымі філалагічнымі дысцыплінамі. Метады навучання (паводле крыніцы перадачы і ўспрымання інфармацыі, у залежнасці ад логікі інфармацыі, паводле характару вучэбнай дзейнасці). Роля вучэбнай дысцыпліны ў фарміраванні і развіцці сацыяльна-асобаснай і сацыяльна-прафесійнай кампетэнцыі будучых выпускнікоў вышэйшай навучальнай установы.

Мова і соцыум. Славянскія мовы ў індаеўрапейскай сям'і. Беларуская мова – адна з форм нацыянальнай культуры беларусаў, яе функцыі ў грамадстве. Паходжанне беларускай мовы і асноўныя этапы яе развіцця. Асаблівасці функцыянавання беларускай літаратурнай мовы ў XX – пачатку XXI ст.

Тэма 2. Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы

Фанетычная сістэма і яе функцыянаванне. Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных, артыкуляцыйная класіфікацыя зычных. Гукавыя значэнні літар. Фанетычныя законы беларускай мовы: аканне, яканне, дзеканне, цеканне, узнікненне прыстаўных зычных і галосных гукаў, устаўных гукаў, падаўжэнне, аглушэнне/азванчэнне зычных, асіміляцыйная мяккасць, асіміляцыя свісцячых-шыпячых гукаў, чаргаванні заднеязычных са свісцячымі і інш. Фанетычная транскрыпцыя як спосаб перадачы літаратурнага вымаўлення.

Тэма 3. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення

Арфаэпія як рэалізацыя фанетычнай сістэмы. Асноўныя нормы беларускага літаратурнага вымаўлення: вымаўленне зычных, вымаўленне галосных, вымаўленне спалучэнняў зычных. Вымаўленне гукаў у запазычаных

словах. Прычыны, характар і літаратурныя межы арфаэпічнай варыянтнасці ў беларускай мове. Вымаўленне галосных і зычных гукаў у беларускай мове ў параўнанні з рускай. Арфаэпічная норма і культура маўлення. Адхіленні ад норм літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

Тэма 4. Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы

Лексіка сучаснай беларускай мовы паводле паходжання. Лексікаграфія. Паняцце лексікі. Спрадвечна беларуская і запазычаная лексіка. Храналагічныя (агульнаславянскі, усходнеславянскі і ўласна беларускі) пласты спрадвечнай лексікі. Прычыны, крыніцы і паказчыкі запазычання. Спецыфіка адлюстравання лексічнага складу беларускай мовы ў лексікаграфічных даведніках. Віды энцыклапедычных і тыпы лінгвістычных слоўнікаў.

Актыўная і пасіўная лексіка. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле актыўнага і пасіўнага складу яе выкарыстання. Актыўны пласт лексікі. Прычыны пераходу слоў у пасіўны лексікон. Устарэлыя словы (гістарызмы і архаізмы). Гістарызмы часу і стылістычнага выкарыстання. Разнавіднасці неалагізмаў (лексічныя і семантычныя). Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы (аказіяналізмы). Сацыяльныя і ўнутрымоўныя фактары ўзбагачэння лексічнага складу беларускай мовы.

Лексіка сучаснай беларускай мовы паводле сферы ўжывання і характару маўленчых зносін. Уплыў экстралінгвістычных фактараў на адбор моўных адзінак. Падзел лексікі беларускай мовы ў залежнасці ад сферы яе выкарыстання. Дыялектная лексіка. Дыялектызмы, іх тыпы. Спецыяльная лексіка як частка лексічнай сістэмы. Супастаўляльная характарыстыка тэрміналагічнай і прафесійнай лексікі. Узаемасувязь тэрміналагічнай і агульнаўжывальнай лексікі (тэрміналагізацыя і дэтэрміналагізацыя). Жаргонная лексіка і аргатызмы. Стылістычнае ўжыванне лексікі абмежаванага выкарыстання.

Беларуская навуковая тэрміналогія. Паняцце тэрміна. Слова і словазлучэнне ў ролі тэрміна. Тэрміналогія. Тэрмінасістэмы асобных галін навукі і сфер грамадскай дзейнасці. Музычная / культуралагічная тэрміналогія. Асаблівасці

словаўтварэння тэрмінаў (прадуктыўныя спосабы і сродкі). Тэрміны, запазычаныя з іншых моў, іх асваенне беларускай мовай. Храналагічныя межы перыядаў у развіцці нацыянальнай тэрміналогіі. Звесткі з гісторыі беларускай тэрміналагічнай лексікаграфіі. Тэрміналагічная лексікаграфія 20-х і 90-х гг. XX ст. Тэндэнцыі развіцця нацыянальнай тэрміналогіі і тэрмінаграфіі на сучасным этапе.

Тэма 5. Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы

Прадмет, задачы і змест графікі. Сувязь графікі з фанетыкай і арфаграфіяй. Алфавіт як аснова графікі. Літарныя і нялітарныя сродкі беларускага пісьма. Арфаграфія, яе змест і задачы. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі. Арфаграма і апорнае напісанне. Напісанні, заснаваныя на фанетычным прынцыпе правапісу. Напісанні, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе. Традыцыйныя і дыферэнцыраваныя напісанні ў беларускай мове. Правілы напісання слоў злітна, асобна, праз дэфіс. Ужыванне вялікай літары. Напісанне абрэвіятур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу слоў. Этапы развіцця беларускай арфаграфіі. Уклад айчынных мовазнаўцаў у вырашэнне праблем беларускага правапісу. Тэндэнцыі развіцця арфаграфічнай нормы на сучасным этапе. «Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» 2008 г. Характар унесеныя змен.

Тэма 6. Марфалагічныя нормы

беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах білінгвізму

Нарматыўнае ўжыванне лексіка-граматычных разрадаў назоўнікаў.

Лексіка-граматычная характарыстыка назоўніка. Граматычныя катэгорыі назоўнікаў. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі; несупадзенне ліку аднакарэнных назоўнікаў у беларускай і рускай мовах. Варыянтныя родавыя формы; несупадзенне роду назоўнікаў у беларускай і рускай мовах; вызначэнне роду нескланяльных назоўнікаў іншамоўнага паходжання. Вызначэнне роду абрэвіятур. Нарматыўнае ўжыванне склонавых канчаткаў у назоўніках-тэрмінах, словах агульнанавуковага выкарыстання і ў некаторых разрадах агульнаўжывальных назоўнікаў. Прадуктыўнасць назоўнікаў-тэрмінаў у

прафесійным маўленні. Назоўнікі ў структуры іменных тэрміналагічных мадэляў.

Нарматыўнае ўжыванне лексіка-граматычных разрадаў прыметнікаў, займеннікаў і прыслоўяў. Лексіка-граматычная характарыстыка прыметніка. Утварэнне і стылявая дыферэнцыяцыя поўных і кароткіх прыметнікаў. Склонавыя канчаткі прыметнікаў і займеннікаў. Нарматыўнае ўжыванне кароткай формы прыналежных прыметнікаў. Асаблівасці ўтварэння і ўжывання ступеняў параўнання якасных прыметнікаў і прыслоўяў у беларускай мове (параўнальна з рускай). Утварэнне, функцыянаванне і пераклад элятыўных форм прыметніка і прыслоўя. Асаблівасці скланення і выкарыстання займеннікаў як слоў з «замяняльнай», «указальнай» функцыяй. Прыметнік у структуры іменных тэрміналагічных мадэляў.

Нарматыўнае ўжыванне лексіка-граматычных разрадаў лічэбнікаў.

Лексіка-граматычная характарыстыка лічэбніка. Скланенне лічэбнікаў. Асаблівасці спалучэння розных разрадаў лічэбнікаў з іншымі часцінамі мовы (сінтаксічная сувязь зборных лічэбнікаў з назоўнікамі; формы прыметнікаў, дзеепрыметнікаў, займеннікаў-прыметнікаў у колькасна-іменных словазлучэннях; спалучальнасць дробавых лічэбнікаў з назоўнікамі і інш.). Лічэбнік у вучэбнай, навуковай і сацыякультурнай сферах маўлення. Роля лічэбніка ў стварэнні тэрміналагічнай лексікі і прафесійнага маўлення.

Нарматыўнае ўжыванне граматычных катэгорый і форм дзеяслова.

Семантыка-граматычная адметнасць дзеяслова. Граматычныя формы дзеяслова: інфінітыў, дзеепрыметнік, дзеепрыслоўе і спрагальныя формы. Асновы дзеяслова. Граматычныя катэгорыі дзеясловаў. Спецыфіка спражэння: асаблівасці канчаткаў дзеясловаў I і II спражэння, адметнасць форм рознаспрагальных дзеясловаў. Утварэнне і пераклад дзеепрыметнікаў і дзеепрыметных зваротаў з рускай на беларускую мову. Асаблівасці ўтварэння і функцыянавання дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў. Спецыфіка выкарыстання розных дзеяслоўных форм у прафесійным маўленні.

Тэма 7. Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў

Асаблівасці будовы беларускіх словазлучэнняў (параўнальна з рускай): спалучэнні з дзеясловамі *жартаваць, смяцца, здэкавацца, кпіць* і інш.; з дзеясловамі руху *ісці, ехаць, бегчы* і інш.; з дзеясловамі волевыяўлення *паслаць, выправіць, адправіць* і інш.; з дзеясловамі думкі, пачуцця, маўлення *гаварыць, думаць, непакоіцца* і інш.; з дзеясловамі ветлівасці *дзякаваць, дараваць, прабачыць* і інш.

Каардынацыя дзейніка і выказніка ў сказе. Залежнасць формы адзіночнага/множнага ліку выказніка ад яго семантыкі і ад дзейніка, выражанага рознымі мадэлямі колькасна-іменных словазлучэнняў.

Тэма 8. Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці

Паняцце функцыянальнага стылю. Крытэрыі класіфікацыі функцыянальных стыляў: сфера выкарыстання, мэта і задачы выказвання, асноўныя стылёвыя рысы, характэрныя моўныя сродкі, жанравыя разнавіднасці. Віды функцыянальных стыляў у сучаснай беларускай мове (навуковы, афіцыйна-справавы, публіцыстычны, мастацкі, размоўны). Наяўнасць нейтральнай (міжстылёвай) лексікі ў кожным са стыляў. Узаема-пранікненне стыляў. Неабходнасць захавання стылістычных нормаў. Тыпы і віды стылістычных памылак.

Паняцце навуковага стылю. Асноўныя функцыі і прыметы навуковага стылю. Уласна навуковы (акадэмічны), навучальны (вучэбна-навуковы), навукова-папулярны падстылі, іх жанры і кампазіцыйныя асаблівасці. Лексіка-граматычныя асаблівасці навуковага стылю. Спецыфіка перакладу на беларускую мову навуковых тэкстаў.

Паняцце афіцыйна-справавога стылю. Асноўныя функцыі і прыметы афіцыйна-справавога стылю. Заканадаўчы (уласна заканадаўчы, або юрыдычны), дыпламатычны, адміністрацыйна-канцылярскі (канцылярскі) падстылі, іх жанры і кампазіцыйныя асаблівасці. Лексіка-граматычныя асаблівасці афіцыйна-справавога стылю. Спецыфіка напісання справавых папер.

Публіцыстычны стыль і яго прызначэнне. Падстылі (газетна-публіцыстычны, агітацыйны, масава-палітычны, афіцыйны палітыка-ідэалагічны). Інфармацыйныя (рэпартаж, інтэрв'ю, інфармацыя, хроніка), аналітычныя (карэспандэнцыя, рэцэнзія, артыкул, агляд, пісьмо), мастацка-публіцыстычныя (нарыс, замалёўка, фельетон, памфлет, эсэ) жанры публіцыстыкі. Лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці публіцыстычнага стылю.

Тэма 9. Камунікатыўныя якасці маўлення і іх праяўленне ў функцыянальных стылях

Мова і маўленне. Праблемы культуры маўлення ва ўмовах білінгвізму. Агульная культура чалавека і прафесійна арыентаванае маўленне. Асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення (правільнасць, дакладнасць, лаканічнасць, лагічнасць, чысціня, багацце, дарэчнасць, выразнасць і вобразнасць) і іх рэалізацыя ў функцыянальных стылях.

Маўленчы этыкет і культура зносін у розных сферах маўлення. Падрыхтоўка да публічнага выступлення. Агульныя патрабаванні да публічнага выступлення. Кампазіцыя маўлення. Узаемадзеянне аратара з аўдыторыяй.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

(дзённае аддзяленне)

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін				Колькасць гадзін СРС	Форма кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарыя заняткі	Лабараторныя заняткі		
1.	Уводзіны. Беларуская мова як грамадская з'ява і аб'ект вывучэння		2			4	Праца з тэкстам
2.	Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы		2			4	Тэсціраванне
3.	Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення		2			4	Аналіз мовы радыё - і тэлеперадач
4.	Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы		8			6	Складанне тэрміналагічнага слоўніка
5.	Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы		4			8	Слоўнікавы дыктант
6.	Марфалагічныя нормы беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах білінгвізму		6			6	Пераклад
7.	Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў		2			4	Падбор і аналіз тэкставага матэрыялу
8.	Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці		4			4	Моўна-стылёвая праўка тэксту
9.	Камунікатыўныя якасці маўлення і іх праяўленне ў функцыянальных стылях		4			4	Вуснае паведамленне на зададзеную тэму
10.	Прамежкавая атэстацыя		34			12	Залік
11.	Усяго: 90		34			56	

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

(завочнае аддзяленне)

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін				Колькасць гадзін СРС	Форма кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарыя заняткі	Лабараторныя заняткі		
1.	Уводзіны. Беларуская мова як грамадская з'ява і аб'ект вывучэння		2			4	Праца тэкстам 3
2.	Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы					6	Апытванне на заліку
3.	Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення					8	Апытванне на заліку
4.	Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы		2			12	Складанне тэрміналагічнага слоўніка
5.	Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы		2			10	Пісьмовая работа
6.	Марфалагічныя нормы беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах білінгвізму					10	Падбор і аналіз тэкставага матэрыялу
7.	Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў					6	Рэферат
8.	Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці					8	Моўна-стыльвая праўка тэксту
9.	Камунікатыўныя якасці маўлення і іх праяўленне ў функцыянальных стылях		2			6	Вуснае паведамленне на заданую тэму
10.	Прамежкавая атэстацыя					12	Залік
11.	Усяго: 90		8			82	

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Патрабаванні да выканання самастойнай работы студэнтаў

(дзённае аддзяленне)

№ п/п	Назва раздзела, тэмы	Колькасць гадзін на СРС	Заданне	Форма выканання	Мэта ці задача СРС
1.	Уводзіны. Беларуская мова як грамадская з'ява і аб'ект вывучэння	4	Знаёмства з першакрыніцамі, вывучэнне дадатковай літаратуры	Параўнальны моўна-стылёвы аналіз тэкстаў на старабеларускай і сучаснай беларускай мове	Вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, усведамленне дынамікі, тэндэнцый яе развіцця
2.	Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы	4	Падрыхтоўка да выступлення на практычных занятках і да тэсціравання	Работа з матэрыяламі падручніка, дадатковай літаратурай	Сістэматызацыя і замацаванне ведаў
3.	Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення	4	Асэнсаванне тэрэтычных аспектаў праблемы моўнай інтэрферэнцыі	Аналіз мовы радыё- і тэлеперадач, выяўленне ў ёй інтэрферэнтных з'яў	Выпрацоўка навыкаў самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў з пункту погляду іх адпаведнасці законам сучаснай беларускай мовы
4.	Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы	6	Работа са слоўнікамі, навукова-даведачнай літаратурай	Складанне беларускага тэрміналагічнага слоўніка па абранай	Фарміраванне лінгвістычнай кампетэнцыі будучых спецыяліс-

				спецыяльнасці	таў
5.	Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы	8	Паўтарэнне «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008), работа з даведачнай літаратурай	Пісьмовая праверачная работа	Развіццё філалагічнага мыслення студэнтаў, павышэнне іх лінгвістычнай кампетэнцыі
6.	Марфалагічныя нормы беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах білінгвізму	6	Вывучэнне дадатковай літаратуры па тэорыі перакладу, работа са слоўнікамі	Пераклад прафесійна арыентаваных тэкстаў з рускай мовы на беларускую, з беларускай – на рускую	Выпрацоўка навыкаў правільнага перакладу тэрмінаў, развіццё філалагічнага мыслення студэнтаў
7.	Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў	4	Работа з першакрыніцамі і дадатковай літаратурай, падрыхтоўка да пісьмовага апытвання	Падбор і аналіз тэкставага матэрыялу ў адпаведнасці з пытаннямі, вынесенымі на самастойную работу	Развіццё пазнавальных здольнасцей студэнтаў, павышэнне іх лінгвістычнай кампетэнцыі
8.	Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці	4	Работа з падручнікам, са спецыяльнай літаратурай па пытаннях стылістыкі	Моўна-стылёвая праўка прапанаваных тэкстаў	Удасканаленне навыкаў практычнага валодання беларускай мовай, павышэнне ўзроўню стылістычнай пісьменнасці
9.	Камунікатыўныя якасці	4	Вывучэнне навуковых аспектаў	Вуснае паведамленне на	Развіццё пазнавальных

	маўлення і іх праяўленне ў функцыянальных стылях		праблемы, падрыхтоўка да выступлення на занятках	зададзеную тэму	здольнасцей студэнтаў, удасканаленне вуснага маўлення
10.	Прамежкавая атэстацыя	12			Залік

Патрабаванні да выканання самастойнай работы студэнтаў

(завочнае аддзяленне)

№ п/п	Назва раздзела, тэмы	Колькасць гадзін на СРС	Заданне	Форма выканання	Мэта ці задача СРС
1.	Уводзіны. Беларуская мова як грамадская з'ява і аб'ект вывучэння	4	Знаёмства з першакрыніцамі, вывучэнне дадатковай літаратуры	Параўнальны моўна-стылёвы аналіз тэкстаў на старабеларускай і сучаснай беларускай мове	Вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, усведамленне дынамікі, тэндэнцый яе развіцця
2.	Спецыфіка фанетычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы	6	Паўтарэнне правіл раздзела «Фанетыка»	Транскрыбіраванне - не зададзенага тэксту	Фарміраванне лінгвістычнай кампетэнцыі будучых спецыялістаў
3.	Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення	8	Асэнсаванне тэрэтычных аспектаў праблемы моўнай інтэрферэнцыі	Аналіз мовы радыё- і тэлеперадач, выяўленне ў ёй інтэрферэнтных з'яў	Выпрацоўка навыкаў самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў з пункту погляду іх адпаведнасці законам сучаснай беларускай мовы
4.	Лексічная сістэма беларускай літаратурнай мовы	12	Работа са слоўнікамі, з навукова-даведачнай літаратурай	Складанне беларускага тэрміналагічнага слоўніка па абранай	Фарміраванне лінгвістычнай кампетэнцыі будучых спецыяліс-

				спецыяльнасці	таў
5.	Сістэма арфаграфічных норм сучаснай беларускай мовы	10	Паўтарэнне «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008), работа з даведачнай літаратурай	Пісьмовая праверачная работа	Развіццё філалагічнага мыслення студэнтаў, павышэнне іх лінгвістычнай кампетэнцыі
6.	Марфалагічныя нормы беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах білінгвізму	10	Вывучэнне дадатковай літаратуры па тэорыі перакладу, работа са слоўнікамі	Пераклад прафесійна арыентаваных тэкстаў з рускай мовы на беларускую, з беларускай – на рускую	Выпрацоўка навыкаў правільнага перакладу тэрмінаў, развіццё філалагічнага мыслення студэнтаў
7.	Спецыфіка структуры і зместу беларускіх словазлучэнняў	6	Вывучэнне рэкамендаванай вучэбнай і навуковай літаратуры	Падрыхтоўка рэфератаў	Фарміраванне ўменняў па напісанні і афармленні рэфератаў, развіццё пісьмовага маўлення
8.	Функцыянальныя стылі і іх маўленчыя якасці	8	Работа з падручнікам, са спецыяльнай літаратурай па пытаннях стылістыкі	Моўна-стылёвая праўка прапанаваных тэкстаў	Удасканаленне навыкаў практычнага валодання беларускай мовай, павышэнне ўзроўню стылістычнай пісьменнасці
9.	Камунікатыўныя якасці маўлення і іх праяўленне ў функ-	6	Вывучэнне навуковых аспектаў праблемы, падрыхтоўка да выступлення на	Вуснае паведамленне на зададзеную тэму	Развіццё пазнавальных здольнасцей студэнтаў, удасканален-

	цыяна- льных сты- лях		занятках		не вуснага маўлення
10.	Прамежка- вая атэстацыя	12			Залік

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

Асноўная

1. Азарка, В. У. Беларуская мова: спецыяльная лексіка / В. У. Азарка, А. С. Васілеўская, М. М. Круталевіч. – Мінск, 2004.
2. Антанюк, Л. А. Беларуская мова: спецыяльная лексіка / Л. А. Антанюк, Б. А. Плотнікаў. – Мінск, 2004.
3. Беларуская мова : вучэб.-метад. дапаможнік / В. М. Богдан [і інш.] ; пад рэд. Л. П. Тамілінай. – Мінск, 2019.
4. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : дапаможнік / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск, 2013.
5. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Сацыяльна-гуманітарныя навукі : вучэб. дапам. / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 2015.
6. Беларускі правапіс : дапаможнік / І. Л. Бурак [і інш.]. – Мінск, 2012.
7. Браім, І. Культура деловага абшчэння / І. Браім. – Мінск, 1998.
8. Гуліцкая, В. А. Культура мовы : вучэб. дапам. / В. А. Гуліцкая, А. М. Пісарэнка. – Мінск, 2006.
9. Каляда, А. А. Гаворка беларуская. Разговор русский... Дыкцыя і арфаэпія : з электронным дадаткам / А. А. Каляда. – Мінск, 2020.
10. Каўрус, А. А. Да свайго слова. Пытанні культуры мовы / А. А. Каўрус. – Мінск, 2011.
11. Красней, В. П. Беларуская тэрміналогія : зб. артыкулаў / В. П. Красней. – Мінск, 2011.
12. Куліковіч, У. І. Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі : вучэб. дапам. / У. І. Куліковіч. – Мінск, 2011.
13. Лапіцкая, Т. М. Беларуская мова. Прафесійная лексіка (мастацтва і дызайн) : вучэб. дапам. / Т. М. Лапіцкая. – Мінск, 2018.
14. Леванцэвіч, Л. В. Маўленчы этыкет і культура зносінаў : вучэбны дапаможнік / Л. В. Леванцэвіч. – Мінск, 2022.
15. Любецкая, К. П. Стылістыка і культура беларускага маўлення : вучэб.-метад.

комплекс / К. П. Любецкая. – Мінск, 2008.

16. Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка / В. А. Ляшчынская. – Мінск, 2003.

17. Навасельцава, І. І. Беларуская мова і культура маўлення : курс лекцый / І. І. Навасельцава. – Мінск, 2008.

18. Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск, 2003.

19. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск, 2008.

20. Семянькова, Г. К. Функцыянальная стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / Г. К. Семянькова. – Віцебск, 2005.

21. Старавойтава, Н. П. Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць : вучэбна-метадычны дапаможнік для нефілалагічных спецыяльнасцей / Н. П. Старавойтава. – Мінск, 2006.

22. Старасценка, Т. Я. Стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / Т. Я. Старасценка. – Мінск, 2013.

23. Сцяцко, П. У. Культура мовы / П. У. Сцяцко. – Мінск, 2002.

24. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. / Л. М. Грыгор'ева [і інш.]. – 4-е выд., выпр. – Мінск, 2011.

25. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі / Г. У. Арашонкава [і інш.]. – Мінск, 1999.

26. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту / М. Я. Цікоцкі. – Мінск, 2002.

27. Чахоўская, Т. Л. Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Тэарэтычны курс : дапаможнік / Т. Л. Чахоўская, Г. К. Чахоўскі. – Мінск, 2013.

Дадатковая

1. Абабурка, М. В. Культура беларускай мовы / М. В. Абабурка. – Мінск, 1994.

2. Бордович, А. М. Сопоставительный курс русского и белорусского языков / А. М. Бордович [и др.]. – Минск, 1999.

3. Буракова, М. У. Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія : вучэб.-метад. дапаможнік / М. У. Буракова, В. А. Ляшчынская. – Мінск, 2011.
4. Грыгор’ева, Л. М. Сучасная беларуская мова. Зборнік практыкаванняў : вучэб. дапаможнік / Л. М. Грыгор’ева, Г. Ф. Андарала. – Мінск, 2010.
5. Губкіна, А. В. Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст.: сацыялінгвістычны аспект / А. В. Губкіна. – Мінск, 2012.
6. Каляда, А. Беларускае літаратурнае вымаўленне: практыкум па дыкцыі і арфаэпіі / А. Каляда. – Мінск, 2006.
7. Капейко, Т. В. Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння / Т. В. Капейко. – Магілёў, 2007.
8. Каўрус, А. Дакумент па-беларуску / А. Каўрус. – Мінск, 1994.
9. Лепешаў, І. Я. Культура маўлення : дапаможнік па курсу «Стылістыка і культура мовы» / І. Я. Лепешаў. – Гродна, 2007.
10. Лепешаў, І. Я. Практикум па беларускай мове : вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў, Г. М. Малажай, К. М. Панюціч. – 2-е выд., папр. і дап. – Мінск, 2010.
11. Любецкая, К. П. Стылістыка і культура беларускага маўлення : практычныя заняткі / К. П. Любецкая. – Мінск, 2007.
12. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапам. / В. А. Ляшчынская. – Мінск, 2001.
13. Маслова, В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М., 2001.
14. Навасельцава, І. І. Беларуская мова і культура маўлення : практыкум / І. І. Навасельцава. – Мінск, 2005.
15. Разам, асобна, праз дэфіс. Асноўныя правілы і практычныя заданні / склад. Н. Д. Бандарэнка, І. Л. Капылоў. – Мінск, 2005.

Слоўнікі

1. Беларуская мова : энцыклапедыя. – Мінск, 1994.
2. Беларуска-рускі слоўнік : у 3 т. – Мінск, 2003.
3. Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўнік. – Мінск, 2004.

4. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск, 1996–2004.
5. Беларускі арфаграфічны слоўнік. – 2-е выд., выпр. – Мінск, 2010.
6. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск, 1999.
7. Гамеза, Л. М. Комплексны лексічны слоўнік беларускай мовы (сінонімы, антонімы, амонімы, паронімы) / Л. М. Гамеза. – Мінск, 2008.
8. Гаўрош, Н. В. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы / Н. В. Гаўрош. – Мінск, 1998.
9. Дубянецкі, Э. Культуралогія : энцыкл. даведнік / Э. Дубянецкі. – Мінск, 2003.
10. Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 2015.
11. Кароткі руска-беларускі слоўнік музычных тэрмінаў. – Мінск, 1992.
12. Лазука, Б. А. Слоўнік тэрмінаў: архітэктура, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва / Б. А. Лазука. – Мінск, 2001.
13. Народная культура Беларусі : энцыкл. даведнік. – Мінск, 2002.
14. Прыгодзіч, М. Р. Старабеларускі лексікон : падручны перакладны слоўнік / М. Р. Прыгодзіч, Г. К. Ціванова. – Мінск, 1997.
15. Руска-беларускі, беларуска-рускі слоўнік па выяўленчым мастацтве і архітэктуры. – Мінск, 1992.
16. Руска-беларускі слоўнік музычна-педагагічных тэрмінаў. – Мінск, 1994.
17. Русско-белорусский словарь : в 3 т. – 10-е изд., перераб. и доп. – Минск, 2012.
18. Русско-белорусский словарь делопроизводственной и архивной терминологии. – Минск, 1997.
19. Слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 2012.
20. Слоўнік вакальна-харавых тэрмінаў. – Мінск, 1993.
21. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко [і інш.]. – Мінск, 1990.
22. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, 2005.

23. Уласевіч, В. І. Беларуска-рускі тлумачальны слоўнік новых слоў і новых значэнняў слоў / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мінск, 2013.

24. Шкраба, І. Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. – Мінск, 2008.

25. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. – Мінск, 1984–1987.

26. Этнаграфія Беларусі : энцыклапедыя. – Мінск, 1989.

**ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ З ІНШЫМІ
ДЫСЦЫПЛІНАМІ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ**

Назва дысцып-ліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з указаннем даты і нумара пратакола)

ДАПАЎНЕННІ І ЗМЯНЕННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ

**ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
на 20___/20___ вучэбны год**

№№ пп	Дапаўненні і змяненні	Падстава

Вучэбная праграма перагледжана і адобрана на пасяджэнні кафедры міжкультурнай камунікацыі (пратакол № ___ ад _____ 20__ г.)

Загадчык кафедры

(ступень, званне)

(подпіс)

(ініцыялы, прозвішча)

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Дэкан факультэта

(ступень, званне)

(подпіс)

(ініцыялы, прозвішча)

3.2. Асноўныя паняцці і тэрміны

Абрэвіатура – складанаскарочанае слова, утворанае ад назваў пачатковых літар, гукаў ці частак слоў зыходнага словазлучэння.

Аканне – змяненне гукаў [o], [э] на [a] у пазіцыі не пад націскам пасля цвёрдых зычных.

Алітарацыя – паўтарэнне аднолькавых ці падобных зычных гукаў як стылістычны прыём.

Амонімы – словы з аднолькавым гучаннем, але рознымі, семантычна не звязанымі паміж сабой значэннямі.

Анамастыка – раздзел мовазнаўства, які вывучае любыя ўласныя імёны, іх паходжанне, гісторыю, асноўныя заканамернасці развіцця і функцыянавання.

Антонімы – словы адной часціны мовы, што абазначаюць супрацьлеглыя, але суадносныя паняцці.

Арфаграфічныя нормы – выбар аднаго з магчымых варыянтаў напісання слова ці яго часткі, што адпавядае прынцыпам беларускай арфаграфіі, а таксама замацаванай у моўнай практыцы грамадства традыцыі.

Арфаграма – гэта правільнае (што адпавядае правілам або традыцыі) напісанне, якое патрэбна выбраць з двух ці больш магчымых розных напісанняў.

Арфаграфія (правапіс) – сістэма агульнапрынятых правіл, якія рэгулююць аднастайнае, унармаванае напісанне слоў і іх формаў; раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца і распрацоўваюцца правілы перадачы вуснай мовы на пісьме.

Арфаграфічныя нормы – выбар аднаго з магчымых варыянтаў напісання слова ці яго часткі, што адпавядае прынцыпам беларускай арфаграфіі, а таксама замацаванай у моўнай практыцы грамадства традыцыі.

Арфаэпія – сукупнасць правіл узорнага вымаўлення гукаў і іх спалучэнняў, а таксама раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца гэтыя правілы.

Арфаэпічныя нормы – устаноўленыя, агульнапрынятыя правілы літаратурнага вымаўлення.

Архаізмы – устарэлыя назвы прадметаў, з’яў рэчаіснасці.

Асананс – паўтарэнне аднолькавых галосных гукаў як стылістычны прыём.

Афарызм – выслоўе, у якім у трапнай, лаканічнай і вобразнай форме выказваецца абагульненая і закончаная думка.

Афікс – агульная назва ўсіх некаранёвых марфем; гэта прыстаўка (прэфікс), суфікс, канчатак (флексія), постфікс, інтэрфікс.

Беларусізацыя – афіцыйная палітыка Кампартыі і ўрада БССР у 1920 – пачатку 1930-х гг., накіраваная на заканадаўчае замацаванне за беларускай мовай функцый дзяржаўнай мовы.

БНТ (беларуская навуковая тэрміналогія) – серыя тэрміналагічных, пераважна двухмоўных (руска-беларускіх) і аднамоўных (беларускіх) слоўнікаў, якія былі падрыхтаваны спецыялістамі па розных галінах ведаў на працягу 1922–1930 гг.

Вакалізм – сістэма галосных гукаў якой-небудзь мовы ці дыялекта.

Вусная мова – гукавая форма мовы, сродак непасрэдных штодзённых зносін паміж людзьмі ў працоўнай, дзелавой, бытавой сферах.

Выказнік – галоўны член двухсастаўнага сказа, які граматычна залежыць ад дзейніка і абазначае дзеянне, стан або прымету, што прыпісваюцца дзейніку.

Гістарызмы – словы, якія выйшлі з актыўнага ўжытку і перайшлі ў пасіўны склад лексікі ў сувязі са знікненнем прадметаў, з’яў, паняццяў.

Графіка – раздзел мовазнаўства, які вывучае пісьмовыя сродкі мовы, суадносіны гукаў і літар.

Гук – найменшая, непадзельная адзінка вуснага маўлення, якая служыць для пабудовы і адрознення слоў.

Дапасаванне – падпарадкавальная сувязь, пры якой залежнае слова ставіцца ў тых жа формах роду, ліку і склону, што і галоўнае.

Двухмоўе (білінгвізм) – папераменнае карыстанне дзвюма мовамі.

Дзейнік – граматычна незалежны галоўны член сказа, які абазначае прадмет, што з’яўляецца суб’ектам дзеяння або носьбітам прыметы, названай у выказніку.

Дзеканне – змяненне гука [д] на [дз'] пры памякчэнні.

Дзяржаўнасць мовы – юрыдычна замацаваны і рэгламентаваны парадак выкарыстання мовы ва ўсіх або ў пераважнай большасці сфер афіцыйных грамадскіх зносін.

Дыялектная лексіка – сукупнасць слоў нацыянальнай мовы, якія ўжываюцца на пэўнай тэрыторыі.

Жанр – від тэксту, які вылучаецца ў межах таго ці іншага стылю ці падстылю, характарызуецца своеасаблівай кампазіцыйнай арганізацыяй матэрыялу і моўных сродкаў.

Жарганізмы – лексіка асобных сацыяльных, узроставых і прафесіянальных груп насельніцтва.

Закон «Аб мовах у Беларускай ССР» – прыняты на XIV сесіі Вярхоўнага Савета БССР адзінаццатага склікання 26 студзеня 1990 г. прававы дакумент аб статусе беларускай мовы як дзяржаўнай мовы.

Ідэаграфія – пісьмо ўмоўнымі знакамі, сімваламі.

Інтанацыя – сукупнасць фанетычных сродкаў, якія служаць для афармлення фразы і асобных яе частак як адзінага цэлага, а таксама для больш дакладнай перадачы думак і пачуццяў асобы ў час выказвання.

Інтэрферэнцыя – узаемадзеянне моўных сістэм ва ўмовах білінгвізму.

Кадыфікацыя – афіцыйнае прызнанне літаратурнай нормы і яе пісьмовае замацаванне.

Калька – пamarфемны пераклад іншамоўнага слова, калі кожная яго значная частка замяняецца марфемай мовы-рэцыпіента з тым значэннем, якое мае адпаведная марфема мовы-крыніцы.

Камунікатыўная функцыя – уласцівасць мовы быць сродкам зносін паміж людзьмі, сродкам перадачы інфармацыі.

Кансанантызм – сістэма зычных гукаў якой-небудзь мовы.

Кіраванне – падпарадкавальная сувязь, пры якой залежнае слова ставіцца ў пэўнай склонавай форме, абумоўленай лексіка-граматычным значэннем галоўнага слова.

Кірыліца – старажытная славянская азбука, на аснове якой узнікла сучаснае беларускае пісьмо.

Красамоўства, або аратарскае майстэрства, – па-мастацку апрацаванае вуснае маўленне, мэта якога – пераканаць слухачоў, узрушыць іх і схіліць да пэўных дзеянняў.

Культура маўлення – сістэма камунікатыўных якасцей маўлення (правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, выразнасць, багацце і разнастайнасць, дарэчнасць, чысціня і лаканічнасць); вучэнне пра сістэму камунікатыўных якасцей маўлення.

Лагічны націск – інтанацыйнае выдзяленне важнага ў сэнсавых адносінах слова ў сказе.

Лексіка – сукупнасць усіх слоў пэўнай мовы, яе слоўнікавы склад.

Лексікалогія – навука, якая даследуе слоўнікавы склад мовы, яе лексіку.

Лексічнае значэнне слова (семантыка) – сэнсавое нападзенне слова як адлюстраванне сувязі паміж яго гучаннем і пэўнай з’явай рэчаіснасці.

Лексічныя нормы – правільны выбар слова і яго ўжыванне ў агульнавядомым значэнні і ў агульнапрынятых спалучэннях.

Літаратурная мова – апрацаваная, упарадкаваная і ўнармаваная форма нацыянальнай мовы, прызначаная для абслугоўвання разнастайных сфер грамадскай дзейнасці чалавека.

Марфалагічны прынып арфаграфіі – зыходнае патрабаванне аднастайнай перадачы на пісьме марфалагічных частак слова (марфем) незалежна ад іх вымаўлення.

Марфалагічныя нормы – гістарычна прынятыя ў моўнай супольнасці варыянты граматычных формаў слова і мадэлі ўтварэння новых слоў.

Марфалогія – раздзел мовазнаўства, які вывучае структуру слова, формы словазмянення, спосабы выражэння граматычных значэнняў, лексіка-граматычныя класы слоў (часціны мовы) і ўласцівыя ім граматычныя катэгорыі.

Марфема – найменшая структурная частка слова, якая выражае пэўнае лексічнае і граматычнае значэнне.

Маўленне – моўная дзейнасць чалавека, працэс выказвання пэўнага зместу з дапамогай мовы, канкрэтная праява мовы.

Маўленчая сітуацыя – сітуацыя маўлення (зносін), якая абумоўлівае, аказвае ўплыў на адбор суразмоўцамі моўных сродкаў для перадачы пэўнага зместу.

Маўленчы такт – адрэзак гукавай плыні, які характарызуецца інтанацыйнай незакончанасцю і аддзяляецца непрацяглай паўзай.

Маўленчы этыкет – сістэма ўстойлівых формул зносін, прынятых у грамадстве, якія выкарыстоўваюцца ў тыповых камунікатыўных сітуацыях.

Маўленчыя паводзіны – сукупнасць маўленчых дзеянняў (учынкаў) чалавека; уменне карыстацца мовай у самых разнастайных жыццёвых сітуацыях.

Мова – арганізаваная па пэўных правілах знакавая сістэма, сродак выказвання думак у вуснай ці пісьмовай форме.

Націск – выдзяленне шляхам узмацнення голасу, павышэння тону аднаго са складоў у слове (слоўны націск) або слова ў плыні вуснага маўлення (фразавы, тактавы, лагічны націск).

Неалагізмы – словы або словазлучэнні, якія з’яўляюцца ў мове для намінацыі новых прадметаў, з’яў ці для замены старых назваў прадметаў і з’яў.

Нормы літаратурнай мовы – устаноўленыя ў працэсе зносін моўныя асаблівасці, якія ўспрымаюцца як правільныя і ўзорныя ў пэўны перыяд развіцця літаратурнай мовы.

Паронімы – словы адной часціны мовы з гукавым і структурным падабенствам, але з розным лексічным значэннем.

Перыфраза – сэнсава непадзельны выраз, які апісальна абазначае прадмет або дзеянне з адначасовым указаннем на яго адметнасць.

Піктаграфія – старажытны тып малюнкавага пісьма.

Пісьмовая мова – графічная форма мовы, якая дазваляе кантактаваць апасродкавана – з дапамогаю тэкстаў, сукупнасць якіх стварае нацыянальнае пісьменства.

Полісемія (мнагазначнасць) – уласцінасць слова мець некалькі лексічных значэнняў.

Прафесіяналізмы – неафіцыйныя словы і выразы, уласцівыя маўленню прадстаўнікоў пэўнай прафесіі або сферы дзейнасці.

Пунктуацыйныя нормы – пастаноўка знакаў прыпынку ў пісьмовым тэксте ў адпаведнасці з правіламі, якія прызначаны для абслугоўвання патрэб пісьмовых зносін у грамадстве і кадыфікаваны ў адпаведных актах.

Сінанімія – поўнае ці частковае супадзенне значэнняў моўных адзінак.

Сінонімы – блізказначныя словы і выразы, якія абазначаюць адно паняцце, але адрозніваюцца адценнямі значэння або стылістычнай афарбоўкай.

Сінтаксічныя нормы – агульнапрынятыя правілы, якія вызначаюць асаблівасці спалучэння слоў у словазлучэннях і сказах.

Сказ – слова або спалучэнне слоў, якія выражаюць закончаную думку, граматычна і інтанацыйна аформленую па законах мовы.

Склад – адзінка вуснага маўлення, якая вымаўляецца адным штуршком паветра.

Слова – гукавы комплекс, які мае адзінства лексічнага і граматычнага значэнняў, ужываецца ў мове як самастойная цэласная адзінка і служыць сродкам камунікацыі.

Словазлучэнне – сэнсава-граматычнае аб'яднанне двух (радзей некалькіх) слоў на аснове падпарадкавальнай сувязі.

Спецыяльная лексіка – сукупнасць слоў і словазлучэнняў, што называюць прадметы і паняцці, якія адносяцца да розных сфер працоўнай дзейнасці чалавека.

Стыль (у мовазнаўстве) – разнавіднасці мовы, што адрозніваюцца паміж сабой сферай абслугоўвання грамадскага жыцця і ўласцівымі ім моўнымі сродкамі.

Стылізацыя – мэтанакіраванае ўзнаўленне ў мастацкіх творах моўных асаблівасцей стылю пэўнай эпохі, літаратурнага напрамку, сацыяльнага асяроддзя, індывідуальнай манеры пісьменніка.

Стылістыка – раздзел мовазнаўства, які даследуе спосабы выкарыстання моўных сродкаў у залежнасці ад характару, мэты і ўмоў выказвання.

Стылістычныя нормы – правілы ўжывання стылістычна афарбаваных лексічных адзінак, граматычных формаў і сінтаксічных канструкцый у адпаведнасці са зместам, мэтай выказвання і ўмовамі кантактавання.

Транскрыпцыя – спецыяльны спосаб запісу, які дакладна перадае вымаўленне.

Тэкст – напісанае, надрукаванае або выказанае вусна паведамленне, якое характарызуецца сэнсавай і структурнай завершанасцю.

Тэрміналогія – сістэма тэрмінаў пэўнай галіны навукі, вытворчасці, мастацтва; раздзел мовазнаўства, які займаецца вывучэннем тэрмінаў.

Тэрміны – словы, якія ўжываюцца для дакладнага абазначэння пэўных паняццяў у розных галінах ведаў і сферах дзейнасці.

Тэхніка маўлення – сукупнасць навыкаў, уменняў і прыёмаў, якія выкарыстоўваюцца з мэтай дасягнення найлепшага (аптымальнага) гучання маўлення і дазваляюць прамоўцу з максімальнай эфектыўнасцю ўздзейнічаць на слухача.

Фанаграфія – гука-літарнае пісьмо, уласцівае сучаснай беларускай мове.

Фанетыка – раздзел мовазнаўства, у якім вывучаецца гукавы лад мовы.

Фанетычнае слова – адзінка вуснага маўлення, якая мае адзін самастойны націск.

Фанетычная пазіцыя – становішча гукі ў слове адносна іншых гукіў або націску.

Фанетычны прынцып арфаграфіі – агульнае патрабаванне да напісання слоў і іх частак адпаведна літаратурнаму вымаўленню.

Фанетычныя законы – рэгулярныя гукавыя змены ў мове ў пэўны перыяд яе развіцця.

Фраза – адрэзак гукавай плыні, які характарызуецца закончанай інтанацыяй і аддзяляецца працяглай паўзай.

Фразеалагізм – устойлівае спалучэнне некалькіх слоў-кампанентаў, якое мае адзінае цэласнае значэнне і з’яўляецца гатовай (узнаўляльнай) адзінкай мовы.

Фразеалагічныя нормы – традыцыйнае, аднатыпнае і раўнацэннае ўжыванне фразеалагізмаў, прынятае ў дадзены перыяд моўным калектывам і ўсвядомленае ім як правільнае і ўзорнае.

Фразеалогія – раздзел мовазнаўства, які вывучае сукупнасць фразеалагізмаў мовы.

Функцыі мовы – прызначэнне і роля, якую выконвае мова ў жыцці чалавека і грамадства.

Функцыянальныя стылі – гэта гістарычна сфарміраваныя і грамадска ўсвядомленыя разнавіднасці літаратурнай мовы, якія функцыянуюць у вызначанай сферы чалавечай дзейнасці і зносін, характарызуюцца асаблівасцямі ўжывання моўных сродкаў і іх спецыфічнай арганізацыяй.

Цеканне – змяненне гука [т] на [ц’] пры памякчэнні.

Цытата – даслоўная вытрымка з чыйго-небудзь выказвання.

Яканне – змяненне гукаў [о], [э] на [а] у першым складзе перад націскам пасля мяккіх зычных.

3.3. Вучэбна-метадычнае і інфармацыйнае забеспячэнне дысцыпліны

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Азарка, В. У. Беларуская мова: спецыяльная лексіка / В. У. Азарка, А. С. Васілеўская, М. М. Круталевіч. – Мінск : М-ва адукацыі РБ, БДПУ 2004. – 208 с.
2. Багамолава, А. М. Стылістыка і культура беларускага маўлення : вучэб. дапам. / А. М. Багамолава, Г. К. Семянькова. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2012. – 304 с.
3. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : дапаможнік / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Тетралит, 2013. – 288 с.
4. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Сацыяльна-гуманітарныя навукі : вучэб. дапам. / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 2015.
5. Беларускі правапіс : дапаможнік / І. Л. Бурак [і інш.]. – Мінск : ТетраСистемс, 2012. – 224 с.
6. Каляда, А. А. Гаворка беларуская. Разговор русский... Дыкцыя і арфаэпія : з электронным дадаткам / А. А. Каляда. – Мінск : Выш. шк., 2020. – 215 с.
7. Каўрус, А. А. Да свайго слова. Пытанні культуры мовы / А. А. Каўрус. – Мінск : РІВШ, 2011. – 344 с.
8. Куліковіч, У. І. Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі : вучэб. дапам. / У. І. Куліковіч. – Мінск : Новое знание, 2011. – 222 с.
9. Лапіцкая, Т. М. Беларуская мова. Прафесійная лексіка (мастацтва і дызайн) : вучэб. дапам. / Т. М. Лапіцкая. – Мінск : РПА, 2018. – 187 с.
10. Леванцэвіч, Л. В. Маўленчы этыкет і культура зносінаў : вучэбны дапаможнік / Л. В. Леванцэвіч. – Мінск : РІВШ, 2022. – 180 с.
11. Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

12. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, 2008. – 144 с.
13. Старасценка, Т. Я. Стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / Т. Я. Старасценка. – Мінск : РІВШ, 2013. – 212 с.
14. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. / Л. М. Грыгор’ева [і інш.]. – 2-е выд., выпр. – Мінск : Выш. шк., 2011. – 622 с.
15. Шкраба, І. Лексікалогія : тэарэтычна-практычны курс / І. Шкраба. – Мінск : Тэхналогія, 2012. – 179 с.
16. Шкраба, І. Р. Сучасная беларуская мова. Марфалогія / І. Р. Шкраба. – Мінск : Сэр-Вит, 2007. – 307 с.

Дадатковая

1. Абабурка, М. В. Культура беларускай мовы / М. В. Абабурка. – Мінск : Выш. шк., 1994. – 122 с.
2. Буракова, М. У. Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія : вучэб.-метад. дапаможнік / М. У. Буракова, В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2011. – 165 с.
3. Грыгор’ева, Л. М. Сучасная беларуская мова. Зборнік практыкаванняў : вучэб. дапаможнік / Л. М. Грыгор’ева, Г. Ф. Андарала. – Мінск : Выш. шк., 2010. – 368 с.
4. Кандрацэня, І. У. Сучасная беларуская арфаграфія : акадэмічны даведнік / І. У. Кандрацэня, Л. П. Кунцэвіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Аверсэв, 2012. – 272 с.
5. Каўрус, А. Дакумент па-беларуску / А. Каўрус. – Мінск : Беларусь, 1994. – 160 с.
6. Красней, В. П. Беларуская тэрміналогія : зб. артыкулаў / В. П. Красней. – Мінск : БДУ, 2011. – 216 с.
7. Лепешаў, І. Я. Практыкум па беларускай мове : вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў, Г. М. Малажай, К. М. Панюціч. – 2-е выд., папр. і дап. – Мінск : Выш. шк., 2010. – 333 с.

8. Пішам па-беларуску: даведнік па арфаграфіі і пунктуацыі з каментарыямі : дапам. для агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З. І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск : Аверсэв, 2010. – 191 с.

9. Сіўковіч, В. М. Беларуская мова ў пытаннях і адказах / В. М. Сіўковіч. – Мінск : Аверсэв, 2011. – 765 с.

Слоўнікі

1. Беларуска-рускі слоўнік : у 3 т. – 3-е выд. – Мінск : БелЭн, 2003.

2. Беларуская мова : энцыкл. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.

3. Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўнік. – Мінск : Беларусь, 2004. – 592 с.

4. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск : БелЭн, 1996–2004.

5. Беларускі арфаграфічны слоўнік. – 2-е выд., выпр. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – 695 с.

6. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999.

7. Гамеза, Л. М. Комплексны лексічны слоўнік беларускай мовы (сінонімы, антонімы, амонімы, паронімы) / Л. М. Гамеза. – Мінск : ТетраСистемс, 2008. – 304 с.

8. Дубянецкі, Э. Культуралогія : энцыкл. даведнік / Э. Дубянецкі. – Мінск : БелЭн, 2003. – 384 с.

9. Дубянецкі, Э. Сусветная культура: ад старажытнасці да нашых дзён : папул. энцыкл. даведнік / Э. Дубянецкі. – Мінск : БелЭн, 2001. – 240 с.

10. Лазука, Б. А. Слоўнік тэрмінаў: архітэктура, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва / Б. А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2001. – 160 с.

11. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 443 с.

12. Міхневіч, А. Я. Слоўка за слоўкам : алф. давед. па культуры бел. мовы для ўсіх / А. Я. Міхневіч, Л. П. Кунцэвіч, Ю. В. Назаранка. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2006. – 166 с.
13. Народная культура Беларусі : энцыкл. даведнік. – Мінск : БелЭн, 2002. – 430 с.
14. Прыгодзіч, М. Р. Пішам без памылак: асобна, разам, праз дэфіс / М. Р. Прыгодзіч. – Мінск : Парадокс, 2002. – 256 с.
15. Русско-белорусский словарь : в 3 т. – 5-е изд., испр. – Минск : БелЭн, 1994.
16. Слоўнік асабовых уласных імён / уклад. М. Р. Суднік. – 2-е выд., выпр. і дапрац. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 174 с.
17. Слоўнік беларускай мовы. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 916 с.
18. Слоўнік беларускай мовы (цяжкасці правапісу, вымаўлення, акцэнтацыі, словазмянення). – Мінск : Сучаснае слова, 2000. – 320 с.
19. Струкава, С. М. Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў / С. М. Струкава. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 656 с.
20. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мінск: БелЭн, 2005. – 784 с.
21. Уласевіч, В. І. Беларуска-рускі тлумачальны слоўнік новых слоў і новых значэнняў слоў / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мінск : Аверсэв, 2013. – 253 с.
22. Уласевіч, В. І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мінск : ТетраСистемс, 2009. – 448 с.
23. Шкраба, І. Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. – Мінск : БелЭн, 2008. – 320 с.

ЗМЕСТ

Прадмова	3
1. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ.....	4
1.1. Змест вучэбнага матэрыялу.....	4
1.2. Тэматыка практычных заняткаў.....	11
2. РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ	50
2.1. Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні самастойнай работы студэнтаў.....	50
2.2. Тэматыка дакладаў, вусных паведамленняў, рэфератаў.....	51
2.3. Кантрольныя пытанні па тэмах практычных заняткаў	54
2.4. Прыкладны пералік пытанняў да заліку	56
2.5. Тэксты для перакладу.....	58
2.6. Пералік рэкамендаваных сродкаў дыягностыкі	76
3. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ.....	77
3.1. Вучэбная праграма дысцыпліны	77
3.2. Асноўныя паняцці і тэрміны	102
3.3. Вучэбна-метадычнае і інфармацыйнае забеспячэнне дысцыпліны.....	110

Вучэбнае электроннае выданне

Складальнік
Гурская Алена Сяргееўна

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

*Электронны вучэбна-метадычны комплекс
для студэнтаў спецыяльнасцей 1-17 03 01 Мастацтва эстрады (па напрамках),
1-12 04 01 Культуралогія (па напрамках)*

[Электронны рэсурс]

Рэдактар *В. У. Бандаровіч*
Тэхнічны рэдактар *Ю. У. Хадзькоў*

Падпісана да друку 12.10.2023.
Гарнітура Times Roman. Об'ём 0,6 Мб

Прыватная ўстанова адукацыі
«Інстытут сучасных ведаў імя А. М. Шырокава»
Пасведчанне аб рэгістрацыі выдаўца №1/29 ад 19.08.2013
220114, г. Мінск, вул. Філімонава, 69.

ISBN 978-985-547-432-7

9 789855 474327